

IEAS
Thammasat University
since 1984

ISSN (Online) 2774-1125

Thai Journal of East Asian Studies

VOL. 29 NO. 1 January – June 2025

**INSTITUTE OF EAST ASIAN STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY, RANGSIT CAMPUS
PATHUMTHANI, THAILAND**

Thai Journal of East Asian Studies

Vol. 29 No. 1 January – June 2025

The *Thai Journal of East Asian Studies (TJEAS)* is an academic journal produced by the Institute of East Asian Studies, Thammasat University. The Journal publishes primarily in the fields of history, politics, economics, sociology, and international relations. However, it welcomes interdisciplinary works and contributions from other related fields as well.

TJEAS is published as a periodical, with two issues annually (No.1: January-June, No.2: July-December). The journal includes research articles, regular articles and book reviews that fall within its scope.

1. Research Article present data and findings from research originally conducted by the authors that are related to or with implications for East and Southeast Asia.

2. Academic Article present a critical evaluation or a new interpretation of existing literature on a particular topic related to the region of East and Southeast Asia. Regular articles share some similarities with “review articles” that draw on scholarly analysis and conceptual synthesis.

3. Book Review consist of a critical appraisal of selected books on humanities and social sciences that are related to the region of East and Southeast Asia.

The editors welcome manuscripts bearing upon issues in the humanities and social sciences related to the region of East and Southeast Asia. All manuscripts should be consistent with the author submission guidelines of TJEAS that can be found at <https://www.tci-thaijo.org/index.php/easttu/>.

Copyright © 2019 by the Institute of East Asian Studies, Thammasat University

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, copied or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, and photocopying, or otherwise without proper written permission from the publisher.

ISSN 2774-1125 (Online)

Published by the Institute of East Asian Studies, Thammasat University

Klong Luang, Pathumthani 12121, Thailand

Tel: + 66 (0) 2 564 5000#401

Fax: + 66 (0) 2 564 4888

E-mail: tjeas@asia.tu.ac.th

Website: <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/easttu>

The Institute of East Asian Studies makes no representations or warranties whatsoever as to the accuracy, completeness or suitability for any purpose of the information and disclaim all such representations and warranties whether express or implied to the maximum extent permitted by law. Any views expressed in this publication are the views of the authors and are not necessarily the views of the editors, the editorial board or the Institute.

Thai Journal of East Asian Studies

Published biannually by the Institute of East Asian Studies

Editor

Dr. Ampa Kaewkumkong, Thammasat University

Associate editor

Mr. Benjamin Ivry, Thammasat University

Advisory Board

Prof. Dr. Nophadol Chartprasert, Thammasat University

Prof. Dr. Kitti Prasirtsuk, Thammasat University

Prof. Dr. Sitthiphon Kruarattikan, Thammasat University

Associate. Prof. Dr. Chaiwat Meesanthan, Thammasat University

Editorial Board

Associate. Prof. Dr. Surasit Amornwanitsak, Thammasat University

Assistant. Prof. Dr. Morragotwong Phumplab, Thammasat University

Assistant. Prof. Dr. Nithi Nuangjamnong, Naresuan University

Assistant Professor Dr. Narut Charoensri, Chiang Mai University

Assistant. Prof. Dr. Nutdhavuth Meechaiyo, Mae Fah Luang University

Assistant. Prof. Thapiporn Suporn, Khon Kaen University

Mr. Seksan Anantasirikiat, International Studies Center

Prof. Dr. Kim Dong Yeob, Busan University of Foreign Studies

Associate. Prof. Dr. Gao Huangwei, South China Normal University

Assistant. Prof. Dr. Li Yuqing, Tsinghua University

Assistant. Prof. Dr. Ying-kit Chan, National University of Singapore

Managing and Public Relations Team

Mrs. Wannisa Vaichayee, Thammasat University

Miss Katamon Thepsida, Thammasat University

Editorial Office:

The Editors, TJEAS

Institute of East Asian Studies

Thammasat University,

Rangsit Campus

Pathumthani 12121, Thailand

Tel: +66 (0) 2 564 5000

E-mail: tjeas@asia.tu.ac.th

Website: <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/easttu>

Thai Journal of East Asian Studies

Contents

Vol. 29 No. 1 January – June 2025

ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2568

Research Articles

- Pedagogical Implications for Coping with Reading Anxiety Among Korean as a Foreign Language University Students 1
Wattanasak Fuengbangluang
- แนวทางอสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจเพื่อตอบโต้การทำสงครามเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาข้อพิพาทระบบป้องกันภัยทางอากาศ THAAD ของเกาหลีใต้ 17
นภควัฒน์ วันชัย และทัศนภา อุมะวิชนี
- ศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน 35
ภัทรธิรา ผลงาม
- ภาพอัปลักษณ์ของพระนางบูเช็กเทียน : การย้อนพินิจปฐมบทและการวิเคราะห์บริบท 55
น้ำทิพย์ อรรถบวรพิศาล
- การศึกษาความสัมพันธ์ของอักษรจีนหมวดนำอักษร 虫 จากความหมายสัตว์เลื้อยคลานสู่สัตว์ขาข้อ ในอักษรอนุกรมชั่วเหวินเจียจื้อ 80
ศิริเพ็ญ กำแพงแก้ว
- การศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน : กรณีศึกษาอุตสาหกรรมเกลือ ในมณฑลเสฉวนและยูนนาน 106
สุภาว ศิริรัตน์บัลล์ และเมิ่งอู๋ ภู'

Book Review

- Spiritual Ends: Religion and the Heart of Dying in Japan 128
Benjamin Ivry
- Submission guidelines 135
- คำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับ 136

Editorial Note

Readers are heartily welcomed to the first issue for 2025 of the Thai Journal of East Asian Studies (TJEAS). TJEAS maintains its mission in providing a platform for academics, scholars, researchers, and experts to share and publish findings on social science and humanities issues in East and Southeast Asia. The six papers in this issue span diverse perspectives and approaches in qualitative research by focusing on Chinese and Korean Studies. A book review about Japanese culture is also presented.

The issue opens with two papers that discuss current issues in Korean studies. Wattanasak Fuengbangluang analyzes pedagogical implications for coping with reading anxiety among Korean as a foreign language (KFL) university students. The findings suggest de-stressing the learning context by teaching student reading strategy and redesigning appropriate instructional contents to suit target KFL students. Another article, by Naphakhawat Wanchai and Tassapa Umavijani discuss South Korean asymmetric strategic approach to economic disputes with China through a case study of the Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) controversy and Korea's response.

The other four research papers pertain to Chinese studies. Patthira Phon-ngam presents a fieldwork journey to study ethnic tourism potential and activities in Xishuangbanna, Yunnan Province, China. Results are that Xishuangbanna may attract tourists through unique traditional cultural resources from 13 distinct ethnic groups and activities highlighting diversity and unique regional appeal as an ethnic tourism destination.

The other three papers were carefully selected from presentations at the Ninth Thammasat University Chinese Studies National Conference hosted by the Center for Chinese Studies, Institute of East Asian Studies. These papers explore insight contexts on humanity and Chinese history. Namthip Arthabowornpisan investigates the origins of negativity and underlying factors by revisiting the memory text presenting the villainous image of Wu Zetian as destructiveness, promiscuity, and ruthlessness in official Tang dynasty court history. Results of the study indicate a political agenda motivating an official memory contestation by Tang dynasty court elites promoting the Western Zhou dynasty natural law maintenance concept; the latter deep-rooted discourse supported male-dominated politics and economics in a gender and social hierarchical division of labor. Siriphen Kamphangkaew uses documentary research to explore the relationship between characters of “虫” radical from reptiles to arthropods in *Shuowen Jiezi*. Findings reflect intellectual crystallization in forming Chinese characters based on Chinese character morphological principles (汉字构形学) and systematic

classification of character groups according to semantic class (义类) of the Chinese population over time. A paper by Suphacha Sriratanaban and Mengyu Gu examine the role of salt on the Southern Silk Road by analyzing the development of the salt industry in Sichuan and Yunnan provinces, using ancient Chinese documents as primary sources. Key significant findings show that salt was a strategic resource linked to the public livelihood, economic structure, and state security. Another aspect is that salt was an essential commodity and currency in local economies, particularly in frontier areas.

The issue ends with a review of the book *Spiritual Ends: Religion and the Heart of Dying in Japan* by Benjamin Ivey. This volume is an ethnographic case study and memoir proposing an alternate response to the Japanese super-aged society through a *Kokoro* approach.

We hope this issue provides readers with insight and knowledge in the field of East Asian studies. We would especially like to express gratitude to the authors and reviewers for their contributions to this issue. And our sincere thanks to all readers who have supported our journal from its inception. The editorial team remains committed to developing the journal's quality and ensuring its continued reliability in the wider academic world.

The Editorial Team

**Thai Journal
of East Asian Studies**

Pedagogical Implications for Coping with Reading Anxiety Among Korean as a Foreign Language University Students

Wattanasak Fuengbangluang

Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Rattanakosin

Corresponding Author:

Wattanasak Fuengbangluang

Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Rattanakosin

96 Village No.3, Phutthamonthon 5th Road, Phutthamonthon District, Nakhon Pathom,
73170, Thailand

E-mail: Wattanasak.fue@rmutr.ac.th

Received: July 28, 2024

Revised: March 14, 2025

Accepted: March 25, 2025

Pedagogical Implications for Coping with Reading Anxiety Among Korean as a Foreign Language University Students

Abstract

This study analyzed research implications from journal articles to discern pedagogical implications for coping with reading comprehension anxiety among Korean as a foreign language (KFL) university students. In April 2024, 15 articles were chosen from online journal databases in South Korea, including Korean Studies Information Service System (KISS) and Korea Citation Index (KCI). Content analysis was used to analyze articles following the pedagogical implications of emotional control and instructional design. Results were that most discussed was de-stressing the learning context by teaching student reading strategy and redesigning appropriate instructional contents to suit target KFL students, followed by emotional control. Two pedagogical implications were suggested: a) giving appropriate feedback to student responses; and b) sequencing the instructional design based on pre-reading, while reading, and post-reading.

Keywords: pedagogical implications, KFL student reading anxiety, reading comprehension, foreign language anxiety

1. Introduction

In classrooms, foreign language (FL) anxiety is described as apprehension or uneasiness about learning an unfamiliar language. (Zeidner & Matthews, 2011; Gkonou et al., 2017). It may impede FL study (Horwitz et al., 1986).

Reading anxiety is a feeling of stress felt by readers in processing and interpreting FL texts (Copan & Pektaş, 2013). Over the past decade, anxiety research has examined variables for pedagogical purposes (Saito et al., 1999).

Korean is ranked eleventh or twelfth among the major Asian languages used by native speakers and migrants. It is taught at tertiary settings in 41 countries (Song, 2005). Many universities in FL contexts provide additional FL programs as options for students who may choose Korean as a full degree or elective subject. These programs aim to develop student Korean language skills (listening, speaking, reading, writing) for further study and work. Some courses include Korean language (Korean 1; Korean 2; and Korean history) and job-related Korean (Petasen & Mesupnikorn, 2020; Thandee, 2006).

Only a limited number of research publications exist on Korean reading anxiety (Jee, 2012; Jee, 2019; Joo & Damron, 2015), making generalizations difficult, despite growing numbers of Korean learners and demand for university Korean educational programs.

To apply the phenomenon to Korean reading comprehension instruction, more research into Korean reading anxiety is needed. The present study examined Korean as a foreign language (KFL) reading anxiety of university students in FL contexts and analyzed research implications from journal articles to provide pedagogical implications for coping with related anxiety for non-native speakers of Korean.

2. Literature Review

2.1 FL Anxiety

Zeidner and Matthews (2011) present an overview of areas of FL anxiety associated with information-processing abilities such as encoding, maintaining working memory, and integrating information. As Horwitz (2001) noted, students tend to experience intense anxiety when they read languages different from their native language (L1) in terms of writing system, grammar points, and sentence structure. In the classroom, teachers should lead activities as well as offer student support with coping strategies to help students conquer unpleasant feelings. Horwitz (2001) gave further examples of instructional conditions for FL classroom anxiety.

In terms of self-efficacy, students who suspect that they are doing poorly in language class tend to have elevated anxiety levels. As for learning style, students tend to react differently to instructional activities such as group assignments.

Horwitz et al. (1986) found that according to the Foreign Language Classroom Anxiety Scale (FLCAS), 225 university FL students expressed learning diversely. There was fear of speaking, being judged by classmates, making errors, and confusion from complex language rules. Therefore, instructors must predict and reduce FL learning anxiety.

2.2 FL Reading Anxiety

In the literature, no book-length research theoretically investigates FL reading anxiety. Instead, a study by Saito et al. (1999) of university language course students (French (114); Japanese (77); and Russian (77)) illustrates FL reading anxiety. Data was collected during the final week of each course by a self-report questionnaire on Foreign Language Reading Anxiety Scale (FLRAS) rating reading processes, language knowledge, motivation management, and reading strategy. Student grades were collected and compared with data from the self-report questionnaire. Hypotheses were confirmed that higher FL anxiety levels generally contributed to higher FL reading anxiety. More specifically, different language features (writing system, grammar points, sentence structure) and world knowledge (culture) directly affected FL reading anxiety. For example, Japanese language and culture appeared to be anxiety-provoking for American students. Related to this, lower first language (L1) reading ability impacted FL reading. For instance, students struggled to decode and use a required reading strategy. Saito et al. (1999) extends and explains pedagogical implications for coping with reading anxiety based on Horwitz et al.'s (1986) suggestions. To ameliorate anxiety-producing situations, teachers should support student emotional control with breathing exercises and positive inner speech. To destress the learning context, reading strategies, relevant instructional contents, and language skill practice should be taught. Appropriate reading level L2 contents must be considered for pertinent reading strategies. It is also worth designing reading reinforcement activities for student engagement in potential reading practices.

In conclusion, FL anxiety is related to student psychological reaction against anxiety-proving stimuli. The present study adapts Saito et al.'s (1999) pedagogical implications of FL reading anxiety as coding schemes for analyzing research implications for Korean reading comprehension.

2.3 Previous Studies

Some research was retrieved to discuss further phenomena of FL classroom anxiety. In Chinese classes, students expressed reading anxiety due to language differences (linguistic distances) and experiences in learning Chinese. These aspects contributed to Chinese reading anxiety. For example, they encountered challenges in processing unfamiliar aspects of language, including the alphabet, writing system, and sentence structure (Zhao et al., 2013). Similarly, in Korean classes, students had Korean reading anxiety, possibly due to unfamiliarity with Korean rather than complex learning difficulty. The more time spent on learning, the more familiarity was felt (Jee, 2014). In English classes, results showed that reading anxiety was related to reading comprehension. Students with a lower anxiety level had better working memory capacity and more willingness to take risks with different reading strategies such as guesswork and summarizing. (Song, 2018).

Results of previous studies underlined that different language features between L1 and L2, along with language proficiency levels, caused FL learning anxiety. Creating a positive learning environment through non-anxiety provoking practices (games, journal writing, group activities); minimal feedback (no immediate evaluation); and designing relevant instructional activities to reinforce reading skills helped conquer FL reading anxiety (Jee, 2014; Song, 2018). Additionally, understanding student reading proficiency levels facilitated designing related instructional contents (Zhao et al., 2013).

In sum, FL reading anxiety persists in language classrooms. Instructors must clarify the phenomenon of Korean reading anxiety to substantiate and formulate instruction.

3. Research Methodology

Qualitative research examines individual perspectives and experiences. Document analysis provides data. Narrative descriptions are reported (Johnson & Christensen, 2020). In the present study, journal articles were examined to provide qualitative data.

3.1 Sample

The sample for the present study consisted of journal articles. Fraenkel et al.'s (2012) suggestion was adapted to search for databases and search engines, since it entailed adaptable processes.

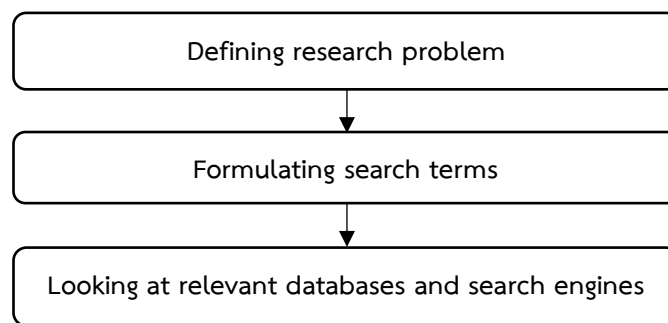

Figure 1 Processes of searching for databases and search engines

In this study, after defining the research problem (KFL university student reading anxiety), search terms were chosen. Then relevant databases and search engines were sought and databases as well as search engines accessed. Keyword combinations of “anxiety at Korean reading”, “KFL student reading anxiety”, and “KFL classroom anxiety” were used to search for full-text articles from online journal databases in South Korea: Korean Journal Database (KCI), Korean Studies Information Service System (KISS), and available search engines.

KCI and KISS were main sources because they provide thousands of English and Korean language full-text journal articles.

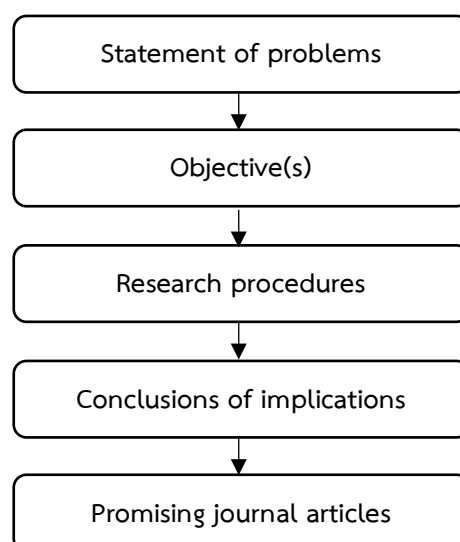

Figure 2 Processes of selecting article

Figure 2 illustrates a four-step article selection process: first, a statement of problems provided information about Korean reading anxiety at universities; secondly, article objectives focused on Korean reading anxiety; thirdly, research procedures followed anxiety research methodology; and finally, subjects or participants were non-native speakers of Korean. Participant classification in articles relied on one of the following criteria: 1) non-native speakers of Korean; 2) non-Korean language major or Korean language major students at universities or language institutes under university supervision; 3) language proficiency at beginner, intermediate, or advanced levels; and 4) conclusions or implications offered pedagogical implications of Korean reading anxiety. However, some articles offered pedagogical implications in separate sections. These were also included as promising material.

In April 2024, the article selection procedure resulted in 15 articles chosen. The coding scheme was based on Saito et al.'s (1999) pedagogical implications of FL reading anxiety. Category I: coping with anxiety-producing situations by guiding student emotional control by breathing exercises and positive inner speech. Category II: de-stressing the learning context by teaching reading strategies and designing appropriate instructional contents and practices for reading skills.

3.2 Data Analysis

Content analysis determines qualitative data (words, themes, or concepts) and categorizes them according to coded themes (Fraenkel et al., 2012). In the present study, documents (journal articles) were analyzed to find pedagogical implications for Korean reading anxiety. Data analysis procedures follow:

First, defining terms. The analysis was of two pedagogical implications for Korean reading anxiety: a) coping with the anxiety-producing situation through emotional control; and b) de-stressing the learning context by appropriate instructional design.

Secondly, specifying the analysis unit. Sentences found in the conclusion, implications, or separated section(s) related to the defined terms were investigated and labelled.

Thirdly, formulating coding category and developing pertinent categories; data obtained was classified based on coding schemes and themes.

Fourthly, validating data. The trustworthiness of analysis was determined by peer review. The peer was asked to check the data obtained from analysis forms. Any disagreements were discussed and resolved.

4. Results and Discussion

To address research objectives, the data obtained was analyzed and tabulated:

Of 15 journal articles selected, 13 evaluated non-language major students. Seven of these addressed mixed-ability classes. Three were non-language major intermediate level students. Two were at a beginner level, while one was at an advanced level. Two articles included Korean language major students. Mixed-ability classes meant that some journal articles did not clearly define language proficiency levels. Instead, Test of Proficiency in Korean (TOPIK) scores of participants were tabulated. These articles were categorized in the mixed-ability class for the present article.

Journal articles were grouped, analyzed, and listed in alphabetical order.

Table 1 Analysis of journal articles

Author(s), Year	Research Instrument(s)	Participants	Main Implication(s)
Non-Language Major Students with Mixed-Ability Class			
1. Jee (2018)	FLCAS	KFL students	Category I - giving KFL students emotional support and encouragement. Category II - designing instructional activities to reinforce post reading.
2. Joo and Damron (2015)	- FLRAS - FLCAS - Reading Performance Test	KFL students	Category II - teaching reading strategies: global, problem-solving, support strategies. - integrating reading with other skills, such as examining illustrations and discussing ideas, reading captions, discussion, studying maps, charts, graphs and analyzing information. - teaching vocabulary strategies, like recording key words in selected passages, noting information about significant terms and their definitions, noted in context-rich sentences for application.

Author(s), Year	Research Instrument(s)	Participants	Main Implication(s)
3. Lee (2012)	Diary studies	Chinese KFL students	Category II - providing opportunities for free extensive reading activities. - adjusting textbook contents to meet KFL student interests.
4. Myat (2019)	- FLRAS - FLCAS - TOPIK	Myanmar KFL students	Category I - encouraging positive learning environments by promoting confidence and motivation. Category II - providing opportunities for free reading activity. - using different media to teach vocabulary. - teaching reading based on pre-while-post reading.
5. Su-mi and Bo-ra (2021)	- FLRAS - FLCAS	Chinese and Vietnamese KFL students	Category II - promoting more background knowledge such as Korean culture to help KFL students overcome language unfamiliarity with vocabulary and grammar.
6. Youngjoo (2014)	- FLRAS - Survey of Reading Strategies (SORS) - Interview	American KFL students	Category II - assessing target classroom to teach appropriate reading strategies for KFL students. For example, if a) previous knowledge (language, background) or b) planning awareness (setting reading purposes, finding keywords), monitoring (maintaining concentration, noticing unfamiliar words, expressions), evaluating (checking if reading purposes are achieved, checking accuracy of obtain information) was emphasized. - promoting student-centered learning so that KFL students have more opportunity to reinforce post reading.

Author(s), Year	Research Instrument(s)	Participants	Main Implication(s)
7. Yu (2021)	- FLRAS - Reading Strategy Questionnaire	Chinese, Taiwanese, Vietnamese, Japanese, Mongolian, English, Thai, American, Canadian, Russian, Brazilian, Uzbekistani, Egyptian, Norwegian, and Saudi Arabian KFL students	Category I - giving KFL students emotional support to encourage positive perception and motivation. Category II - teaching reading strategies emphasizing planning awareness (setting reading purposes, finding key words), monitoring (maintaining concentration, noticing unfamiliar words, expression), evaluating (checking if reading purposes are achieved, checking accuracy of obtained information).
Non-Language Major Students with Intermediate Level			
1. Da-seum (2020)	- FLRAS - Interview	Vietnamese KFL students	Category I - giving positive feedback on KFL student errors when reading aloud. Category II - teaching reading strategies to understand entire paragraphs by summarizing texts, providing teaching vocabulary and grammar before teaching reading. - providing opportunities to practice and organize reading strategies. - reading aloud to practice pronunciation.
2. Hyun-jin (2018)	FLRAS	Chinese, Malaysian, Norwegian, Saudi, Russian, American, Brazilian, Japanese, Kazakhstani, and Hong Kong KFL students	Category II - teaching reading strategies, like finding key vocabulary, inferring meaning. - explaining meaning of vocabulary and teaching grammar before reading. - providing extensive reading opportunities.

Author(s), Year	Research Instrument(s)	Participants	Main Implication(s)
3. Jee (2019)	- FLRAS - FLCAS - FLLAS (Foreign Language Listening Anxiety Scale) - SLWAI (Second Language Writing Anxiety Inventory) - Short-answer questionnaire	KFL students	Category II - teaching reading strategies to cope with unfamiliar vocabulary, grammar, and expressions. - designing instructional activities suitable for characteristics of target KFL students.
Non-Language Major Students with Beginner Level			
1. Sun-min and Shuai (2023)	FLRAS	KFL students	Category II - teaching reading strategies to cope with unfamiliar vocabulary and grammar to understand entire paragraphs. - assessing language proficiency levels to design appropriate instructional contents.
2. Hyun-jin (2020)	FLRAS	American, Chinese, Malaysian, Emirati, Norwegian, Saudi Arabian, Uzbekistan, German, Mongolian, Vietnamese, Spanish, and Kazakhstani KFL students	Category II - teaching reading strategies to cope with unfamiliar vocabulary, grammar and to understand entire paragraphs. - assessing language proficiency to design appropriate instructional contents. Category I - encouraging a positive learning environment by promoting motivation and self-efficacy or self-belief.

Author(s), Year	Research Instrument(s)	Participants	Main Implication(s)
Non-Language Major Students with Advanced Level			
Hyun-jin and Jeong-eun (2017)	FLRAS	Chinese, Taiwanese, Canadian, American, Indonesian, Belgian, and Uzbekistani KFL students	Category II - designing instructional activities supporting vocabulary learning to strengthen reading comprehension.
Korean Language Major Students			
1. Ning (2023)	- FLCAS - Modern Korean Poetry Study Anxiety Questionnaire	KFL students	Category I - encouraging a positive learning environment by cooperative study (small group instruction). Category II - redesigning a reading evaluation more suitable for target KFL students.
2. Xiachoen (2010)	- FLRAS - Reading Strategy Questionnaire	KFL students	Category II - teaching reading strategies to guide KFL students to selective independent use of reading strategies: comprehension (identifying main ideas, summarizing main formation), memory (rereading, taking note), and retrieval (using prior knowledge, relating information).

In Table 1, pedagogical implications for coping with KFL university student reading anxiety were analyzed.

The research aimed to fill a gap in studying KFL undergraduate reading anxiety in FL contexts to facilitate Korean reading comprehension instruction. However, the limited number of journal articles available did not permit generalizations about pedagogical implications for coping with KFL student reading anxiety. To avoid overgeneralization, results were discussed broadly, based on findings.

Still, a unique issue derived from non-language major students in a mixed-ability class of intermediate level, advanced level, and language major students. These student groups sought to advance language learning to reinforce language knowledge (reading sequences: pre, while, and post-reading) and language use (extensive reading).

Drawing on obtained data, most pedagogical implications related to coping with KFL reading anxiety by de-stressing the learning context, as discussed in three aspects of Category II: First, KFL students could exploit different reading strategies. For example, reading strategies might help them to a) conquer unfamiliar vocabulary, grammar, or expressions; and b) facilitate reading comprehension through planning, monitoring, and evaluation while reading for comprehension. Secondly, KFL students could be encouraged to acquire more language sources (culture) by extensive reading. Thirdly, teachers could consider adjusting instruction by a) preparing relevant instructional activities for before, during, and after reading; b) creating adjustable lesson plans; and c) heeding different KFL student reading proficiency levels. Some pedagogical implications depended on coping with anxiety-producing situations, as discussed in Category I. This underscored emotional support for creating a positive learning environment, by boosting confidence, motivation, encouragement, and learning in small groups.

As reported, the findings revealed that de-stressing the learning context by teaching reading strategies and redesigning instructional contents to suit target KFL students was suggested oftenest, followed by emotional control. The findings did not lead to a conclusion that Category II is superior to Category I. Instead, they aim to establish pedagogical implications for classroom adaptation.

Overall, results of the present study cohered with Zhao, et al. (2013), Jee (2014), and Song (2018) insofar as FL students learning Korean as well as those learning Chinese and English claimed reading anxiety with unfamiliar languages, linguistic merging opportunities, and reading proficiency levels. Altogether, pedagogical implications from previous studies made similar claims in introducing diverse reading strategies, encouraging FL students to acquire more background knowledge and create a positive learning environment. Theoretically, FL anxiety is related to psychological reactions affecting information-processing abilities like encoding and working memory. Instructors must find suitable practices to cope with this challenge (Horwitz, 2001; Zeidner & Matthews, 2011).

5. Conclusion and Recommendation

Psychologically, FL anxiety is defined as unease, worry, and uncertainty. It may become a language barrier. Due to an inherent FL learning anxiety in language classrooms, FL reading anxiety is a main concern. This qualitative research sought to analyze research implications from journal articles to provide pedagogical implications for coping with KFL university student reading anxiety. Fifteen articles were selected and analyzed. Results were that de-stressing the learning context by teaching reading strategies and redesigning instructional contents to suit target KFL students were discussed oftenest, followed by providing emotional control.

Two pedagogical implications for coping with KFL student reading anxiety derived from the findings were discussed.

First, emotional control should help reduce anxiety. A major concern is the feedback method. Instructors should give appropriate assessment in conjunction with student responses. For example, immediate reactions should be avoided in some situations, while explicit comments should be given in others.

Second, Korean reading instructional design may be sequenced based on pre-reading, while reading, and post-reading. In pre-reading, instructors may test student KFL reading. They may also lead exercises or activities to cultivate vocabulary and background knowledge as while reading, reading strategy, and group activities are implemented. In post-reading, after in-class practice is finished, extensive reading may be assigned.

Further research should include more journal article samples. These may provide insight into comprehensively addressing KFL reading anxiety.

References

- Capan, S. A., & Pektas, R. (2013). An empirical analysis of the relationship between foreign language reading anxiety and reading strategy training. *English Language Teaching*, 6(12), 181–188.
- Da-seum, L. (2020). A Study on Vietnamese Korean language learners' reading anxiety through interviews. *우리말연구*, (61), 143-182.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). Mc Graw Hill.
- Gkonou, C., Daubney, M., & Dewaele, J. (2017). *New insights into language anxiety: Theory, research and educational implications*. Multilingual Matters.
- Horwitz, E. (2001). Language anxiety and achievement. *Annual review of applied linguistics*, 21, 112-126.
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign Language Classroom Anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125–132. <https://doi.org/10.2307/327317>
- Hyun-jin, P. (2018). Correlation between anxiety factors and level of anxiety in second language reading with focus on intermediate level Korean language learners. *The Study of Korean Language and Literature*, 60, 361-393.
- Hyun-Jin, P. (2020). A study on reading anxiety factors in beginner Korean language learners. *The Study of Korean Language and Literature*, 66, 337-366.
- Hyun-jin, P., & Jeong-eun, K. (2017). Relationships between reading anxiety and advanced Korean learners academic performances: In the context of Korean for academic purposes. *Bilingual Research*, 67, 129-160.
- Jee, M. J. (2012). Effects of language anxiety on three levels of classes of Korean as a foreign language. *Journal of Korean Language Education*, 23(2), 467-487.
- Jee, M. J. (2014). Affective factors in Korean as a foreign language: Anxiety and beliefs. *Language, Culture and Curriculum*, 27(2), 182-195.
- Jee, M. J. (2018). Four skill-based foreign language anxieties: Learners of Korean in Australia. *Linguistic Research*, 35, 23–45.
- Jee, M. J. (2019). Foreign language anxiety and self-efficacy: Intermediate Korean as a foreign language learners. *어학연구*, 55(2), 431-456.
- Joo, K. Y., & Damron, J. (2015). Foreign language reading anxiety: Korean as a foreign language in the United States. *Journal of the National Council of Less Commonly Taught Languages*, 17(1), 23-48.

- Johnson, B., & Christensen, L. B. (2020). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches* (7th ed). SAGE publications.
- Lee, H. S. (2012). Using diary studies to examine reading anxiety in KFL learners. *Journal of the International Network for Korean Language and Culture*, 9(1), 221-245.
- Myat. (2019). A study on the anxiety of reading and learning Korean for Myanmar learners. *Language Facts and Perspectives*, 48, 571-597.
- Ning, W. (2023). Anxiety among Korean learners reading modern poetry: Survey of advanced Korean Language learners in China. *국어교육연구*, (51), 277-321.
- Petasen, P., & Mesupnikom, N. (2020). Korean language education (KLE) and Korean studies (KS) in Thailand's universities: Current status, problems and challenges, and policy recommendations. *Thai Journal of East Asian Studies*, 24(1), 18-35.
- Saito, Y., Garza, T. J., & Horwitz, E. K. (1999). Foreign language reading anxiety. *The Modern Language Journal*, 83(2), 202-218.
- Song, J. (2018). Relationships among reading anxiety, reading processing, and reading comprehension. *Foreign Languages Education*, 25(2), 83-113.
- Song, J. J. (2005). *The Korean language: Structure, use and context*. Routledge.
- Sun-min, A., & Shuai, H. (2023). Analysis of Korean reading anxiety factors of beginner Korean language learners. *The Study of Korean Language and Literature*, 76, 369-400.
- Su-mi, K., & Bo-ra, M. (2021). The correlation between reading anxiety and reading strategy of Korean learners for academic purposes. *Korean Language and Literature in International Context*, 91, 273-301.
- Thandee, D. (2006). *Continuity of Korean studies in Thailand*.
<http://www3.ru.ac.th/korea/article1/article17.pdf>
- Xiachoen, L. (2010). Effects of reading anxiety on KFL learners' reading strategy use. *The Language and Culture*, 6(3), 107-133.
- Youngjoo, K. (2014). A study on reading anxiety and reading strategy use in American college learners of Korean. *Teaching Korean as a Foreign Language*, 41, 61-88.
- Yu, C. L. (2021). The structural relationship between factors determining reading comprehension of Korean language learners for academic purposes. *국어교육연구*, (48), 291-332.
- Zeidner, M., & Matthews, G. (2011). *Anxiety 101*. Springer Publisher Company.
- Zhao, A., Guo, Y., & Dynia, J. (2013). Foreign language reading anxiety: Chinese as a foreign language in the United States. *The Modern Language Journal*, 97(3), 764-778.

แนวทางอสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจเพื่อตอบโต้การทำสงคราม
เศรษฐกิจ : กรณีศึกษาข้อพิพาทระบบป้องกันภัยทางอากาศ THAAD
ของเกาหลีใต้

Asymmetric Economic Strategic Approaches Responding to
Economic Warfare: A Case Study of the South Korea Terminal
High Altitude Area Defense Dispute

นภควัฒน์ วันชัย

Naphakhawat Wanchai

ทัตสกา อุมะวิชนี

Tassapa Umavijani

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding Author:

Naphakhawat Wanchai

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

2 Prachan Road, Phra Barom Maha Ratchawang, Phra Nakhon, Bangkok 10200, Thailand

E-mail: naphakhawatwanchai@gmail.com

Received: August 29, 2024

Revised: March 18, 2025

Accepted: March 24, 2025

แนวทางสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจเพื่อตอบโต้การทำสงครามเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาข้อพิพาทระบบป้องกันภัยทางอากาศ THAAD ของเกาหลีใต้

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้ศึกษายุทธศาสตร์เชิงสมมาตรของเกาหลีใต้ในการจัดการข้อพิพาททางเศรษฐกิจผ่านกรณีข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับระบบป้องกันภัยทางอากาศในบรรยากาศชั้นสูง (THAAD) โดยใช้กรอบแนวคิดสงครามเศรษฐกิจ มีวัตถุประสงค์ คือ (1) ศึกษามาตรการการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้ และ (2) การรับมือมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้จากจีนผลการศึกษาพบว่า การทำสงครามเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้ จีนเลือกภาคอุตสาหกรรมของเกาหลีใต้ที่เสียเปรียบในแง่ของการพึ่งพาด้านอุปสงค์ของจีนจากจำนวนประชากร อำนาจรัฐ และสื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอาศัย “ปัจจัยภายใน” เป็นเครื่องมือในการทำสงครามเศรษฐกิจ อันเป็นผลมาจากความมั่นคงทางภูมิรัฐศาสตร์ และการรับมือของเกาหลีใต้จากการทำสงครามเศรษฐกิจของจีนอาศัยแนวทางสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ในเชิงเกมผลเป็นศูนย์ (Zero Sum Game) แต่เป็นการลดการพึ่งพาเศรษฐกิจจีนโดยเน้นยุทธศาสตร์มากกว่าความเบ็ดเสร็จ โดยขยายการลงทุนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การใช้ความเชี่ยวชาญทางอุตสาหกรรม และทิศทางนโยบายการต่างประเทศสอดคล้องกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้

คำสำคัญ : นโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ, ความมั่นคง, ระบบป้องกันภัยทางอากาศในบรรยากาศชั้นสูง

Asymmetric Economic Strategic Approaches Responding to Economic Warfare: A Case Study of the South Korea Terminal High Altitude Area Defense Dispute

Abstract

This qualitative research examines South Korea's asymmetric strategic approach to economic disputes, focusing on the case of the Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) controversy, using an economic warfare conceptual framework. The objectives are to analyze: 1) Chinese anti-South Korean economic sanctions; and 2) subsequent South Korean response. Results are that Chinese economic warfare targeted South Korean industries vulnerable from dependence on China's domestic demand, state power, and media influence. Specifically, China leveraged internal factors as economic warfare weapons stemming from geopolitical security concerns. The South Korean asymmetric strategic response to this economic warfare shifted from a zero-sum game mentality. Instead of comprehensively decoupling from the Chinese economy, South Korea strategically worked to reduce dependency on China. Efforts included expanding investments in Southeast Asia, leveraging industrial expertise, and aligning foreign policy with the broader goal of ensuring South Korean economic security.

Keywords: international economic policy, security, Terminal High Altitude Area Defense

1. ที่มาและความสำคัญ

เกาหลีใต้และจีนสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1992 และเกาหลีใต้เป็นประเทศแรกที่สถาปนาความสัมพันธ์ โดยมีความร่วมมือในด้านการค้า การท่องเที่ยว และความหลากหลายทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม กรณีของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกลับเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศเห็นได้จากเมื่อ ค.ศ. 2018 มูลค่าการส่งออกของเกาหลีใต้ไปจีนจำนวน 160,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ คิดเป็นร้อยละ 26 ของการส่งออกทั้งหมด และการนำเข้าของจีนต่อเกาหลีใต้คิดเป็นร้อยละ 21 ของมูลค่าการนำเข้า 107 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ อย่างไรก็ตามที่จุดพลิกผันความสัมพันธ์กลับตกต่ำลงเนื่องจากเกาหลีใต้ติดตั้งระบบป้องกันภัยทางอากาศในบรรยากาศชั้นสูง (Terminal High Altitude Area Defense: THAAD) ส่งผลให้จีนตระหนักถึงความไม่มั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกแสดงผ่านมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ ในอีกด้านหนึ่งหากพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ จีนยังคงเป็นคู่ค้ารายใหญ่แต่เหตุการณ์ดังกล่าวกลับส่งผลกระทบให้เกาหลีใต้ดำเนินนโยบายลดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับจีนผ่านนโยบายลงใต้ใหม่ (New Southern Policy) ในสมัยประธานาธิบดี มุน แจ-อิน (Moon Jae-in) โดยเป้าหมายสำคัญคือการสานสัมพันธ์ทางการทูตกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นได้จากการเยือนของ มุน ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 2019 เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม สิงคโปร์ และอินเดีย (Debates, 2019; Mamchii, 2023)

ประเด็นในเรื่องของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างจีนและเกาหลีใต้ที่เกี่ยวข้องกับกรณีพิพาท THAAD สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและความไม่เท่าเทียมเหล่านี้นี้มีนัยว่าเกาหลีใต้พึ่งพาเศรษฐกิจจีนมากเกินไป ส่งผลให้เกาหลีใต้ถูกบีบบังคับทางเศรษฐกิจเพื่อสนองวัตถุประสงค์ทางการเมืองด้านนโยบายการต่างประเทศของจีน ถึงแม้จะมีการฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าในอนาคตจีนจะใช้เศรษฐกิจของตนเป็นเครื่องมือคว่ำบาตรเศรษฐกิจต่อเกาหลีใต้สำหรับรักษาผลประโยชน์และความมั่นคงของจีน ภายหลังเกิดกรณีพิพาท THAAD จำนวนนักท่องเที่ยวชาวจีนไปยังเกาหลีใต้ลดลงอย่างมีนัยสำคัญใน ค.ศ. 2017 ลดลงร้อยละ 15 การท่องเที่ยวแบบคณะทัวร์ของชาวจีนซึ่งไปยังโซล ร้อยละ 60–70 และเซจู ร้อยละ 90 เกือบหยุดการเดินทางแทบทั้งหมดในเดือนเมษายน ค.ศ. 2017 ดังนั้นสัดส่วนจำนวนนักท่องเที่ยวของจีนลดลงจากร้อยละ 46.8 เป็นร้อยละ 31.1 ใน ค.ศ. 2017 สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่ากรณี THAAD มีผลกระทบต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างมาก โดยไม่เพียงลดลงในเชิงสถิติแต่ยังสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Cramer, 2022)

การศึกษาที่ผ่านมา Tias (2021) สรุปกรณีข้อพิพาทเบื้องต้นที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ โดยให้ความเห็นว่า ผลกระทบจากการทดสอบอาวุธนิวเคลียร์ของเกาหลีเหนือในเดือนมกราคม ค.ศ. 2016 ส่งผลให้สหรัฐอเมริกาและเกาหลีใต้มีการหารือกันในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 2016 ในการติดตั้ง THAAD เพื่อการป้องกันเชิงยุทธศาสตร์และความมั่นคงของเกาหลีใต้ในภูมิภาค โดยการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญจากการประกาศในวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 2016 THAAD จะถูกติดตั้งบนฐานทัพอากาศในซองจูแต่เมื่อวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 2016 มีการประกาศย้าย THAAD จากฐานทัพอากาศของเกาหลีใต้ไปพื้นที่ของ Lotte Skyhill Seongju Country Club จึงกล่าวได้ว่าการติดตั้ง THAAD เป็นการตอบสนองภัยคุกคามต่อเกาหลีเหนือ

อย่างไรก็ดี มุมมองของจีนกลับไม่คิดเช่นนั้นเพราะการติดตั้ง THAAD เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงและผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของจีน Tias กล่าวในมุมมองสัจนิยม (Realism) เกาหลีใต้มีการตอบสนองความปลอดภัยและความมั่นคงให้แก่ตนเองผ่านการเพิ่มอำนาจในภูมิภาค เพื่อให้เกิดสมดุลในระบบระหว่างประเทศ กระนั้นการติดตั้ง THAAD กลับส่งผลกระทบต่อความไม่มั่นคงกับจีน สิ่งเหล่านี้นำไปสู่มาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจเพื่อตอบโต้การติดตั้ง THAAD ของเกาหลีใต้ โดยเฉพาะกับบริษัท LOTTE ในฐานะผู้จัดหาที่ดินแก่การติดตั้ง THAAD อย่างไรก็ตาม เกาหลีใต้มีความพยายามบรรลุข้อตกลงกับจีนเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางการค้าที่ดีขึ้นและกลับมาเป็นปกติผ่านข้อตกลง Three No's เมื่อ ค.ศ. 2017 ได้แก่ (1) ไม่มีการติดตั้ง THAAD เพิ่มเติม (2) ไม่มีการเข้าร่วมเครือข่ายป้องกันขีปนาวุธของสหรัฐอเมริกา และ (3) ไม่มีการจัดตั้งพันธมิตรทางทหารไตรภาคีกับสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ในทำนองเดียวกัน กรณีของการคว่ำบาตรแบบไม่เป็นทางการต่อเกาหลีใต้ของจีน เช่น การคว่ำบาตรวัฒนธรรมป๊อปของเกาหลีใต้ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ ภาพยนตร์ และโทรทัศน์ กำกับดูแลโดยรัฐวิสาหกิจในกลุ่มอุตสาหกรรมวิทยุ ภาพยนตร์ และโทรทัศน์ เมื่อ ค.ศ. 2016 ทำให้หุ้นอุตสาหกรรมบันเทิงของเกาหลีใต้ลดลง YG ลดลงร้อยละ 7.96 CJ&M ลดลงร้อยละ 6.85 JYP ลดลงร้อยละ 5.4 และ SM ลดลงร้อยละ 5.32 มูลค่ารวม 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในด้านการท่องเที่ยว จำนวนนักท่องเที่ยวของจีนไปเกาหลีใต้ลดลง โดยปกตินักท่องเที่ยวชาวจีนมีรายได้ประมาณ 2,300 ดอลลาร์สหรัฐต่อคน ขณะเดินทางไปเกาหลีใต้ แต่หลังเหตุการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวลดลงร้อยละ 40 จากเดิมที่มีนักท่องเที่ยวชาวจีนจำนวน 8 ล้านคนเดินทางไปเกาหลีใต้ใน ค.ศ. 2016 ซึ่งสร้างรายได้ประมาณ 20 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ และอาจทำให้สูญเสียถึง 7.7 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ กรณีของบริษัท LOTTE เผชิญกับกฎระเบียบที่เข้มงวดและมาตรการด้านสิ่งแวดล้อม

การศึกษาการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เท่าเทียมกันหรือสมมาตรกับจีน ปรากฏในการศึกษาของ Choi and Kim (2016, pp. 2-3) ได้ระบุถึงมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจที่จีนสามารถใช้กับเกาหลีใต้ 5 ประการ ได้แก่ (1) มาตรการทางภาษีสำหรับผลิตภัณฑ์ของบริษัทสัญชาติเกาหลีใต้ผ่านกฎระเบียบการค้า (2) การกีดกันและการกำหนดโควตาจำนวนนักท่องเที่ยวชาวจีนไปเกาหลีใต้ (3) การใช้สื่อสำหรับวาทกรรมความเกลียดชังทางเชื้อชาติต่อเกาหลีใต้ เช่น สนับสนุนการไม่ให้ใช้สินค้าของเกาหลีใต้ (4) การสร้างต้นทุนผ่านการสร้างข้อจำกัดกับบริษัทสัญชาติเกาหลีใต้ เช่น ผ่านกฎระเบียบแรงงาน ขึ้นภาษี และตรวจสอบด้านสิ่งแวดล้อมกับบริษัท และ (5) การจำกัดโควตาและการยกเลิกการลงทุนสำหรับตลาดการเงินเกาหลีใต้ นอกจากนี้ การให้สัมภาษณ์ของ Won Gon Park ศาสตราจารย์ด้านเกาหลีเหนือศึกษาที่มหาวิทยาลัย Ewha Womans ให้ความเห็นว่า “...จีนได้ใช้วิธีการที่มีอยู่ทั้งหมดแล้วสำหรับการตอบโต้ทางเศรษฐกิจต่อเกาหลีใต้...” (Borowiec, 2023) หรือ Yang (2019) ให้ความเห็นว่าเศรษฐกิจของเกาหลีใต้มีการพึ่งพาการค้ากับจีนมากขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 2008 - 2014 ประมาณครึ่งหนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวของ GDP ขึ้นอยู่กับการส่งออกไปยังจีน เช่น เมื่อ ค.ศ. 2012 การส่งออกคิดเป็นร้อยละ 56.3 ของ GDP หากเปรียบเทียบกับ การส่งออกไปยังสหรัฐอเมริกา เมื่อ ค.ศ. 2016 มูลค่าการส่งออกคิดเป็นร้อยละ 11.9 และประมาณร้อยละ 27.9 ของมูลค่าการส่งออกในกลุ่ม OECD นอกจากนี้ Yang ให้มุมมองการใช้มาตรการบีบบังคับทางเศรษฐกิจ

ของจีนต่อเกาหลีใต้ ระบุว่า การคว่ำบาตรกรณีเบื้องต้นไม่เหมือนกรณีการบีบบังคับทางเศรษฐกิจในลักษณะของเหตุผลทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกรณีพิพจน์แล้วว่าเป็นการใช้เศรษฐกิจภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitical Economy) ในการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนมีมุมมองเน้นไปที่ภาคบริการ เช่น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและความบันเทิง ไม่ใช่ภาคการส่งออกและนำเข้าภาคการผลิต โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการผลิตที่มีเทคโนโลยีการผลิตระดับสูง

งานศึกษาที่ผ่านมาให้ภาพรวมและมุมมองด้านนโยบายการต่างประเทศ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางการทูต และความเสียหายของระบบเศรษฐกิจของเกาหลีใต้จากมาตรการคว่ำบาตร ทั้งนี้ งานศึกษาที่กล่าวมายังไม่ได้มีการศึกษาในแง่การใช้แนวคิดการทำสงครามทางเศรษฐกิจ (Economic Warfare) ซึ่งจุดเด่นที่สำคัญของทฤษฎีนี้คือการประยุกต์แนวคิดทาง “เศรษฐศาสตร์” และ “ยุทธศาสตร์ นโยบายการต่างประเทศ” ประกอบการวิเคราะห์ กล่าวคือเป็นการนำองค์ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาประกอบการวิเคราะห์ อย่างไรก็ตาม หากกล่าวถึงความใกล้เคียงของทฤษฎีการทำสงครามเศรษฐกิจจะเป็นงานของ Choi and Kim (2016) แต่งานเบื้องต้นก็ยังไม่ได้มุ่งเน้นไปที่แนวทางการรับมือการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจในลักษณะของการประยุกต์ใช้แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์มากนัก เพียงแต่เป็นการประเมินน้ำหนักความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจในลักษณะของสมมาตรกล่าวคือเป็นการประเมินผลลัพธ์จากมาตรการที่จีนนำมาใช้ต่อเกาหลีใต้ที่อ่อนแอกว่าในแง่ของการพึ่งพาทางการค้า ซึ่งงานศึกษาเบื้องต้นนับเป็นพื้นฐานในการต่อยอดการศึกษาในบทความชิ้นนี้

บทความชิ้นนี้เสนอว่าสิ่งที่จีนตอบสนองต่อเกาหลีใต้เป็นการใช้สงครามทางเศรษฐกิจเห็นได้จาก (1) จีนเลือกภาคอุตสาหกรรมของเกาหลีใต้ที่เสียเปรียบในแง่ของ “การพึ่งพา” กับเศรษฐกิจจีน โดยใช้จำนวนประชากรภายในประเทศเป็นเครื่องมือการบีบบังคับ และ (2) จีนไม่เลือกภาคอุตสาหกรรมที่ตนเองเสียเปรียบเห็นได้จากอุตสาหกรรมที่เกาหลีใต้มีความเชี่ยวชาญ เช่น อุตสาหกรรมยานยนต์ อุตสาหกรรมเซมิคอนดักเตอร์ หรืออุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีการผลิตขั้นสูง ในทำนองเดียวกันเกาหลีใต้ตอบสนองต่อกรณีดังกล่าวผ่านการใช้ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของตนในการรับมือการทำสงครามทางเศรษฐกิจของจีน บทความนี้เสนอว่า “แนวทางสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ” สอดคล้องกับนโยบายมุ่งลงใต้ (NSP) ของเกาหลีใต้ อันเห็นได้จาก (1) การกระจายความเสี่ยงมายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2) การใช้ความเชี่ยวชาญทางอุตสาหกรรมเป็นอาวุธในการเผชิญภัยคุกคามต่อจีน และ (3) ผลของความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจในแง่ของขนาดตลาด และประชากร ทำให้เกาหลีใต้ให้ความสำคัญกับนโยบายการต่างประเทศเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น เพื่อขยายผลการศึกษาแนวทางยุทธศาสตร์สมมาตรทางเศรษฐกิจ การอาศัยทฤษฎีสงครามเศรษฐกิจจะช่วยให้มีความเข้าใจเพิ่มมากยิ่งขึ้นในการกำหนดนโยบายการต่างประเทศ โดยนำปัจจัยด้าน “ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ” ประกอบร่วมการพิจารณา

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 ศึกษามาตรการการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้

2.2 ศึกษาการรับมือมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้จากจีน

3. กรอบแนวคิดการทำสงครามเศรษฐกิจ (Economic warfare)

งานศึกษาของ Førland (1993) ในเรื่อง *The History of Economic Warfare: International Law, Effectiveness, Strategies* ได้นำเสนอมุมมองการทำสงครามทางเศรษฐกิจจาก 3 มิติที่แตกต่างกัน ได้แก่ กฎหมายระหว่างประเทศ ประสิทธิภาพ และยุทธศาสตร์ โดยมาจากความแตกต่างของการนำไปปฏิบัติในแต่ละช่วงเวลา โดยมีรายละเอียดในตารางที่ 1 ทั้งนี้ Førland ให้คำนิยามของสงครามเศรษฐกิจคือ การบีบบังคับและใช้นโยบายที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจกับรัฐเป้าหมาย

ตารางที่ 1 การทำสงครามเศรษฐกิจผ่านมิติกฎหมายระหว่างประเทศ ประสิทธิภาพ และยุทธศาสตร์

มิติ	เป้าหมาย
กฎหมายระหว่างประเทศ (International Law)	ยุทธศาสตร์ข้างต้นมักเป็นไปในลักษณะของระบบกฎหมายและอนุสัญญาระหว่างประเทศ (International Convention) สำหรับควบคุมการใช้มาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ กล่าวคือกฎหมายระหว่างประเทศเป็นตัวกำหนดสมดุลระหว่างผลประโยชน์ของรัฐ
ประสิทธิภาพ (Effectiveness)	เป็นการประเมินผลกระทบจากมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจต่อระบบเศรษฐกิจการเมือง และสังคมกับรัฐเป้าหมาย กล่าวคือ มิติในด้านของประสิทธิภาพเป็นการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการคว่ำบาตรว่าประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว
ยุทธศาสตร์ (Strategies)	การดำเนินยุทธศาสตร์เพื่อทำสงครามทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นการคว่ำบาตร การใช้ นโยบายการเงิน และการปิดล้อม โดยเฉพาะเส้นทางการค้า เพื่อพิจารณาว่ายุทธศาสตร์เหล่านี้ถูกนำมาใช้ด้วยกระบวนการใดและวิธีการใดบ้าง

ที่มา : เรียบเรียงจาก Førland (1993)

งานศึกษาของ Taillard (2018) ในเรื่อง *Economics and Modern Warfare The Invisible Fist of the Market* ได้ให้ทัศนะของการทำสงครามทางเศรษฐกิจในแง่ของการประยุกต์แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กับยุทธศาสตร์การทหาร โดยเฉพาะการเป็นคู่มือการวิเคราะห์การทำสงครามทางเศรษฐกิจ 3 องค์ประกอบสำคัญดังนี้

ตารางที่ 2 สงครามทางเศรษฐกิจผ่านการจัดการอุปทาน การจัดการการค้า และการจัดการตลาด

ปัจจัย	เป้าหมาย
การจัดการอุปทาน (Supply manipulation)	การกระจายทรัพยากร เงินทุน และทรัพยากรมนุษย์ จากการจัดการกระบวนการอุปทาน เพื่อให้เอื้อแก่ประโยชน์ฝ่ายตนและทำให้ฝ่ายตรงข้ามขาดทรัพยากรที่จำเป็นในการทำสงคราม
การจัดการการค้า (Trade manipulation)	การเปลี่ยนแปลงระดับราคาของสินค้า การควบคุมการทำธุรกรรม ซึ่งยุทธศาสตร์เหล่านี้เป็นไปเพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรได้จากต้นทุนที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการจัดการห่วงโซ่อุปทาน

ปัจจัย	เป้าหมาย
การจัดการตลาด (Market manipulation)	ยุทธศาสตร์นี้มีเป้าหมายเพื่อให้ประเทศเป้าหมายต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการค้าของตนจากการใช้ตัวเลขทางเศรษฐกิจ สถิติการค้า เพื่อควบคุมกลไกตลาด กล่าวคือ การจัดการการเปลี่ยนแปลงอุปสงค์และอุปทานให้เป็นประโยชน์ต่อความได้เปรียบเชิงกลยุทธ์

ที่มา : เรียบเรียงจาก Taillard (2018)

จึงสรุปได้ว่าข้อเสนอของ Taillard เป็นแนวทางสำหรับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์เพื่อตอบสนองเป้าหมายการทำสงคราม ควบคู่ไปกับการสร้างความได้เปรียบเชิงกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจที่มีความแตกต่างกันทั้งโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ตลาด การพึ่งพา และความแตกต่างระหว่างห่วงโซ่อุปทานของแต่ละประเทศที่มีความแตกต่างกัน

งานศึกษาของ Klein and Pettis (2020) ในเรื่อง *Trade Wars Are Class Wars: How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace* ศึกษาความแตกต่างจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นของแต่ละประเทศส่งผลต่อความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ นำไปสู่ความขัดแย้งทางการค้าระหว่างประเทศที่สูงขึ้น โดย Klein and Pettis วิพากษ์ระบบการเงินโลกที่เป็นผลให้เกิดความตึงเครียดระหว่างประเทศจากการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดและการเกินดุลการค้า เช่น เศรษฐกิจของเยอรมนีและจีนมีการเกินดุลการค้า ขณะที่สหรัฐอเมริกาขาดดุลการค้า สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความไม่สมดุลของเศรษฐกิจมหภาคทั่วโลก (Global Macroeconomic Imbalances) มีรากเหง้ามาจากสงครามชนชั้น (Class Wars) ระหว่างชนชั้นสูงของจีน เยอรมนี และสหรัฐอเมริกา ที่มีการโอนถ่ายความมั่งคั่งระหว่างชนชั้นสูงของแต่ละประเทศ ซึ่ง Klein and Pettis ให้น้ำหนักเป็นอย่างมากต่อการขาดดุลการค้าและบัญชีเดินสะพัดจากนโยบายการค้าและนโยบายการเงิน ซึ่ง Klein and Pettis ให้ความเห็นว่าสิ่งเหล่านี้สามารถแก้ไขได้ด้วยการจัดการกับอุปสรรคทางการค้า และความสำคัญต่อการทำความเข้าใจเศรษฐกิจการเมืองภายในประเทศของประเทศที่เกินดุลและขาดดุลการค้า

อย่างไรก็ตาม กรณีที่เกิดขึ้นจากการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของประเทศจีนต่อเกาหลีใต้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขความมั่นคงของ “ภูมิรัฐศาสตร์” มากกว่าสงครามชนชั้นที่เกิดขึ้น แต่กระนั้นงานศึกษาของ Klein and Pettis กลับสะท้อนถึงความแตกต่างทางเศรษฐกิจที่มากเกินไประหว่างสองประเทศอาจนำไปสู่ความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคตจากการที่มีปัจจัยภายนอกมากระตุ้นให้เกิดสงครามทางเศรษฐกิจ แล้วใช้สิ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือของการทำสงครามการค้า

4. วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยชิ้นนี้อาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการรวบรวมข้อมูลผ่านบทความวิชาการ รายงานวิจัย เว็บไซต์ หนังสือ ข้อมูลการค้า และแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ศึกษาที่เกี่ยวข้อง

5. เครื่องมือ : การทำสงครามเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้

การพิจารณาเครื่องมือของการทำสงครามเศรษฐกิจของจีน สามารถพิจารณาจากเงื่อนไขที่อุตสาหกรรมของเกาหลีใต้ได้รับผลกระทบ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่จีนนำมาใช้เพื่อบีบบังคับทางเศรษฐกิจต่อเกาหลีใต้ โดยสามารถจัดหมวดหมู่ความสำคัญในภาคอุตสาหกรรมของเกาหลีใต้ที่ได้รับผลกระทบ 3 กลุ่มเป้าหมาย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 วิธีการใช้เครื่องมือบีบบังคับทางเศรษฐกิจจากจีนต่อเกาหลีใต้ 3 กลุ่มเป้าหมาย

เป้าหมาย	ผลกระทบโดยสังเขป	วิธีการ
Lotte Group	- เครือข่ายบริษัทของ Lotte Mart ร้านดังกล่าว ถูกบังคับให้ปิดตัวลง 74 แห่ง - ยอดขายลดลงร้อยละ 76.9 เมื่อ ค.ศ. 2017 ต่อมาในเดือนตุลาคม ค.ศ. 2018 กลุ่มบริษัท ประกาศถอนตัว Lotte Mart ออกจากตลาดจีน ความเสียหายสำหรับ ค.ศ. 2017 อยู่ที่ประมาณ 1.78 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ	- การใช้กฎระเบียบการตรวจสอบภาษี - ค่าปรับ การออกใบอนุญาตการทำธุรกิจ และการยึดทรัพย์สินในบางส่วน - การใช้ข้อบังคับทางกฎหมายเพื่อเพิ่มต้นทุนการดำเนินธุรกิจ
ภาคการท่องเที่ยว	- จำนวนนักท่องเที่ยวลดลงร้อยละ 48.3 เมื่อ ค.ศ. 2017 โดยประมาณ 4.5 ล้านคน - ภาคส่วนต่าง ๆ ในภาคบริการได้รับผลกระทบจากจำนวนนักท่องเที่ยวชาวจีนที่ลดลง - สูญเสียรายได้ประมาณ 15.6 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ เมื่อ ค.ศ. 2017	- การออกคำสั่งจำกัดการเดินทางไปเกาหลีใต้ โดยหน่วยงานรัฐจากสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งชาติของจีน (China's National Tourism Administration: CNTA) - ห้ามขายแพ็คเกจทัวร์ของเกาหลีใต้
ภาคบันเทิง	- การสูญเสียความสามารถในการเข้าถึงแหล่งตลาดของจีน - รายได้ที่ลดลงจากภาคบันเทิง	- นักแสดงชาวเกาหลีใต้ถูกกลบออกจากรายการโทรทัศน์ของจีนในปลาย ค.ศ. 2016 ไม่ว่าจะเป็นเป็นวิทยุหรือภาพยนตร์ - วง EXO และ Sumi Jo ถูกยกเลิกคอนเสิร์ต รวมไปถึงนักแสดงถูกยกเลิกสัญญาและวีซ่า

ที่มา : เรียบเรียงจาก Lim (2019)

ผลของการเลือกเป้าหมายการคว่ำบาตรทำให้พนักงานมากกว่า 20,000 คนต้องออกจากการเป็นพนักงานทันทีจากการถูกปิดกิจการของ Lotte Group ในทำนองเดียวกัน อุตสาหกรรมภาคบริการ การท่องเที่ยว และอุตสาหกรรมเครื่องสำอาง ย่อมได้รับผลกระทบเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น นับตั้งแต่เกิดกรณีพิพาท THAAD ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2016 จนถึงเมษายน ค.ศ. 2019 จำนวนนักท่องเที่ยวลดลงประมาณ 8,989,097 คน สูญเสียรายได้จากการท่องเที่ยวประมาณ 19.2 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ คิดเป็นประมาณร้อยละ 44.7 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว (Ide & Huang, 2017; Kim & Lee, 2021)

ความเสียหายจากการใช้เครื่องมือที่เกิดขึ้น การศึกษาของ Jang Woo Lee นักวิจัยอาวุโส จาก Economic Research Institute of Industrial Bank of Korea ให้ความเห็นว่าการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้อาจสร้างความเสียหายกับ GDP ของเกาหลีใต้ประมาณ 7.69-14.76 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ คิดเป็นร้อยละ 0.59-1.07 ของ GDP และ Jang ชี้ให้เห็นว่าภาคการส่งออก การท่องเที่ยว และภาคบันเทิง จะเป็นภาคส่วนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการที่เกาหลีใต้พึ่งพาภาคส่วนเหล่านี้กับระบบเศรษฐกิจจีน (Jang-won, 2017) นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อภาคส่วนอื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบเช่นกัน ได้แก่ อุตสาหกรรมรถยนต์ไฟฟ้า และเครื่องสำอาง โดยในแต่ละภาคส่วนที่ได้รับผลกระทบมีความเสียหายที่แตกต่างกันออกไปแต่จุดร่วมที่สำคัญคือการใช้ขนาดประชากรเป็นเครื่องมือในการบีบบังคับทางเศรษฐกิจสำหรับการกีดกันการเข้าถึงตลาดภายในประเทศ และที่สำคัญสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้เท่าเทียมกันอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคตมากยิ่งขึ้น

ในอีกด้านหนึ่งมีข้อเสนอว่ามาตรการที่จีนใช้มักเป็นลักษณะของการคว่ำบาตรที่ไม่เป็นทางการ เพราะหากมุ่งไปที่การคว่ำบาตรโดยตรงอาจเป็นการละเมิดกฎหมายขององค์การการค้าโลก (WTO) ภาวะผูกพันข้อตกลงทางการค้า (Lim, 2019) อย่างไรก็ตาม การคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนเป็นการเลือก “เป้าหมาย” ภาคส่วนที่เกาหลีใต้เสียความได้เปรียบ การจะกล่าวถึงการคว่ำบาตรที่ไม่เป็นทางการอาจไม่ได้เป็นหนึ่งในเหตุผลของการหลีกเลี่ยงการใช้มาตรการที่อาจละเลยข้อตกลงทางการค้า เพราะศักยภาพทางเศรษฐกิจของจีนส่งผลต่อความเสียหายระบบเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ยังเห็นได้ชัดจากวิธีการที่จีนนำมาใช้

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ก่อนช่วงการใช้มาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจได้มีการจัดทำข้อตกลงการค้าเสรีระหว่างเกาหลีใต้และจีน (South Korea-China FTA) ในวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ. 2014 ซึ่งมีแถลงการณ์เกี่ยวกับการเจรจา FTA ระหว่างสองฝ่ายเกิดขึ้น ต่อมาในวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 2014 ทางจีนได้ประกาศว่าการเจรจา FTA ถือเป็นการเสร็จสิ้น อย่างไรก็ตาม หลังเกิดกรณีพิพาท ดุลการค้าของเกาหลีใต้ได้รับผลกระทบระยะสั้น รวมไปถึงประเภทสินค้าที่ได้รับผลกระทบ ตัวอย่างเช่น เส้นใยรีไซเคิล เส้นด้ายเส้นใยธรรมชาติ เส้นด้ายเส้นใยประดิษฐ์ ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าฝ้าย เส้นใยประดิษฐ์ ผ้าถัก เสื้อผ้า รถยนต์ ชิ้นส่วนยานยนต์ เหมคอนกรีตเตอร่า ทิวจอบแบน และเซ็นเซอร์ ในทางตรงกันข้าม ผลของการทำ FTA ระหว่างสองฝ่าย ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อดุลการค้าของเกาหลีใต้ในช่วง 3 ปีแรกภายหลังเกิดกรณีพิพาท แต่ก๊อบกูส์มิได้ว่าการคว่ำบาตรต่อสินค้าเกาหลีใต้จากประชาชนภายในจีนยังคงมีผลกระทบเชิงลบไม่มากนักน้อย (Kong, 2021) ตามที่ได้กล่าวมาผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ในแง่ของดุลการค้านั้นไม่ได้รับผลกระทบมากนัก ในแง่หนึ่งถึงแม้จะไม่ได้ได้รับผลกระทบมากนัก และเป็นผลกระทบระยะสั้น แต่เหตุการณ์ดังกล่าวกลับทำให้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ขาดเสถียรภาพของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าการกำหนดยุทธศาสตร์ของเกาหลีใต้จึงต้องตอบสนองต่อผลกระทบเหล่านี้ หากเกิดเหตุที่ไม่คาดฝันเกิดขึ้น

มาตรการหรือเครื่องมือที่จีนใช้กับเกาหลีใต้ในการบีบบังคับทางเศรษฐกิจเพื่อสนองวัตถุประสงค์ทางการเมืองนับว่าประสบความสำเร็จ เพราะสามารถทำให้เกาหลีใต้ต้องพิจารณาการติดตั้ง THAAD และทำให้เกาหลีใต้ต้องหลีกเลี่ยงแนวทางที่ทำให้ทางจีนไม่เห็นชอบ โดยเป็นการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจเพื่อ

ตอบสนองเป้าประสงค์ทางการเมืองของจีน กล่าวคือ เป็นการตอบสนองเพื่อ “ความมั่นคง” ของจีน โดยเหตุผลเบื้องหลังการกำหนดกรอบความมั่นคงของจีน ในแง่ของปัจจัยทางเศรษฐกิจที่อำนาจและศักยภาพทางเศรษฐกิจทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกเพิ่มมากขึ้น ทำให้การกำหนดยุทธศาสตร์หรือกรอบความมั่นคงในด้านนโยบายการต่างประเทศของจีน ปรับทิศทางในสิ่งที่เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อย่างไม่เคยปรากฏในรอบหนึ่งศตวรรษ (Great Changes Unseen in a Century) สำคัญคือ แทนที่ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะนับตั้งแต่ ค.ศ. 2017 เป็นต้นมา (Donald Trump: 2017-2021) และมีนัยถึงความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เท่าเทียมกันหรือสมมาตรในทางยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจจนทำให้การพึ่งพาตลาดจีนกลายเป็นปัญหา สิ่งเหล่านี้ทำให้เกาหลีใต้ตอบสนองทันที อันเห็นได้จากการจัดเตรียมวาระการประชุมฉุกเฉินเพื่อวางกลยุทธ์เจาะตลาดกลุ่มผู้บริโภคในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และญี่ปุ่น การประเมินความเสียหายอุตสาหกรรมบริการ (K-POP) นอกจากนี้ การดำเนินการของบรรษัทข้ามชาติ (MNCs) ของเกาหลีใต้มีการตอบสนองในลักษณะการกระจายการลงทุนเพื่อลดความเสี่ยงทางธุรกิจ เช่น SK Group ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานโรงงานผลิตแบตเตอรี่ในจีน หลังจากนั้นได้มีการขยายการลงทุนในมาเลเซีย สิงคโปร์ และเวียดนามประมาณ 17,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ Samsung ใน ค.ศ. 2019 ประกาศว่าจะยุติการผลิตโทรศัพท์ในจีนและขยายฐานการผลิตในอินเดีย รวมไปถึงบริษัทอื่น ๆ เช่น Hyundai, Lotte และ LG ก็ได้รับเริ่มกระจายการลงทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น (Chang, 2019; Doshi, 2021)

เมื่อพิจารณาจากภาคส่วนที่เศรษฐกิจของเกาหลีใต้ได้รับผลกระทบจึงเป็นข้อสนับสนุนที่ชัดเจนว่าจีนเลือกภาคอุตสาหกรรมเกาหลีใต้ที่เสียเปรียบในแง่ของ “การพึ่งพา” กับเศรษฐกิจจีน โดยใช้จำนวนประชากรภายในประเทศเป็นเครื่องมือต่อการบีบบังคับ อันเห็นได้จากการที่มักเป็น “ภาคบริการ” และ “ค้าปลีก” มากกว่าจะเป็นประเภทอุตสาหกรรมหนักหรือการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เพราะจีนไม่เลือกภาคอุตสาหกรรมที่ตนเองเสียเปรียบจากการกำหนดเป้าหมาย อย่างไรก็ตามถึงแม้ระดับความเสียหายในภาคเทคโนโลยีจะไม่ได้รับผลกระทบมากนัก ถึงจะได้รับผลกระทบก็ไม่ได้ทำให้ผลประกอบการลดลง แต่จากความพยายามย้ายฐานการผลิตของบริษัทเทคโนโลยีสัญชาติเกาหลีใต้ กลับบ่งบอกว่าสิ่งเหล่านี้คือ “ความเสี่ยง” ที่มีความไม่แน่นอนในระดับสูงต่อภาคส่วนต่าง ๆ เพราะในอนาคตภาคส่วนเหล่านี้ก็อาจโดนคว่ำบาตรได้เช่นกัน

ในแง่ของกฎหมายระหว่างประเทศ จีนไม่ได้ใช้โดยตรง เพราะใช้ศักยภาพเศรษฐกิจของตัวเองเป็นอาวุธในการบีบบังคับ “เป้าหมาย” ที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ซึ่งประสิทธิผลของการใช้ศักยภาพตนเองนับว่าประสบความสำเร็จ หากนับ “เป้าหมายความมั่นคง” เป็นลำดับความสำคัญสูงสุด ผ่านการใช้เครื่องมือหรือมาตรการทางการค้าเป็นยุทธศาสตร์ในการบรรลุเป้าหมาย (ในตารางที่ 3) อย่างไรก็ตาม สามกรอบแนวทางของ Førlund (1993) ในการทำสงครามเศรษฐกิจอาจไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจภาพรวมทั้งหมด เนื่องจากบริบทของข้อพิพาท THAAD เกิดขึ้นภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์ กระนั้นหากอ้างอิงคำนิยามของ Førlund บ่งชี้ว่าจีนได้ใช้การบีบบังคับและนโยบายเพื่อให้เสียเปรียบทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ได้รับผลกระทบโดยตรง

คู่มือวิเคราะห์การทำสงครามเศรษฐกิจของ Taillard (2018) จึงมาเติมเต็มในส่วนนี้ภายใต้โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ การจัดการด้านอุปทาน เห็นได้ชัดว่าจีนได้ใช้ทรัพยากรภายในประเทศของตนโดยเฉพาะขนาดของประชากร (ความได้เปรียบ) ทำให้เกาหลีใต้สูญเสียความได้เปรียบ (ขาดอำนาจต่อรอง) ในแง่ของการจัดการด้านการค้า เห็นได้ชัดว่าจีนใช้กฎระเบียบการค้าภายในประเทศเป็นข้อบังคับ และการจัดการด้านการตลาดเพื่อใช้อุปสงค์และอุปทานในการทำสงครามเศรษฐกิจ จีนได้ใช้ “อำนาจจากรัฐ” จากสื่อสิ่งพิมพ์ของรัฐบาลที่คอยควบคุม และ “อำนาจการตลาด” โดยใช้ฐานประชากรเป็นส่วนหนึ่งของความได้เปรียบเชิงยุทธศาสตร์ในการกำหนดกรอบเป้าหมายความมั่นคง อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้กลับกลายเป็นเพียงแค่การใช้อำนาจจาก “ปัจจัยภายใน” มากกว่าปัจจัยภายนอก โดยอาจไม่ได้พิจารณาว่าเป้าประสงค์ทางภูมิรัฐศาสตร์ไม่ได้เป็นความสำเร็จเพียงอย่างเดียว เพราะปัจจัยด้านภูมิรัฐศาสตร์ของเกาหลีใต้กลับเป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ

6. แนวทางสมมาตรในเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ : การรับมือการทำสงครามทางเศรษฐกิจ

การทำสงครามเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้ อาศัยปัจจัยภายในประเทศเป็นเครื่องมือในการบีบบังคับและเปลี่ยนแปลงทิศทางนโยบายของเกาหลีใต้ กลับกลายเป็นผลสะท้อนที่ทำให้เกาหลีใต้ตอบสนองกับรูปแบบการทำสงครามทางเศรษฐกิจผ่านการใช้นโยบายของตน โดยเฉพาะการใช้แนวทางแบบสมมาตร (Asymmetric) เป็นชุดคำอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสองฝ่ายที่ไม่ได้เท่าเทียมกันทั้งในทางการเมือง การทหาร และศักยภาพทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายที่อ่อนแอกว่าสามารถใช้กลยุทธ์เพื่อเอาชนะฝ่ายที่เข้มแข็งกว่า ซึ่งเป็นลักษณะของผลรวมเป็นศูนย์ (zero-sum outcome) ในท้ายที่สุด “กลยุทธ์” จึงมีความสำคัญมากกว่า “อำนาจ” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเสียหายให้แก่ตัวแสดงที่เข้มแข็ง (ปริญญานวลเปียน, 2563) ถึงแม้ตัวทฤษฎีจะเน้นในเรื่องของยุทธศาสตร์ทางการเมือง ทหาร แต่หากนำมาประยุกต์ในเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจกับเกาหลีใต้ โดยเฉพาะกรณีที่เกาหลีใต้มีขนาดที่แตกต่างกับจีนในแง่ของภูมิศาสตร์ ประชากร และสัดส่วนตลาดภายในประเทศ เห็นได้ชัดว่าเกาหลีใต้เป็นฝ่ายอ่อนแอกว่า ดังนั้น การดำเนินยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้จึงมุ่งเป้าไปที่การลดการพึ่งพากับจีน ขยายการลงทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การแสวงหาตลาดใหม่ และการใช้ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบทางอุตสาหกรรม เป็นกลยุทธ์มากกว่าการใช้อำนาจ แต่ไม่ได้เป็นลักษณะของผลรวมเป็นศูนย์ เพราะจีนก็ถือว่ายังคงเป็นคู่ค้าสำคัญของเกาหลีใต้ เพียงแต่การดำเนินยุทธศาสตร์ข้างต้นก็เพื่อลดผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายห่วงโซ่อุปทานระหว่างประเทศให้มีความหลากหลายเพื่อลดความเสี่ยง ในบทความชิ้นนี้จึงเสนอว่าเกาหลีใต้ได้ใช้ “สมมาตรในเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ”

เบื้องต้นการกำหนดทิศทางนโยบายการต่างประเทศของเกาหลีใต้มีเหตุปัจจัยมาจากภายในประเทศและระหว่างประเทศ ในการศึกษาของ เสกสรร อานันทศิริเกียรติ (2567) ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยระหว่างประเทศมาจาก (1) การติดตั้ง THAAD เป็นผลให้จีนตระหนักถึงความมั่นคงในระดับภูมิภาคและใช้มาตรการทางเศรษฐกิจตอบโต้ (2) ศักยภาพของการเติบโตของอาเซียนและอินเดียทั้งในแง่ของการเติบโตของประชากรซึ่งถือเป็นกำลัง

แรงงานที่มีศักยภาพ การเติบโตของตลาดในระดับภูมิภาค และศักยภาพทางเศรษฐกิจ และ (3) การแพร่ระบาดของโควิด-19 ในส่วนของปัจจัยภายในประเทศมาจาก (1) การเปลี่ยนรัฐบาลของฝ่ายอนุรักษนิยมมาสู่ฝ่ายก้าวหน้าโดยมีนโยบายการสร้างสมดุลทางยุทธศาสตร์หรือการให้เกาหลีใต้เป็นอิสระ เพื่อลดการพึ่งพามหาอำนาจใดมหาอำนาจหนึ่ง การใช้การทูตนำการทหาร (2) ผลจากการใช้มาตรการทางเศรษฐกิจตอบโต้ของเกาหลีใต้ต่อจีน ทำให้เกาหลีใต้ต้องแสวงหา “ตลาดที่มั่นคง” ในแง่ของดุลการค้า การลงทุนในกลุ่มอุตสาหกรรมนั้น หมายถึงการแสวงหาตลาดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อลดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ

ข้อมูลดังกล่าวทำให้เป้าประสงค์ของจีนที่ต้องการแสดงอิทธิพลของตนในระดับภูมิภาคอาจกำหนดให้รัฐรอบข้างต้องแสดงท่าทีที่เป็นมิตรกลับกลายเป็นความผิดพลาด เพราะการแสดงอิทธิพลเหล่านี้อาจไม่ได้มีประสิทธิผลในการบีบบังคับจากการที่จีนใช้มาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจปรับเปลี่ยนนโยบายการต่างประเทศ เพราะผลสุดท้ายเกาหลีใต้ก็เข้าหาสหรัฐอเมริกามากยิ่งขึ้น เหตุผลสำคัญที่มาตรการคว่ำบาตรของจีนประสบความสำเร็จความล้มเหลวในการเปลี่ยนจุดยืนของประเทศเป้าหมายด้วยเครื่องมือการทำสงครามเศรษฐกิจ เพื่อสนองวัตถุประสงค์ทางภูมิรัฐศาสตร์ของตนมี 3 ประการ ได้แก่ (1) เครื่องมือในการคว่ำบาตรบางประการไม่ส่งผลต่อเศรษฐกิจของประเทศเป้าหมาย เนื่องจากจีนต้องพึ่งพาการนำเข้าจากประเทศอื่น ๆ ในสินค้าที่ตนเองไม่ได้เชี่ยวชาญ (2) การกระทำของจีนจากการดำเนินนโยบายคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจเป็นการบ่อนทำลายสถานะของตนในเวทีระหว่างประเทศ และความรู้สึกเชิงลบต่อประชาชนในชาตินั้น และ (3) การคว่ำบาตรของจีนอาจทำให้เกิดแนวร่วมของระบอบพันธมิตรเพื่อรับมือกับการบีบบังคับทางเศรษฐกิจจากจีน (Glosserman, 2023) นอกจากนี้ การทำสงครามเศรษฐกิจของจีนเป็นผลให้รัฐบาลเกาหลีใต้สนับสนุนให้ภาคเอกชนย้ายฐานการผลิตและการลงทุนไปยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้นับเป็นความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของเกาหลีใต้หรือเป็นลักษณะอสมมาตรในเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจที่รัฐที่อ่อนแอกว่านำมาใช้คืออุตสาหกรรมเซมิคอนดักเตอร์ของเกาหลีใต้ เนื่องจากเกาหลีใต้มีบริษัทที่สามารถผลิตชิปต้นน้ำที่มีกระบวนการผลิตขั้นสูงทำให้มีกำลังการผลิตชิปร้อยละ 20 ของกำลังการผลิตทั่วโลก ในทางตรงข้าม บริษัทของจีนในอุตสาหกรรมนี้กลับอยู่ในกระบวนการของปลายน้ำและการพึ่งพาส่วนประกอบการผลิตเซมิคอนดักเตอร์จากเกาหลีใต้ และเกาหลีใต้เป็นผู้ลงทุนและเป็นผู้ว่าจ้างรายใหญ่ของจีน ดังนั้น ความอสมมาตรในยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจภายใต้โครงสร้างการผลิตผ่านความซับซ้อนของห่วงโซ่มูลค่าโลก (Global Value Chains) ส่งผลให้จีนตระหนักถึงความสำคัญที่ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของเกาหลีใต้สามารถลดขีดความสามารถการใช้เครื่องมือการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีน อันเป็นผลมาจากผู้นำและบริษัทของเกาหลีใต้มีแนวโน้มปรับโครงสร้างห่วงโซ่อุปทานการผลิตเพื่อลดการพึ่งพาจีนมากขึ้น ถึงแม้จะมีต้นทุนจากการปรับโครงสร้างการผลิต (He et al., 2023)

การรับมือการทำสงครามเศรษฐกิจจากจีนหลังกรณีข้อพิพาท THAAD เกาหลีใต้ได้ตอบสนองต่อการทำสงครามเศรษฐกิจดังกล่าวผ่านแนวทางอสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายมุ่งลงใต้ (NSP) มีรายละเอียดดังนี้

(1) ความแตกต่างของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของอุตสาหกรรมและคุณค่าแบบประชาธิปไตย ทำให้เกาหลีใต้มีเครื่องมือที่ยืดหยุ่นและหลากหลายในการรับมือการทำสงครามเศรษฐกิจเหล่านั้น การลงทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อลดความเสี่ยงนับเป็นการแสวงหาตลาดที่มั่นคง และผลักดันให้เกาหลีใต้แสวงหาพันธมิตร

(2) การอาศัยความเชี่ยวชาญทางอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมเซมิคอนดักเตอร์ นับเป็นความได้เปรียบของอสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากจีนยังห่างไกลความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกระบวนการผลิตขั้นสูง ดังนั้น การที่เกาหลีใต้มีพื้นฐานทางอุตสาหกรรมและโครงสร้างการผลิตที่มั่นคงจะส่งเสริมให้เกาหลีใต้มี “อำนาจต่อรอง” มากขึ้น โดยเฉพาะอำนาจต่อรองในระดับ Business to Government (B2G) และ Business to Business (B2B) ที่บริษัทสัญชาติเกาหลีใต้มีเทคโนโลยีการผลิตระดับสูง

(3) ผลของความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจในแง่ของขนาด ตลาด และประชากร ทำให้เกาหลีใต้ให้ลำดับความสำคัญนโยบายการต่างประเทศเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น อันเห็นได้จากการแสวงหาตลาดที่มั่นคง การแสวงหาตลาดใหม่ ๆ และอาศัยการผูกมิตรกับประเทศที่มีแนวโน้มอัตราการเติบโตเพิ่มสูงขึ้นทั้งในแง่เศรษฐกิจ การบริโภค และการขยายประชากร

ดังที่ได้กล่าวถึงการที่จีนใช้ศักยภาพทางเศรษฐกิจของตนเองโดยนำขนาดของประชากรมาเป็นเครื่องมือในการทำสงครามทางเศรษฐกิจ และการใช้สิ่งพิมพ์ของรัฐในการสร้างวาทกรรมความเกลียดชังต่อสินค้าเกาหลีใต้ เพื่อบีบบังคับรัฐเป้าหมายนับว่าประสบความสำเร็จในแง่ของ “ความมั่นคงทางภูมิรัฐศาสตร์” ดังนั้น การใช้ฐานประชากร อำนาจอธิปไตย และปัจจัยภายนอกประเทศ จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของความได้เปรียบเชิงยุทธศาสตร์ในการกำหนดกรอบเป้าหมายความมั่นคงในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม เป้าหมายทางภูมิรัฐศาสตร์ไม่ได้เป็นความสำเร็จในการกำหนดนโยบายการต่างประเทศ เพราะปัจจัยทางภูมิเศรษฐกิจ พื้นฐานทางอุตสาหกรรม โครงสร้างการผลิตที่มั่นคง และกิจกรรมต่างหากที่ทำให้การเพิ่มอำนาจต่อรองมีลำดับความสำคัญ ดังนั้น ปัจจัยด้านภูมิเศรษฐกิจกลายเป็นตัวแปรในการกำหนดอสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ จึงกล่าวได้ว่าประสิทธิผลนับว่าไม่ประสบความสำเร็จในแง่ของการที่ทำให้เกาหลีใต้ต้องสยบต่ออำนาจของจีนโดยเฉพาะกับ “ความมั่นคงทางภูมิเศรษฐกิจ”

ยุทธศาสตร์ข้างต้นของเกาหลีใต้จึงเป็นการรับมือในลักษณะของการใช้ช่องโหว่การทำสงครามทางเศรษฐกิจของจีนผ่านความซับซ้อนและโครงสร้างห่วงโซ่อุปทานระหว่างประเทศ เพื่อลดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจและแสวงหาพันธมิตรเพื่อรักษาความมั่นคงในระดับภูมิภาคและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ตัวอย่างของการใช้อสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ (Hyeogn & Gyu, 2023) เช่น (1) นโยบายการต่างประเทศของเกาหลีใต้ในรัฐบาล Yoon Suk Yeol อยู่บนพื้นฐานของความชัดเจนทางยุทธศาสตร์ (Strategic Clarity) สอดคล้องกับนโยบายต่อต้านจีนของสหรัฐอเมริกา (2) การเสริมสร้างความร่วมมือด้านความมั่นคงไตรภาคีระหว่างเกาหลีใต้ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น โดยมีจีนเป็นประเด็นด้านความมั่นคง (3) เกาหลีใต้มีส่วนร่วมในการปรับห่วงโซ่อุปทานและแสวงหารากฐานที่ยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ผ่านกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจอินโด-แปซิฟิก (Indo-Pacific Economic Framework for Prosperity) และพันธมิตรชิป 4 (Chip 4) เพื่อกระจายห่วงโซ่อุปทานของ

วัตถุดิบนำเข้า และ (4) การประนีประนอมกับจีนยังคงลำดับความสำคัญเพื่อให้เกิดความเชื่อว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้ยังคงใกล้ชิดกับจีนเพื่อลดผลกระทบในอนาคต

นอกจากนี้ แนวโน้มอื่น ๆ ที่เป็นไปได้ที่เกาหลีใต้อาจนำมาใช้ได้แก่ การแสดงจุดยืนอย่างชัดเจนในประเด็นนโยบายการต่างประเทศในฐานะประเทศประชาธิปไตยที่มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ และเสริมสร้างความร่วมมือกับประเทศที่มีค่านิยมคล้ายคลึงกัน การตอบสนองต่อความไม่เหมาะสมทางการทูตของจีน การเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประชาคมและเครือข่ายเพื่อรับมือการคว่ำบาตรจากจีน โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากความกังวลระหว่างประเทศที่มีกับจีนร่วมกัน รวมไปถึงการทำให้จีนตระหนักถึงผลกระทบที่ตามมา หากไม่พิจารณาความมั่นคงของเกาหลีใต้ และประเด็นสุดท้ายที่มีความสำคัญคือ การแสดงสถานะของการเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในฐานะประเทศเพื่อนบ้านของจีน เพื่อให้เป็นรากฐานสำหรับความร่วมมือระหว่างเกาหลีใต้และจีนในอนาคต (Hyeogn & Gyu, 2023)

7. ผลการศึกษาและอภิปราย

มาตรการการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้ผ่านกรณีพิพาท THAAD เมื่อวิเคราะห์จากมุมมองการทำสงครามเศรษฐกิจพบว่า (1) จีนเลือกภาคอุตสาหกรรมเกาหลีใต้ที่เสียเปรียบในแง่ของ “การพึ่งพา” กับเศรษฐกิจจีน เช่น อุตสาหกรรมภาคบริการ อุตสาหกรรมค้าปลีก และอุตสาหกรรมบันเทิง โดยเฉพาะภาคส่วนที่เป็นลักษณะของ Business to Consumer ที่ภาคธุรกิจต้องพึ่งพาตลาดภายในประเทศ (2) จีนไม่เลือกภาคอุตสาหกรรมที่ตนเองนั้นเสียเปรียบ เห็นได้จากอุตสาหกรรมที่เกาหลีใต้มีความเชี่ยวชาญ อันเป็นผลมาจากการที่จีนต้องพึ่งพาวัตถุดิบนำเข้า สินค้าชิ้นกลาง หรือสินค้าทุน เช่น ในอุตสาหกรรมยานยนต์ อุตสาหกรรมเคมีคอนดักเตอร์ หรืออุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีการผลิตขั้นสูง

การรับมือมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของเกาหลีใต้จากจีน เกาหลีใต้ตอบสนองผ่านความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในลักษณะแนวทางอสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ โดยพบว่า (1) การกระจายความเสี่ยงมายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นลำดับความสำคัญของการลดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจของจีน (2) การใช้ความเชี่ยวชาญทางอุตสาหกรรมเป็นอาวุธในการเผชิญภัยคุกคามต่อจีน โดยเฉพาะการพัฒนาห่วงโซ่อุปทานระหว่างประเทศผ่านกรอบความร่วมมือ และ (3) ความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจในแง่ของขนาด ตลาด และประชากร ภายใต้ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจผลักดันให้เกาหลีใต้ต้องจัดลำดับความสำคัญของการนโยบายการต่างประเทศเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นแนวทางยุทธศาสตร์อสมมาตรทางเศรษฐกิจจากการที่ต้องปิดจุดอ่อนของตน โดยอาศัยทั้งจากปัจจัยภายใน (ความเชี่ยวชาญทางอุตสาหกรรม คุณค่าประชาธิปไตย โครงสร้างการผลิตอุตสาหกรรม) และปัจจัยภายนอก (การแสวงหาพันธมิตร ขยายการลงทุน ปรับห่วงโซ่อุปทานระหว่างประเทศ) เพื่อตอบโต้กับฝ่ายที่ใช้การทำสงครามเศรษฐกิจในการปรับเปลี่ยนทิศทางนโยบายการต่างประเทศของรัฐเป้าหมาย

ดังนั้น มาตรการการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้เปรียบเสมือนภาพสะท้อนถึงลักษณะของการใช้อำนาจทางเศรษฐกิจผ่านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการค้าที่เกิดขึ้นระหว่างสองประเทศ โดยมี

นัยถึงความเปราะบางของเกาหลีใต้ ซึ่งจีนใช้จุดอ่อนเหล่านั้นเพื่อกำหนดและดำเนินนโยบายต่อเป้าหมายที่วางไว้ด้วยการสกัดไม่ให้เกาหลีใต้เข้าร่วมยุทธศาสตร์ในระดับภูมิภาคของสหรัฐอเมริกาผ่านการพึ่งพาทางเศรษฐกิจระหว่างเกาหลีใต้และจีน แต่จีนก็ได้ต้องการลดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจกับเกาหลีใต้ อย่างไรก็ตามมาตรการเปรียบเทียบเสมือนสัญลักษณ์สำหรับประเทศที่ขัดแย้งกับผลประโยชน์กับจีน (Song, 2021)

ในอีกด้านหนึ่ง ข้อวิจารณ์ต่อเกาหลีใต้และกรณีของบริษัท Lotte ที่ไม่สามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจจีนและแนวโน้มตลาดได้ กล่าวว่าหน่วยงานของเกาหลีใต้ไม่สามารถติดตามแนวโน้มตลาดของจีน และปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์เป็นเพียงปัจจัยหนึ่งเท่านั้นที่กระตุ้นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Global Times, 2022) อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอเหล่านี้กลับไม่ได้พิจารณาสถานการณ์ร่วมของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้เท่าเทียมกัน และนโยบายการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของจีนต่อเกาหลีใต้ กลับไม่ได้ให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงจากการที่จีนใช้อำนาจทางเศรษฐกิจและตลาดของตนเองเป็นเครื่องมือในการทำสงครามทางเศรษฐกิจเพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางนโยบายการต่างประเทศของภาคอุตสาหกรรมหรือประเทศเป้าหมาย

8. บทสรุปและข้อเสนอต่อไทย

คำจำกัดความของบทความชิ้นนี้ “อสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ” คือ การอาศัยความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในทางอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างการผลิต และพื้นฐานทางอุตสาหกรรมเป็นหนึ่งในเครื่องมือในการรับมือการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ การทำสงครามเศรษฐกิจ และมาตรการตอบโต้ทางเศรษฐกิจ โดยคำจำกัดความของ “อสมมาตร” ในบทความชิ้นนี้คือ ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจจากการที่รัฐที่อ่อนแอกว่าเผชิญกับอำนาจทางเศรษฐกิจจากฝ่ายตรงข้าม แต่รัฐที่อ่อนแอกว่าได้อาศัยปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกเป็นหนึ่งในแนวทางของการรับมือในบริบทของยุคสมัยใหม่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เป็นโลกาภิวัตน์

ในท้ายที่สุดการวิเคราะห์การทำสงครามทางเศรษฐกิจของประเทศใดประเทศหนึ่ง จะทำให้มีความเข้าใจเพิ่มมากขึ้นกับประเทศที่ถูกกระทำจากประเทศที่มีศักยภาพมากกว่า และนำไปสู่การศึกษาเพิ่มเติมว่าประเทศเหล่านี้รับมือและปรับตัวอย่างไรภายใต้สถานการณ์เบื้องต้น สิ่งเหล่านี้นับเป็นบทเรียนสำคัญที่ประเทศขนาดเล็กโดยเฉพาะกับประเทศไทยควรมีการศึกษามากขึ้น เพราะประเทศไทยอาศัยการเติบโตจากการส่งออกและพึ่งพาปัจจัยภายนอกในระดับสูง การศึกษาเพิ่มเติมกับความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของประเทศไทยผ่านศักยภาพเศรษฐกิจ ภูมิรัฐศาสตร์ พันธมิตร และการวางตำแหน่งของตนในเวทีระหว่างประเทศ ดังเช่นกรณีของเกาหลีใต้ได้ใช้อสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจเป็น “เครื่องมือ” และ “อำนาจ” ในการรับมือกับสงครามทางเศรษฐกิจที่เกิดจากความตั้งใจของจีนเพื่อรักษาความมั่นคงของตนในระดับภูมิภาค

รายการอ้างอิง

- ปริญญาน นวลเปียน. (2563). ทฤษฎีความขัดแย้งแบบอสมมาตร: การพิจารณาเกี่ยวกับกลยุทธ์และผลลัพธ์. *รัฐศาสตร์วิจารณ์*, 7(1), 1-15.
- เสกสรร อานันทศิริเกียรติ. (2567, 5 มกราคม). ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกของเกาหลีใต้: นัยต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และไทย. ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ. <https://isc.mfa.go.th/en/content/ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกของเกาหลีใต้>
- Borowiec, S. (2023, June 22). *THAAD missile system agitates South Korea-China ties*. Nikkei Asia. <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/THAAD-missile-system-agitates-South-Korea-China-ties>
- Chang, C. E. (2019). China's Punitive Playbook: A Case Study on Post-THAAD Sanctions. *American Intelligence Journal*, 36(2), 61–73.
- Choi, J., & Kim, H.-g. (2016). *Sade bushu zhengyi yu zhongguo duihan jingji baofu de kenengxing yanjiu* [Research on THAAD dispute and China's possible economic retaliation toward Korea]. *China Watching (Chinese Version)*, 14, 1–3.
- Cramer, M. (2022). *South Korean Public Diplomacy: A Case Study of China and THAAD*. Student Repository. <https://hdl.handle.net/1887/3454971>
- Debates, R. (2019, May 29). *Sino-South Korean Relations: Towards improvement?*. Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/expert-speak/sino-south-korean-relations-towards-improvement-51427>
- Doshi, R. (2021). *The Long Game: China's Grand Strategy to Displace American Order*. Oxford University Press.
- Førland, T. E. (1993). The History of Economic Warfare: International Law, Effectiveness, Strategies. *Journal of Peace Research*, 30(2), 151–162.
- Global Times. (2022, March 21). *South Korea's Lotte's reported exit from China shows foreign business should embrace the changes and trends in Chinese economy: experts*. <https://www.globaltimes.cn/page/202203/1256442.shtml>
- Glosserman, B. (2023, February 14). China's economic coercion isn't as scary as it sounds. *The Japan Time*. <https://tinyurl.com/msvj68vu>
- He, B., Hundt, D., & Simonell, D. (2023, May 5). *South Korea pushes back against Chinese economic coercion*. East Asia Forum. <https://eastasiaforum.org/2023/05/05/south-korea-pushes-back-against-chinese-e>

- Hyeogn, C. D., & Gyu, L. D. (2023). *How Should South Korea Respond to China's Pressure?*. The Asan Institute for Policy Studies. <https://en.asaninst.org/contents/how-should-south-korea-respond-to-chinas-pressure/>
- Ide, B., & Huang, J. (2017, March 10). *South Korean Businesses in China Feel Backlash Over Seoul Missile Deployment*. VOA. <https://www.voanews.com/a/chinese-fallout-over-thaad-deployment-spreads/3759762.html>
- Jang-won, B. (2017). *China's THAAD retaliation may cost Korea's GDP \$14.76bn: private study*. Pulse. <https://pulse.mk.co.kr/news/english/7738480>
- Kim, H., & Lee, J. (2021). The Economic Costs of Diplomatic Conflict: Evidence from the South Korea–China THAAD Dispute. *Korean Economic Review*, 37, 225-262.
- Klein, M. C., & Pettis, M. (2020). *Trade Wars Are Class Wars: How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace*. Yale University Press.
- Kong, W. N. (2021). Economic Effect and Resolution Idea of the THAAD Political Conflict on South Korea's Exports to China. *The Chinese Economy*, 55(2), 88–110.
- Lim, D. J. (2019, December 28). *Chinese Economic Coercion during the THAAD Dispute*. The Asan Forum. <https://theasanforum.org/chinese-economic-coercion-during-the-thaad-dispute/>
- Mamchii, O. (2023, December 22). *South Korea Relations With China Over the Years*. Best Diplomats. <https://bestdiplomats.org/south-korea-relations-with-china/>
- Song, H. (2021). *The China-South Korea Relationship after the Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) Controversy: Diplomacy, Security, Economy, and Public Opinion Areas*. Georgetown University.
- Taillard, M. (2018). *Economics and Modern Warfare The Invisible Fist of the Market*. Palgrave Macmillan Books.
- Tias, A. (2021). South Korea and Chinese Conflict over THAAD: How it started and the way it ended. *Review of International Relations*, 2(2), 80-90.
- Yang, F. W. T. (2019). Asymmetrical Interdependence and Sanction: China's Economic Retaliation over South Korea's THAAD Deployment. *Issues & Studies*, 55(4). <https://doi.org/10.1142/S1013251119400083>

ศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน
สาธารณรัฐประชาชนจีน
Ethnic Tourism Potential in Xishuangbanna, Yunnan Province,
People's Republic of China

ภัทรจิรา ผลงาม

Patthira Phon-ngam

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยชินวัตร

Faculty of Education, Shinawatra University

Corresponding Author:

Patthira Phon-ngam

Faculty of Education, Shinawatra University

99 Moo 10, Bangtoey, Samkhok, Pathum Thani 12160, Thailand

E-mail: patthiraw@yahoo.com

Received: September 8, 2024

Revised: May 22, 2025

Accepted: May 23, 2025

ศักราชภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองลือสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักราชภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองลือสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ร่วมกับการลงภาคสนามและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยผู้ประกอบการท่องเที่ยว มัคคุเทศน์ และนักท่องเที่ยวที่มาเยือนเมืองลือสองปันนา รวมทั้งสิ้น 17 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า เมืองลือสองปันนามีความสามารถในการดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมจากความหลากหลายของชนเผ่าต่าง ๆ ทั้งสิ้น 13 ชนเผ่า คือ ไทลื้อ อาข่า ลีซอ ฮาหนี ไป่ ลาหู่ เผ่าหุย จ้วง เย้า เผ่าแม้ว ฮั่น ปะหล่อง และจิโน้ โดยชนเผ่าไทลื้อมีจำนวนมากที่สุดและจิโน้มีจำนวนน้อยที่สุด ซึ่งในแต่ชนเผ่ามีประวัติความเป็นมา ลักษณะการตั้งบ้านเรือน วัฒนธรรมประเพณี ศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรม ที่แตกต่างกันไป และกิจกรรมการท่องเที่ยวมีดังนี้ (1) การท่องเที่ยวชมการแสดงวัฒนธรรมประจำชาติของชนเผ่า ประกอบด้วยการแสดงของชนเผ่าไทลื้อและชนเผ่าจิโน้ (2) การท่องเที่ยวชมประเพณีชนเผ่า (3) การท่องเที่ยวชมประเพณีทางศาสนา (4) การท่องเที่ยวทางอาหารชนเผ่าไทลื้อ (5) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตของชนเผ่าไทลื้อ และ (6) การท่องเที่ยวชมศูนย์วัฒนธรรมชนเผ่า

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวชาติพันธุ์, ศักราชภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์, กิจกรรมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์
เมืองลือสองปันนา

Ethnic Tourism Potential in Xishuangbanna, Yunnan Province, People's Republic of China

Abstract

This qualitative research studies ethnic tourism potential and activities in Xishuangbanna, Yunnan Province, People's Republic of China. Data is gathered by in-depth interview, and fieldwork participant observation. The target group comprises 17 participants, including Xishuangbanna tourism operators, tour guides, and visitors. Data is analyzed by content analysis. Xishuangbanna ethnic tourism potential is assessed by the ability to attract tourists by unique traditional cultural resources of 13 different ethnic groups: Dai, Akha, Lisu, Hani, Bai, Lahu, Hui, Zhuang, Yao, Miao, Han, Blang, and Jinuo, in decreasing order of population. Each group has a distinct history, housing style, cultural tradition, religious belief, and ritual. Tourism activities include: 1) ethnic group cultural performances by the Dai and Jinuo; 2) ethnic festivals; 3) Religious ceremonies; 4) Dai ethnic food; 5) celebrating the Dai lifestyle; 6) visiting ethnic cultural centers. Each activity highlights the diversity and unique customs of Xishuangbanna's ethnic groups, enhancing regional appeal as an ethnic tourism destination.

Keywords: ethnic tourism, ethnic tourism potential, ethnic tourism activities, Xishuangbanna

1. บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้และให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม แก่ท้องถิ่น ชุมชน และประเทศ การท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้แก่บุคคล กลุ่มคน ชุมชน และท้องถิ่นเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น การท่องเที่ยวยังเป็นการเดินทางเพื่อเรียนรู้ในวัฒนธรรมที่แตกต่างของชนชาติอื่น ๆ เพื่อสร้างสมประสบการณ์ชีวิตที่นอกเหนือจากการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ การเดินทางในรูปแบบที่เรียกว่า การท่องเที่ยวชาติพันธุ์ เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีลักษณะการท่องเที่ยวที่เน้นความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่เรียบง่ายที่สะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ที่แท้จริงเพื่อให้ผู้มาเยือนได้สัมผัส สิ่งจูงใจสำคัญของการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ก็คือความลึกซึ้งในความแตกต่างของวิถีชีวิต และการได้แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดซึ่งกันละกัน ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ มากมาย อาทิ การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิถีชีวิต การทำมาหากิน รวมทั้งประเพณี ในกระแสการเปลี่ยนแปลงปัจจุบัน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านการสร้างเอกลักษณ์ การรื้อฟื้น ปูรังแต่งเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ และอีกประการหนึ่งคือการให้ความหมายแก่สินค้า ตัวตนและพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งต้องพึงพิงการท่องเที่ยวเป็นสำคัญในการสร้างรายได้ให้กลุ่ม การพัฒนาการท่องเที่ยวนี้เองอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนคำจูงต่อการดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การท่องเที่ยวมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการแสดงความเป็นชาติพันธุ์เริ่มปรากฏออกมามากขึ้น การเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลไกทางเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวนี้เองที่ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เริ่มกลับมาปรับตัวจนชัดเจนขึ้นในสังคมอีกครั้ง (สุนิสสา ฉันทรัตนโยธิน, 2546)

เมืองสิบสองปันนาเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญของมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน (People Republic of China: PRC) ตั้งอยู่ในมณฑลที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยมีชนกลุ่มน้อย 13 กลุ่ม ซึ่งมีประชากรของแต่ละกลุ่มมากกว่า 5 พันคนอาศัยอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ปัจจุบันแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 มณฑลย่อย หรือที่เรียกว่าเขตปกครองระดับอำเภอและหน่วยปกครองตนเองอีก 29 หน่วย หลังจากการจัดตั้งเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีน ตั้งแต่ปี 1978 รัฐบาลแห่งมณฑลยูนนานได้สนับสนุนนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนา โดยใช้ประโยชน์จากข้อได้เปรียบในเชิงภูมิศาสตร์และความหลากหลายทางชาติพันธุ์ พื้นที่บางแห่งที่มีชนชาติส่วนน้อย อาทิ ต้าลี่ ลี่เจียง ชีหลิง และสิบสองปันนาได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง รัฐบาลของมณฑลได้ประกาศแผนพัฒนาที่จะสร้างให้เป็นมณฑลที่ยิ่งใหญ่ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ รัฐบาลท้องถิ่นของเขตปกครองตนเองยูนนานหลายแห่งได้ทำงานเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ในพื้นที่ของชนกลุ่มน้อย (ธีรภัทร เจริญสุข, 2561) ซึ่งในเมืองสิบสองปันนาพบชนเผ่าต่าง ๆ รวมทั้งชาวฮั่นรวม 13 ชนชาติจาก 56 ชนชาติที่พบในสาธารณรัฐประชาชนจีน เช่น ชาวไต ชาวอี มูเซอ หรือลาฮู อีเกอหรือฮาหนี รวมทั้งกลุ่มชนชาติที่จัดอยู่ในตระกูลภาษามอญ-เขมร เช่น ปะหล่องและว้า โดยเฉพาะคนไต ซึ่งประกอบด้วยไตลื้อ ไตดำ ไตใหญ่ ซึ่งในแต่ละชนเผ่าต่างมีวัฒนธรรม เอกลักษณ์ รวมทั้งการดำเนินชีวิตที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาค้นคว้า เรียนรู้ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน ในปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้ปรับตัว

ต่อการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ในรูปแบบที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นการนำวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ต่าง ๆ มาใช้ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบ เช่น การแสดงวิถีชีวิตชนเผ่า การจัดศูนย์เรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชม การพักค้างคืนในชุมชนชาวเผ่า ซึ่งในเมืองสิบสองปันนามีชนเผ่ามากมายมีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่และชาติพันธุ์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการศึกษเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชนเผ่าต่าง ๆ ในเมืองสิบสองปันนารวมทั้งการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวจากความหลากหลายทางชาติพันธุ์นี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างองค์ความรู้ทางชาติพันธุ์รวมทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยวซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนสามารถใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์เป็นการสร้างรายได้ให้ท้องถิ่นและชุมชนได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

2.2 เพื่อศึกษากิจกรรมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

3. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เอกสาร สัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาศักยภาพความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา ในประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิต การแต่งกาย อาหาร ภาษา วัฒนธรรม และประเพณีของแต่ละชาติพันธุ์ รวมทั้งรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา

3.2 ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

การวิเคราะห์เอกสารเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นแล้วผู้วิจัยจะสำรวจเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย ผู้ประกอบการท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ (ไกด์) และนักท่องเที่ยวที่มาเยือนเมืองสิบสองปันนา รวมทั้งสิ้น 17 คน

4. การทบทวนเอกสาร

ศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์หมายถึง ความสามารถในการดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และดั้งเดิมเพื่อสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน การท่องเที่ยวชาติพันธุ์นี้ไม่เพียงแต่ส่งเสริมความเข้าใจและความเคารพในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ แต่ยังช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนและรักษาวัฒนธรรมพื้นถิ่นให้คงอยู่ ศักยภาพ

การท่องเที่ยวชาติพันธุ์มีหลายมิติ เช่น ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การมีสิ่งที่น่าสนใจด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ รวมถึงการมีระบบการจัดการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น ช่วยเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจและการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยไม่กระทบต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ (McIntosh & Cockburn-Wooten, 2020)

กิจกรรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมนันทนาการ นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในยุคปัจจุบันเพราะการท่องเที่ยวมิได้หมายความว่าเพียงแค่การเดินทางไปชมโบราณสถาน อนุสาวรีย์ ความงดงามของธรรมชาติเท่านั้น แต่การท่องเที่ยวในปัจจุบันนักท่องเที่ยวต้องการมีโอกาสได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ จากการท่องเที่ยว เช่น การเดินป่าศึกษาธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติ การล่องแก่งในแม่น้ำท้องถิ่น การปีนหน้าผา การดำน้ำในรูปแบบ Scuba Diving หรือ Snorkeling การตกปลาในอ่างเก็บน้ำ ตลอดจนการร่วมกิจกรรมกับชุมชนเจ้าบ้าน เช่น การทอผ้า การจักสาน การดำนา การเกี่ยวข้าว การร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้ต่อชุมชน (กัญญารินทร์ ไชยจันทร์, 2565)

หลักการและประเภทของการท่องเที่ยวชาติพันธุ์

การท่องเที่ยวชาติพันธุ์มีหลักการที่สำคัญดังนี้ (Jiao et al., 2023)

1. การบูรณาการวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ (Cultural Integration and Conservation) มุ่งเน้นการผสมผสานระหว่างการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสประสบการณ์ทางวัฒนธรรมผ่านกิจกรรม เช่น การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมท้องถิ่น การเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิต และการเยี่ยมชมหมู่บ้านชาติพันธุ์
2. การใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality - VR) เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี VR ถูกนำมาใช้ในการจำลองพิธีกรรม ประวัติศาสตร์ และชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถสำรวจวัฒนธรรมในเชิงลึกได้โดยไม่กระทบต่อชุมชน
3. การออกแบบกิจกรรมเชิงโต้ตอบ (Interactive Experiences) กิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม เช่น การเรียนรู้ภาษาท้องถิ่น การทำอาหารแบบดั้งเดิม และการเข้าร่วมเทศกาลท้องถิ่น ช่วยสร้างความเข้าใจและความผูกพันระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชน

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้หลักการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ดังกล่าวในการวิเคราะห์จัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสประสบการณ์ทางวัฒนธรรมผ่านกิจกรรม เช่น การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมท้องถิ่นและเป็นกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม

ส่วนประเภทของกิจกรรมท่องเที่ยวชาติพันธุ์นั้น Smith (2003) ได้จัดประเภทของกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวชาติพันธุ์ ดังนี้

1. การเที่ยวชมแหล่งมรดก (Heritage Tourist) ปราสาท พระราชวัง บ้านโบราณ แหล่งโบราณคดี อนุสาวรีย์
2. การเที่ยวชมศิลปะ (Arts Tourist) โรงละคร การแสดงคอนเสิร์ต เทศกาล งานประเพณี

3. การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourist) ถ่ายภาพ วาดภาพ เครื่องปั้น อาหาร หัตถกรรม
 4. การเที่ยวชมวัฒนธรรมเมือง (Urban Cultural Tourist) แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งอุตสาหกรรม
 5. การเที่ยวชมวัฒนธรรมชนบท (Rural Cultural Tourist) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชน ฟาร์ม
- พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ ภูมิทัศน์

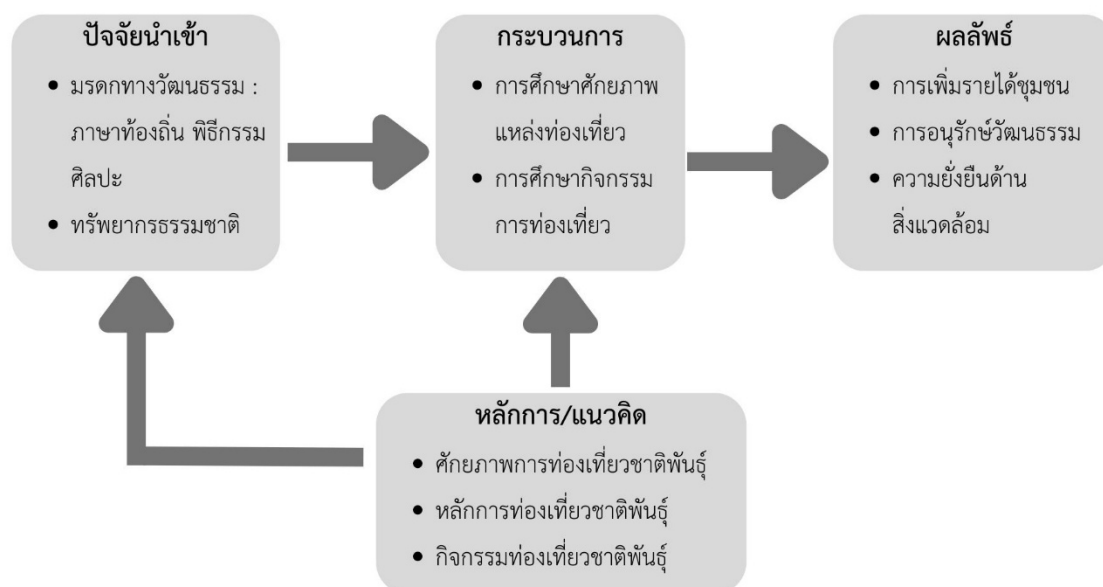
6. การเที่ยวชมวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวเขา ทะเลทราย เดินป่า ศูนย์วัฒนธรรม ศิลปะและหัตถกรรม

7. การเที่ยวชมวัฒนธรรมทันสมัย สวนสนุก ห้างสรรพสินค้า การแสดงคอนเสิร์ต งานแข่งขันกีฬา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในด้านความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ เกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต รวมทั้งการท่องเที่ยวแหล่งมรดกซึ่งเป็นการท่องเที่ยวชมบ้านโบราณ แหล่งโบราณคดี และการท่องเที่ยวศิลปะเพื่อเที่ยวชมเทศกาล งานประเพณี รวมทั้งการท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศูนย์วัฒนธรรม

กรอบแนวคิดการวิจัย

การพัฒนากรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ประยุกต์จากทฤษฎีเชิงระบบที่ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า กระบวนการและผลลัพธ์ ดังนี้

จากกรอบแนวคิดนี้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน โดยใช้หลักการ/แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ หลักการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ และการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวชาติพันธุ์

5. วิธีการวิจัย

5.1 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้คือแนวคำถามสัมภาษณ์เจาะลึกเกี่ยวกับศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ชนเผ่าในเมืองสิบสองปันนาเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ว่ามีอะไรบ้าง อย่างไร และกิจกรรมการท่องเที่ยวของแต่ละชนเผ่ามีอะไรบ้าง

5.2 การรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิธีดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

1) การวิเคราะห์เอกสาร โดยการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา ทั้งเรื่องประวัติความเป็นมาของการอพยพตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ โดยใช้เอกสารอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือ เอกสารวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ ทั้งเอกสารภาษาไทยและภาษาอังกฤษและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (อินเทอร์เน็ต)

2) การลงพื้นที่รวบรวมข้อมูลโดยสำรวจพื้นที่ในขอบเขตที่กำหนดไว้โดยมีการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ประกอบด้วยมัคคุเทศน์ท้องถิ่นที่สื่อสารภาษาไทยได้ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว (เจ้าของธุรกิจ) ที่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ และนักท่องเที่ยวชาวไทย รวมทั้งสิ้น 17 คน (Saaty, 1970)

3) การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลโดยการพิจารณาถึงเวลา สถานที่ และบุคคล ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเวลา สถานที่ และบุคคล ผู้ให้ข้อมูลแล้ว ข้อมูลที่ได้จะเหมือนเดิมหรือไม่อย่างไร ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการวิเคราะห์ในเบื้องต้นไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งที่ทำการเก็บข้อมูลจะบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดแล้วนำมาจัดหมวดหมู่ แยกประเภท และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาข้อสรุปแล้วจึงนำเสนอรายงานผลการวิจัยแบบบรรยาย

6. ผลการวิจัย

6.1 ศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา

ในการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในครั้งนี้เป็นการศึกษาความสามารถในการดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และดั้งเดิม เพื่อสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน จากความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา ซึ่งมีชนเผ่าทั้งสิ้น 13 ชนเผ่าคือ ไทลื้อ อาข่า ลีซอ ฮาหนี ไป่ ลาหู่ เผ่าหุย จ้วง เย้า เผ่าแม้ว ฮั่น ปะหล่อง และจื๋อโน้ โดยมีชนเผ่าไทลื้อมากที่สุดและจื๋อโน้มีน้อยที่สุด ซึ่งในแต่ละชนเผ่ามีประวัติความเป็นมา ลักษณะการตั้งบ้านเรือน วัฒนธรรม

ประเพณี ศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรม ที่แตกต่างกันไปซึ่งสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้มาเยือนเมืองสิบสองป็นนา มีรายละเอียดดังนี้

1) **ชนเผ่าไทลื้อ** ลักษณะบ้านที่อยู่เป็นบ้านชั้นเดียวแต่ได้ถุนสูงซึ่งสามารถใช้ประโยชน์จากใต้ถุนบ้านในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทอผ้า เล่นไฟ จัดแสดงสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ฯลฯ อาชีพในปัจจุบัน ได้แก่ ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับราชการ ฯลฯ ซึ่งเริ่มหันมาปลูกยางพารากันมากขึ้น การแต่งกาย หญิงไทลื้อนิยมนุ่งผ้าถุงยาวกรอมเท้า เสื้อผ้าการแต่งกายคล้ายภาคเหนือของไทยถึงแม้จะเข้าสู่สมัยใหม่แต่ลูกหลานชาวไทลื้อยังคงเอกลักษณ์ของเผ่าด้วยการสวมชุดไทลื้อเมื่อมีงานสำคัญ ศิลปะการแสดงของไทลื้อ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง ตบมะพาบ ฟ้อนนก ฟ้อนปอยบังไฟ ขับเป่าปี่ ขับป่าหาโหล (เข้าป่าหาพิน) ขับโลงน้ำ โลงหนอง (ลงน้ำ ขับเกี้ยวบ่าว-สาว) วัฒนธรรมประเพณีบวชลูกแก้ว ตานธรรม ตานก๋วยสลาก ตานเข้าพรรษา ออกพรรษา ย้องขวัญควาย แสกนา เลี้ยงผีเมือง เทวดาเหือน (เทวดาเรือน) ผีหม่อน้ง เต่าไฟ ผิดผีสาว สืบชาติตาลวง กินแขก ประเพณีสงกรานต์ สุมาดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่

ภาพที่ 1 บ้านของชาวไทลื้อ

ภาพที่ 2 ใต้ถุนบ้านของชาวไทลื้อ

ภาพที่ 3 สาววัยรุ่นไทลื้อ

ภาพที่ 4 อาหารของไทลื้อ

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2562

2) **ชนเผ่าอาข่า** หมู่บ้านอาข่านิยมสร้างบ้านบนภูเขาสูงหรือเชิงภูเขามีพื้นที่กว้างขวางเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนและประกอบพิธีกรรมและอยู่ใกล้แหล่งน้ำที่มีน้ำตลอดปี ระบบครอบครัวอาข่ามีลักษณะครอบครัวแบบขยาย ลักษณะทางเศรษฐกิจชนเผ่าอาข่าเป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีความขยันเป็นอย่างมาก มีอาชีพทางกสิกรรม เช่น ปลูกพืชไร่ เป็นการทำให้ยังชีพ ภาษาอาข่าจัดอยู่ในตระกูลภาษาทิเบต-พม่า ลักษณะภาษามีความคล้ายคลึงกับภาษามูเซอและลีซอ ไม่มีตัวหนังสือใช้ ประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ มีดังนี้ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีไข่แดง (ซิมสี่ ซิมมื่อเผว) ประเพณีไล่ชิงช้า (แย้ซู่อาเผว) ประเพณีเซตชูตาแห่งรองผู้นำศาสนา (ยอลาอาเผว) ประเพณีกินข้าวใหม่ (ยอพูนองหมื่อเซ้อ) ปีใหม่ลูกช้าง (คำท้องอาเผว) เทศกาลคองแย้ออาเผว ศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับผี ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดของสรรพสิ่งที่เป็นอยู่บนโลก พิธีถวายทานให้ผีเปรต พิธีบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ พิธีปลูกข้าวเริ่มแรก (แซ่คาอาเผว) พิธีทำบุญในไร่ข้าว (อิมผีลื้อเออ) พิธีถอนชนไก่ (ยาจิอาเผว) พิธีเรียกขวัญ อาหาร อาหารของชาวอาข่าเป็นอาหารแบบเรียบง่ายส่วนใหญ่เน้นผักในท้องถิ่นและน้ำพริก เนื้อสัตว์ส่วนใหญ่เป็นไก่ที่เลี้ยงเอง

ภาพที่ 5

ห้องครัวของอาข่า

ภาพที่ 6

การแต่งกายของสาววัยรุ่นอาข่า

ภาพที่ 7

อาหารของอาข่า

ภาพที่ 8

พิธีไล่สิ่งชั่วของอาข่า

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2562

3) **ชนเผ่าลีซอ** ลักษณะของบ้านแบบปลูกคร่อมดิน มักจะปลูกในพื้นที่ดินที่เรียบเสมอกัน ส่วนวัสดุการก่อสร้างใช้ไม้ไผ่ ภาษาลีซออยู่ในกลุ่มเดียวกับภาษามูเซอและอาข่า ประเพณีต่าง ๆ มีดังนี้ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีปีใหม่ (โซเซยี่) ศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม ชาวลีซอส่วนใหญ่นับถือผี (เหน) ควบคู่กับศาสนาคริสต์หรือศาสนาพุทธ เช่น พิธีเซ่นไหว้เทพ (หั่งฮั่วหวู่) พิธีขอขอบคุณเทพ (ฉวือแป๊ะก๊วะ) พิธีซ่อมแซมศาลเจ้า (เฮอฮั่วปา) พิธีเออะเออฮั่วปา พิธีกินข้าวโพดใหม่ (ซื่อแป๊ะก๊วะ) พิธีวันศีล (จ้อ) พิธีเซ่นไหว้หลุมศพ (หลี่ฮั่ว)

ภาพที่ 9 การแต่งกายของลีซอหญิง

ภาพที่ 10 อาหารลีซอ “ข้าวหุบ”

ภาพที่ 11 งานปีใหม่ลีซอ

ภาพที่ 12 งานแต่งงานลีซอ

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2562

4) **ชนเผ่าฮาหนี** การสร้างบ้านของชนเผ่านี้จะใช้ดิน ไม้ไผ่และหญ้าเป็นวัสดุในการก่อสร้าง ระบบครอบครัว ชนเผ่าฮาหนีจะมีสามีภรรยาเดียว ชาวฮาหนีนับถือเทพเจ้าหลายองค์และบรรพบุรุษผู้ชายมีความเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งมีวิญญาณ ชนเผ่านี้มีภาษาเป็นของตนเองจัดอยู่ในตระกูลจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan Family) ภาษาฮาหนี มี 3 กลุ่มหลัก คือภาษาฮาหนีกลาง เป็นภาษาหลักที่ใช้โดยคนส่วนใหญ่ ภาษาฮั่ว เป็นสำเนียงหรือภาษาย่อยของฮาหนีในบางพื้นที่ และภาษาอาเคใช้ในพื้นที่เฉพาะ เช่น เขตภูเขาสูงบางแห่งในยูนนาน ประเพณีที่สำคัญคือประเพณีแต่งงาน พิธีศพ และประเพณีในเทศกาลต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาที่สำคัญมีเทศกาลเดือนหกในบางพื้นที่ยังมีเทศกาลเล็กอีก เช่น หวงฟานเจีย หย่างอันน่า เทศกาลข้าวใหม่ เป็นต้น

ภาพที่ 13

การแต่งกายหญิงเผ่าฮาหนี

ภาพที่ 14

การแต่งกายชายเผ่าฮาหนี

ภาพที่ 15

การละเล่นเผ่าฮาหนี

ภาพที่ 16

วิถีชีวิตเผ่าฮาหนี

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2562

5) **ชนเผ่าไป๋** ลักษณะบ้านเรือนแบ่งเป็น 3 ส่วนสำคัญคือ ส่วนที่พักอาศัย ส่วนเลี้ยงสัตว์ และส่วนที่เป็นสวน ศิลปะของชาวไป๋ที่มีชื่อเสียงคืองานสถาปัตยกรรม การแกะสลัก และการวาดภาพ ภาษา ชาวไป๋มีภาษาพูดเป็นของตนเองเรียกว่า ภาษาไป๋ ประเพณีที่สำคัญคือ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีชานเยว่เจีย ประเพณีคบเพลิง ความเชื่อ ศาสนา พิธีกรรม ชาวไป๋ดั้งเดิมนับถือเทพประจำเผ่า เทพประจำเผ่าบางเป็นเทพตามธรรมชาติ พิธีศพ

ภาพที่ 17 บ้านชาวไป๋

ภาพที่ 18 เจดีย์สามองค์ที่วัดฉางเจียง

ภาพที่ 19 การสังสรรค์ในประเพณีของชาวไป๋

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2562

6) **ชนเผ่าลาหู่** ลักษณะบ้านเรือนส่วนมากปลูกยกพื้นใต้ถุนสูง ซึ่งจะใช้เป็นที่พักเก็บฝืน ลักษณะของครอบครัว ลาหู่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ประเพณีและวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ มีดังนี้ ประเพณีปีใหม่ของลาหู่จะนับถือพระเจ้า หรือเรียกว่า อ้อซา ชาวลาหู่มีความเชื่อเรื่องภูต ผี ขวัญ วิญญาณ ผสมผสานไปด้วยกัน ความเชื่อในพระเจ้า (อ้อซา) ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเกี่ยวกับที่มาของฝืน พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีวันศีล

ภาพที่ 20 การแต่งกายของชาวลาหู่

ภาพที่ 21 บ้านชาวลาหู่

ภาพที่ 22 งานปีใหม่ชาวลาหู่

ภาพที่ 23 การฝังศพชาวลาหู่

ที่มา : จ้าวซุนเจียว (2566) จาก <https://www.youtube.com/watch?v=l3PughV586Q&t=157s>

7) **ชนเผ่าหุย** ชาวหุยคือชาวจีนที่นับถือศาสนาอิสลาม ในด้านภาษาและวัฒนธรรม ชาวหุยประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีภาษาพูดที่หลากหลายได้แก่ ชาวหุยที่อยู่ในพื้นที่ประเทศจีนมาแต่โบราณพูดภาษาหุยกุ ภาษามองโกล ภาษาฮั่น ส่วนชาวหุยที่อพยพมาจากที่อื่นพูดภาษาเปอร์เซียและภาษาอาหรับ แต่จากการอยู่อาศัยรวมกันกับชาวจีน มีการแต่งงานกับชาวจีนทำให้ภาษาและวัฒนธรรมของชาวหุยเริ่มหลอมรวมเข้ากับวัฒนธรรมของชาวจีน ในที่สุด มีบางกลุ่มใช้ภาษาลูกผสมระหว่างภาษาฮั่นกับภาษาดั้งเดิม ด้านศาสนาความเชื่อ ชาวหุยนับถือศาสนาอิสลาม การแต่งกาย ชาวหุยที่เป็นผู้ชายจะสวมหมวกสีขาว ส่วนผู้หญิงชาวหุยบางคนในปัจจุบันยังคงคลุมฮิญาบ

ภาพที่ 24 บ้านชาวฮุย

ภาพที่ 25 งานฉลองเทศกาลฮารีรายอ

ภาพที่ 26 การละหมาดของชาวฮุย

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2562

8) ขนเผ่าจ้วง ปัจจุบันชาวจ้วงจะแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้สองกลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มจ้วงเหนือและจ้วงใต้ จ้วงเหนืออยู่ที่ทางเหนือของเขตปกครองตนเองกว่างซี เป็นกลุ่มที่ใหญ่ ส่วนจ้วงใต้อยู่ทางใต้เป็นกลุ่มเล็กกว่า ชาวจ้วงที่อยู่บนภูเขาเรียกว่า ชาวจ้วงเสียดำ ชาวจ้วงเสียดำเห็นว่าสีดำเป็นสีที่สวยงาม สีดำจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของชนชาติ ภาษาจ้วงแบ่งเป็นกลุ่มหลักได้สองสำเนียงคือ ภาษาจ้วงเหนือและจ้วงใต้ และใช้ภาษาที่สองคือ จีน วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ชาวจ้วงไม่มีศาสนาแต่มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าจำนวนหลายองค์ ลัทธิเต๋า ไสยศาสตร์ และลัทธิช็อกง ชาวจ้วงนับถือเทพหลายองค์ ชาวจ้วงเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีวิญญาณ ชาวจ้วงนับถือธรรมชาติ บรรพบุรุษผู้ชาย และภาพสัญลักษณ์ เช่น หากจะจับปลาจับกุ้งก็ต้องไหว้เทพเจ้าแม่น้ำก่อนทอดแห

ภาพที่ 27 ที่อยู่อาศัยชาวจ้วง

ภาพที่ 28 การแสดงชาวจ้วง

ภาพที่ 29 การแต่งกายของหญิงชาวจ้วง

ภาพที่ 30 การหาปลาชาวจ้วง

ที่มา : ไทยพีบีเอส (2567) จาก https://www.youtube.com/watch?v=GBA8AQH9H_E

9) ขนเผ่าเย้า ลักษณะบ้านเรือนนิยมสร้างบ้านที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000-1,500 เมตร ปัจจุบันชาวเย้าบางกลุ่มอาศัยอยู่พื้นที่ราบ ระบบครอบครัว ผู้อาวุโสฝ่ายชายจะเป็นผู้นำครอบครัวและมีอำนาจสูงสุดในบ้าน ประเพณีและวัฒนธรรม มีดังนี้ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ (เจีย เตียง เทฮียง) ภาษาของชาวเย้าจัดอยู่ในภาษาตระกูลจีนทิเบต สาขาแม้ว-เย้า ศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม ชาวเย้าส่วนใหญ่จะนับถือเทพยดา วิญญาณบรรพบุรุษ และวิญญาณทั่วไป ความเชื่อของชาวเย้ามีดังนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ ความเชื่อเกี่ยวกับป่าเขาต่าง ๆ ความเชื่อเกี่ยวกับหนองน้ำ ความเชื่อเกี่ยวกับจอมปลวก พิธีส่งผีป่า พิธีเรียกขวัญ พิธีต่ออายุ

ภาพที่ 31 บ้านชาวเย้า

ภาพที่ 32 วิถีชีวิตหญิงชาวเย้า

ภาพที่ 33 การแต่งกายของผู้หญิงชาวเย้า

ภาพที่ 34 งานแต่งงานชาวเย้า

ที่มา : จ้าวซุนเจียว (2566) จาก <https://www.youtube.com/watch?v=LXBs0WrfBhw>

10) **ชนเผ่าม้ง** นิยมสร้างบ้านอยู่บนภูเขาสูง มีการปลูกฝิ่นเป็นพืชหลัก หมู่บ้านชาวม้งจะประกอบด้วย กลุ่มเรือนหลาย ๆ หย่อม แต่ละหย่อมจะมีบ้านราว 7-8 หลังคาเรือน โดยมีเรือนใหญ่ของคนสำคัญอยู่ตรงกลาง ส่วนเรือนที่เป็นเรือนเล็กจะเป็นลูกบ้านหรือลูกหลาน ชาวม้งมีวิถีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย อาหารนิยมรับประทานผักและเนื้อสัตว์ ประเพณีและวัฒนธรรมมีดังนี้ ประเพณีแต่งงาน ประเพณีขึ้นปีใหม่ ประเพณีกินข้าวใหม่ ภาษาม้งจัดอยู่ในสาขาเมี้ยว-เย้าของตระกูลจีน-ทิเบต ไม่มีภาษาเขียน ความเชื่อของชาวม้ง มีดังนี้ ความเชื่อเรื่องการทำผีหรือการลงผี (การอ้วนึ่ง) ความเชื่อเรื่องการรักษาคนตกใจ (การไซ่เจง) ความเชื่อเรื่องการรักษาด้วยการเป่าด้วยน้ำ (การเซ้อแต๊ะ) ความเชื่อเรื่องการปัดกวาดสิ่งที่ไม่ดีออกไป (การหรือซู่) ความเชื่อเรื่องหมูประตู่ผี (อ้วะบัวจ้อง) พิธีกรรมของชาวม้ง มีดังนี้ พิธีเข้ากรรม

ภาพที่ 35 การแต่งกายของหญิงชาวม้ง

ภาพที่ 36 งานปีใหม่ของชาวม้ง

ภาพที่ 37 อาหารชาวม้ง

ภาพที่ 38 การแสดงของเยาวชนชาวม้ง

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2562

11) **ชนเผ่าฮั่น** ลักษณะบ้านเรือนชาวฮั่นอาศัยรวมกันทั้งครอบครัวในบ้านหลังใหญ่ที่มีลักษณะสี่เหลี่ยม มีสี่ห้อง ชาวฮั่นมีกิจกรรมด้านการเกษตรและหัตถกรรมที่เจริญก้าวหน้า ชาวฮั่นพูดภาษาฮั่น การแต่งกายในปัจจุบันชาวฮั่นทั่วไปสวมเสื้อผ้าตามแบบตะวันตก ส่วนน้อยสวมใส่เสื้อผ้าแบบชาวฮั่นดั้งเดิม ชาวฮั่นมีวันสำคัญทางประเพณีได้แก่ ประเพณีตรุษจีน ประเพณีหยวนเซียว ประเพณีไหว้บ๊ะจ่าง ประเพณีไหว้พระจันทร์ (จงชิวเจีย)

ภาพที่ 39

การแต่งกายของหญิงสูงศักดิ์ชาวฮั่น

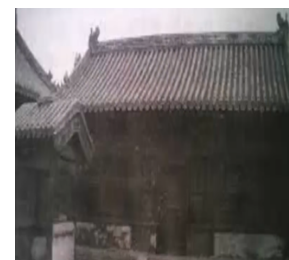
ภาพที่ 40

การแต่งกายของชายชาวฮั่น

ภาพที่ 41

การแต่งงานของชาวฮั่น

ภาพที่ 42

บ้านของชาวฮั่น

ที่มา : จ้าวซุนเจียว (2565) จาก <https://www.youtube.com/watch?v=-ce79jQluyY>

12) **ชนเผ่าปะหล่อง** ชนเผ่าปะหล่องชอบอยู่บนภูเขา ลักษณะบ้านเรือน จะปลูกบ้านแบบยกพื้น ความสูงประมาณ 1-3 เมตร ขึ้นอยู่กับความลาดชันของไหล่เขา ก่อสร้างด้วยเสาไม้ พื้นและฝาใช้ฟากไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าคา ประเพณีต่าง ๆ มีดังนี้ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ชนเผ่าปะหล่องมีภาษาพูดเป็นของตนเอง นับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณพิธีกรรมสำคัญ มีดังนี้ พิธีกรรมเรียกขวัญ พิธีกรรมสืบทอดน้ำ พิธีกรรมการบูชาผีเจ้าที่

ภาพที่ 43

การแต่งกายของหญิงและชาย

ภาพที่ 44

การร่ายทวนสาวชนเผ่าปะหล่อง

ภาพที่ 45

บ้านชนเผ่าปะหล่อง

ภาพที่ 46

พิธีสืบทอดน้ำ

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2562

13) **ชนเผ่าจื๋อโน** ชาวจื๋อโนเพิ่งอพยพเข้ามาในเมืองสิบสองปันนาเมื่อเดือนมิถุนายนปี พ.ศ. 2522 ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก วัฒนธรรม ประเพณี มีวรรณกรรมประจำเผ่ามากมาย ด้านเพลงและดนตรีมีมากมาย หลากรูปแบบ มีเพลงพื้นเมือง เพลงภูเขา เพลงด้านอาหารการกิน ชาวจื๋อโนกินข้าวเป็นอาหารหลัก ส่วนภาษา พูดใช้ภาษาทิเบตพม่า แต่ไม่มีรูปแบบการเขียนของตัวเอง ไม่มีตัวอักษร การแต่งงานของชาวจื๋อโนในอดีตมีการแต่งงานแบบชายหนึ่งกับหญิงหลายคน ศาสนาความเชื่อและพิธีกรรม ศาสนา คือความเชื่อว่าทุกอย่างมีจิตวิญญาณ พิธีเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ประเพณีสำคัญมีมากมาย เช่น ประเพณีบูชามังกร ประเพณีคบเพลิง ประเพณีรับขวัญข้าวใหม่ และประเพณีปีใหม่

ภาพที่ 47 การแต่งกายของหญิงจื๋อโน

ภาพที่ 48 การตีกลองดวงอาทิตย์

เพื่อเฉลิมฉลองการเก็บเกี่ยว

ภาพที่ 49 พิธีเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่

ที่มา : จินไทยนิวส์ (2567) จาก https://www.jeenthainews.com/china-news/107707_20240322

จากที่กล่าวมาข้างต้นเป็นความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีในชนเผ่าทั้งหมดที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ จึงเป็นศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยือนโดยใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดที่มีความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม เพื่อสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน การท่องเที่ยวชาติพันธุ์ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชนและรักษาวัฒนธรรมพื้นถิ่นให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

6.2 กิจกรรมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา

จากการลงพื้นที่ภาคสนามในเมืองสิบสองปันนาพบว่า มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว สำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยวและให้มีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยกิจกรรมท่องเที่ยวมีดังนี้

1) การท่องเที่ยวชมการแสดงวัฒนธรรมประจำชาติของชนเผ่า พบว่าในเมืองสิบสองปันนามีการแสดงวัฒนธรรมประจำชาติของชนเผ่าไทลื้อมากที่สุด ส่วนใหญ่ในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ หรือในร้านอาหารจะมีการแสดงของไทลื้อให้นักท่องเที่ยวได้ชม โดยเฉพาะการแสดงที่ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงมากคือการแสดงที่เมืองพาราณาสี

ภาพที่ 50

การแสดงไทลื้อที่เมืองใหม่เก้าจอม

ภาพที่ 51

การแสดงไทลื้อที่สวนป่าดงดิบ

ภาพที่ 52

การแสดงกระแทกไม้ไฟร่วมกับนักท่องเที่ยว

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2562

นอกจากนั้นยังมีการแสดงของชนเผ่าจื๋อเกี่ยวกับการร้องเพลงประจำชาติและการแสดงพื้นเมืองชนเผ่าจื๋อ

ภาพที่ 53

การแสดงดนตรีของชนเผ่าจื๋อ

ภาพที่ 54

ชาวจื๋อเป่าขลุ่ย

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2562

2) การท่องเที่ยวชมประเพณีชนเผ่า ได้แก่ การท่องเที่ยวชมประเพณีแต่งงาน และการแสดงของไทลื้อ ชาวไทลื้อมีประเพณีที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเข้าไปเยือนและชมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชนชาวไทลื้อได้แก่ ประเพณีแต่งงาน รวมทั้งชมการแสดงและการเล่นดนตรีของชาวไทลื้อ

ภาพที่ 55 ประเพณีแต่งงานชาวไทลื้อ

ภาพที่ 56 การแสดงของสาวไทลื้อ

ภาพที่ 57 ชาวไทลื้อแสดงดนตรีต้อนรับผู้มาเยือน

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2562

3) การท่องเที่ยวชมประเพณีทางศาสนา

ในเมืองสิบสองปันนามีวัดมากมายหลายแห่งที่จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เช่น วัดหลวงเมืองลื้อ เป็นวัดไทลื้อนิกายหินยานหรือเถรวาทและมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สุดในแถบนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 สถานที่แห่งนี้ นอกจากจะเป็นที่แสดงวัฒนธรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมพื้นเมืองที่ตกทอดมาช้านานแล้วยังเป็นที่ตั้งของวิทยาลัยศาสนาพุทธสิบสองปันนาเพื่อใช้เป็นทีศึกษาวิจัยศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและท้ายสุดจะเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมศาสนาพุทธนิกายเถรวาท อีกทั้งยังเป็นสถานที่ที่ชาวไตหรือไทลื้อในแถบเอเชียอาคเนย์ ได้สืบค้นเรื่องราวบรรพบุรุษของตัวเองได้ นอกจากนั้นที่วัดป่าเจย์ เป็นวัดที่มีกิจกรรมทางศาสนา เช่น การถวายเทียนพรรษา มีการชมประเพณีทางพระพุทธศาสนา มีการบูชาพระพุทธรูปในวัด

ภาพที่ 58 ภาพที่เยี่ยมชมวัดไทลื้อ

ภาพที่ 59 ภาพพระพุทธรูปภายในวัดไทลื้อ

ภาพที่ 60 กิจกรรมในวัดไทลื้อ

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2562

4) การท่องเที่ยวทางอาหารชนเผ่าไทลื้อ

ในหมู่บ้านไทลื้อมีการเที่ยวชมอาหารไทลื้อแบบโฮมสเตย์ โดยให้นักท่องเที่ยวได้ชมการทำอาหาร ได้ชิมอาหาร และมีการจัดอาหารไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 61

อาหารไทลื้อที่ต้อนรับแขกในโฮมสเตย์

ภาพที่ 62

อาหารไทลื้อที่เตรียมให้นักท่องเที่ยว

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2562

5. การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตของชนเผ่า

มีการจัดแสดงจำลองวิถีการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เช่น การทำอาหาร การแต่งกาย การทอผ้าของชนเผ่าอีเก้อ

ภาพที่ 63

การแสดงวิถีชีวิต

ภาพที่ 64

วิถีชีวิตชนเผ่าอีเก้อ

ภาพที่ 65

วิถีชีวิตการทำอาหารชนเผ่าอีเก้อ

ภาพที่ 66

วิถีชีวิตการทอผ้าชนเผ่าอีเก้อ

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2562

6) การท่องเที่ยวชมศูนย์วัฒนธรรมชนเผ่า

เมืองสิบสองปันนาจัดให้มีศูนย์วัฒนธรรมแสดงวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า เช่น ศูนย์วัฒนธรรมเผ่าอีเก้อ หมู่บ้านไทลื้อ หมู่บ้านกาหลันป่า ฯลฯ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชม และซื้อสินค้าชนเผ่า ในราคาถูกและหลากหลายชนิด ทั้งเสื้อผ้า อาหาร ของที่ระลึก ของใช้ ฯลฯ

ภาพที่ 67 ชมหมู่บ้านไทลื้อ

ภาพที่ 68 ศูนย์วัฒนธรรมเผ่าอีเก้อ

ภาพที่ 69 ภายในหมู่บ้านกาหลันป่า

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2562

โดยสรุปศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนาเป็นการศึกษาความสามารถในการดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม เพื่อสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือนเกี่ยวกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การมีสิ่งที่น่าสนใจด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ตามแนวคิดของ Smith (2003) ในด้านความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ การท่องเที่ยวแหล่งมรดกซึ่งเป็นการท่องเที่ยวชมบ้านโบราณ แหล่งโบราณคดี และการท่องเที่ยวศิลปะเพื่อเที่ยวชมเทศกาล งานประเพณี รวมทั้งการท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศูนย์วัฒนธรรม

7. สรุปและอภิปรายผล

7.1 สรุปผลการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา

ในเมืองสิบสองปันนามีสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมเพื่อสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน มีชนเผ่าทั้งสิ้น 13 ชนเผ่า คือ ไทลื้อ อาข่า ลีซอ ฮาหนี ไป ลาหู่ เผ่าหุย จ้วง เย้า เผ่าแม้ว ฮั่น ปะหล่อง และจื๋อ โดยมีไทลื้อมากที่สุดและจื๋อมีน้อยที่สุด

ซึ่งในแต่ละชนเผ่ามีประวัติความเป็นมา ลักษณะการตั้งบ้านเรือน วัฒนธรรมประเพณี ศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป และมีกิจกรรมท่องเที่ยวที่มาจากความหลากหลายทางชนเผ่ารวม 6 กิจกรรม ได้แก่ การท่องเที่ยวชมการแสดงวัฒนธรรมประจำชาติของชนเผ่า การท่องเที่ยวชมประเพณีชนเผ่า การท่องเที่ยวชมประเพณีทางศาสนา การท่องเที่ยวทางอาหารชนเผ่าไทลื้อ การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตของชนเผ่า และการท่องเที่ยวชมศูนย์วัฒนธรรมชนเผ่า

7.2 การอภิปรายผล

ศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน พบว่ามีสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และดั้งเดิมเพื่อสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน จากชนเผ่าทั้งสิ้น 13 ชนเผ่าที่มีศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์มากเนื่องจากในเมืองสิบสองปันนามีศักยภาพสูงในด้านการท่องเที่ยวประกอบด้วยหลายชนเผ่าซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตต่าง ๆ เช่น ศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรมที่แตกต่างกัน รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย จึงเป็นจุดแข็งที่สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือนในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับการรายงานเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่สรุปว่าในเทศกาลสงกรานต์ปี พ.ศ. 2566 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเมืองสิบสองปันนามีนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมมากกว่า 2 ล้านคน สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวรวม 2.1 พันล้านหยวน (บ้านเมืองออนไลน์, 2566) ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Jiao et al. (2023) ที่พบว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองสิบสองปันนา มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยเฉพาะการสร้างงานในชุมชน และการพัฒนาเมืองในลักษณะที่ผสมผสานวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้สมดุลกัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของกัญญารินทร์ ไชยจันทร์ (2565) พบว่าการพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวในอนาคตของเมืองสิบสองปันนาที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวคือ เทศกาลงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน และศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว ที่เป็นศักยภาพในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว

ส่วนกิจกรรมการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองสิบสองปันนา ได้สังเคราะห์กิจกรรมท่องเที่ยวรวม 6 กิจกรรมซึ่งในทุกกิจกรรมดังกล่าวนี้ได้สร้างการมีส่วนร่วมให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรม จึงเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพราะในทุกกิจกรรมได้สะท้อนเอกลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์อย่างมีเสน่ห์ ทำให้นักท่องเที่ยวกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีกหลายครั้งในเมืองสิบสองปันนาอย่างไม่เบื่อหน่าย ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของสุวิทย์ เมษิวิบูลย์ (2566) ที่ได้กล่าวถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองสิบสองปันนาว่าในชุมชนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวมากในเรื่องวิถีชีวิต การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย สภาพบ้านเรือน รวมไปถึงอาหารความเป็นอยู่ซึ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้มาเยือนเป็นอย่างดี ซึ่งสัมพันธ์กับทรัพยากรที่ได้อธิบายกิจกรรมในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2566 นำทำในเมืองสิบสองปันนา ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการวิจัยของนิลบล ประพรหม (2564) พบว่าอัตลักษณ์ค่านิยมทางชาติพันธุ์ในเรือนไทลื้อด้านการตั้งบ้านเรือน การแสดง

วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เช่น การทำอาหาร การทอผ้า รวมทั้งประเพณีการแต่งงาน สามารถสร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาร่วมกิจกรรมการทำอาหาร การชิมอาหารของไทยได้

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ผลจากการศึกษาก่อให้เกิดประโยชน์เชิงวิชาการต่อนักศึกษาในสาขาต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์เอเชีย การท่องเที่ยว รวมทั้งผู้สนใจทั่วไปและผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทำให้ถึงทราบวัฒนธรรมและประเพณีของชนเผ่าในเมืองสิบสองปันนา ดังนั้นจึงควรจัดทำเป็นข้อมูลเชิงวิชาการ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรสนับสนุนให้มีการศึกษา และจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ดังกล่าวในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อออนไลน์เพื่อให้เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ต่อไป

8.2 ข้อเสนอแนะการนำไปสู่การปฏิบัติ

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นควรนำผลจากการศึกษาไปส่งเสริมและสนับสนุนให้วัฒนธรรมและประเพณีของชนเผ่าคงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญให้ผู้สนใจได้ศึกษา โดยการจัดในรูปแบบของโปรแกรมเที่ยวที่ผสมผสานกิจกรรมท่องเที่ยว

2) ผู้สนใจอื่น ๆ เช่น นักท่องเที่ยวจากถิ่นอื่นในต่างประเทศ สามารถนำผลจากการศึกษานี้ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่นของตนเอง เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมของสังคมต่อไป

8.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรวิจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเป็นผู้ร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดการเป็นเจ้าของและรับประโยชน์และเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน

รายการอ้างอิง

- กัญญารินทร์ ไชยจันทร์. (2565). การประเมินศักยภาพของสินค้าท่องเที่ยววิถีชีวิตชุมชนไทลื้อ. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ*, 29(2), 36-50.
- จ้าวซุนเจียว. (13 ธันวาคม 2565). *ความเป็นมาของ “ชนเผ่าฮั่น” ในจีน*. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=-ce79jQluyY>
- จ้าวซุนเจียว. (2 กุมภาพันธ์ 2566). *ความเป็นมาของ ชนเผ่าเย้า (อี๋เมี่ยน) ในจีน*. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=LXBs0WrfBhw>
- จ้าวซุนเจียว. (23 มีนาคม 2566). *ความเป็นมาของ “ชนเผ่าลาหู่” (มูเซอ) ในจีน*. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=l3PughV586Q&t=157s>
- จีนไทยนิวส์. (2567, 22 มีนาคม). *ส่อง ‘56 ชนเผ่าในจีน’ หลากเอกลักษณ์ หลายชาติพันธุ์*.
https://www.jeenthainews.com/china-news/107707_20240322
- ไทยพีบีเอส. (21 เมษายน 2567). *จ้วง เจริญชาติไทในกวางสี ยูนนาน*. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=GBA8AQH9H_E
- ธีรภัทร เจริญสุข. (2561, 23 พฤษภาคม). *สิบสองปันนา ไทยในแดนจีน : คอลัมน์ เดือนหงายที่ชายโขง*. มติชนออนไลน์. https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_971261
- นิลุบล ประพพรหม. (2564). *อัตลักษณ์และค่านิยมทางชาติพันธุ์ที่ยังคงอยู่ในเรือนไทลื้อ จากอดีตสู่ปัจจุบันในสปป. ลาว*. เจ.ดี. *วารสารวิชาการการออกแบบสภาพแวดล้อม*, 8(1), 22-43.
- บ้านเมืองออนไลน์ (2566, 19 เมษายน). *สิบสองปันนา “ฉลองสงกรานต์” พันรายได้ท่องเที่ยว 2.1 พันล้านบาท*. <https://www.banmuang.co.th/news/inter/325048>
- สุนิสา ฉันทรัตนโยธิน. (2546). *ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชน : บ้านม้งดอยปู่ย* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวิทย์ เมฆวิบูลย์. (2566). *เที่ยวสิบสองปันนา*. อ่านเอา. <https://anowl.co/anowlsabai/เที่ยวสิบสองปันนา/>
- Jiao, Y., Yang, J., Li, J., Lin, L., & Ren, Y. (2023). The role of tourism in promoting the urbanization of ethnic border areas: A case study of Xishuangbanna. *Sustainability*, 15(20), 15-29.
- McIntosh, A. J., & Cockburn-Wooten, C. (2020). Understanding the potential of indigenous tourism. *Tourism Geographies*, 22(5), 1015-1034.
- Saaty, T. L. (1970). How to make a decision: The analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research*, 48(1), 9-26.
- Smith, V. (2003). *Hosts and guests: The anthropology of tourism*. University of Pennsylvania Press.

ภาพอัครลักษณ์ของพระนางบูเช็คเทียน : การย้อนพินิจปฐมบท
และการวิเคราะห์บริบท

The Villainous Image of Wu Zetian: Revisiting Origins
and Analyzing Contexts

น้ำทิพย์ อรรถบวรพิศาล
Namthip Arthabowornpisan

นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar

Corresponding Author:

Namthip Arthabowornpisan

Independent Scholar

44/1 Soi 7/2 Phahonyothin Road Pakprew Muang Saraburi, 18000, Thailand

Email: namthip.arth@gmail.com

Received: March 19, 2025

Revised: May 24, 2025

Accepted: May 29, 2025

ภาพลักษณ์ของพระนางบูเช็กเทียน : การย้อนพินิจปฐมบทและการวิเคราะห์บริบท

บทคัดย่อ

แม้ความเจริญทางเศรษฐกิจและความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมภายใต้บัลลังก์ของจักรพรรดินีบูเช็กเทียน จะเป็นที่ยอมรับแก่ราชกรรรมสมัย อีกทั้งปัญญาชน นักประวัติศาสตร์ และนักการเมืองหลังขบวนการ 4 พฤษภาคม ต่างประเมินพระนางในฐานะนักการเมืองผู้มีความสามารถโดดเด่น ทว่า เรากลับพบการสร้างภาพทรงจำร่วมเชิงลบต่อพระนางบูเช็กเทียนผ่านวรรณกรรมหลากหลายประเภทตลอดยุคศักดินา บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอที่มาแห่งเรื่องเล่าต้นแบบเชิงลบผ่านการย้อนพินิจด้วยบทความทรงจำของภาพลักษณ์ “ไก่อ้วนเมี้ยนเบิกอรุณ ครอบครัพล่มสลาย”, “นางแพศยายั่วยวน” และ “นางงูพิษจิตอำมหิต” ซึ่งปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับทางการในราชสำนักถึง ควบคู่กับการสำรวจอุดมการณ์หลักของตัวบทวาทกรรมผ่านการสืบค้นวรรณกรรมสำนักครูที่นิพนธ์โดยวิชาธรก่อนสมัยราชวงศ์ฉินจนถึงสมัยราชวงศ์ฮั่น รวมถึงวรรณกรรมสอนสตรีที่นิพนธ์โดยชนชั้นนำสตรีในราชสำนักจนถึงราชสำนักถึง ตลอดจนวิเคราะห์บริบททางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมแวดล้อมด้วยบทความทรงจำและตัวบทวาทกรรม ผลการวิจัยเผยวาระทางการเมืองเบื้องหลังการช่วงชิงพื้นที่ความทรงจำทางการโดยชนชั้นนำฝ่ายปฏิปักษ์ในราชสำนักผู้สนับสนุนการสืบทอดระเบียบแบบแผนตามกฎธรรมชาติจากรัฐโจวตะวันตก ซึ่งได้หยั่งรากแก้วแห่งชุดวาทกรรมรองรับอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองของบุรุษที่กำหนดบทบาทตามเพศสภาพอย่างมีลำดับชั้น อันเป็นความพยายามต่อเนื่องยาวนานของสังคมปิตาธิปไตยจีนที่มุ่งจงจำสตรีจีนไว้ในพื้นที่ครัวเรือนส่วนบุคคลภายใต้กำกับของหลักคล้อยตามและการพึงพิง

คำสำคัญ : บูเช็กเทียน, ราชวงศ์ฉิน, การเมือง, ปิตาธิปไตย, สำนักครู

The Villainous Image of Wu Zetian: Revisiting Origins and Analyzing Contexts

Abstract

Economic prosperity and cultural achievements under the reign of Empress Wu Zetian were recognized by her seventh century contemporaries. After the May Fourth Movement, twentieth century intellectuals, historians and politicians considered her as a skillful politician, but negative collective memories of her were also constructed in diverse Chinese literary genres during the Fengjian period. This research investigates the origins of negativity and underlying factors by revisiting the memory text presenting the villainous image of Wu Zetian as ruining states, promiscuity, and ruthlessness in official Tang dynasty court histories. Additionally, the dominant discourse ideology is studied by consulting Pre-Qin to Han texts by Confucius and his disciples and books for women by elite Han to Tang period female authors, with social, political and cultural contextual analysis of memory and discourse texts. Results indicate a political agenda motivating an official memory contestation by Tang dynasty court elites promoting the Western Zhou dynasty natural law maintenance concept; the latter deep-rooted discourse supported male-dominated politics and economics in a gender and social hierarchical division of labor. Chinese patriarchal society has long confined women to the private domestic realm through the doctrine of following and dependency.

Keywords: Wu Zetian, Tang dynasty, politics, patriarchal, Confucianism

1. บทนำ

แม้คู่มือการต่อยุคราชวงศ์ถังของพระนางบูเช็กเทียนผู้ได้รับการยอมรับในฐานะจักรพรรดินีหนึ่งเดียวบนหน้าประวัติศาสตร์จีนจะเป็นที่ประจักษ์แก่ราชกรรรมสมัย ตลอดจนปัญญาชน นักประวัติศาสตร์ และนักการเมือง หลังขบวนการ 4 พฤษภาคม (五四运动) โดยทั่วกัน ดังถ้อยความสรุปชีวประวัติโดยกัวมั่ววู (郭沫若) ซึ่งเหมิงมัน (蒙曼) นำมาขยายอาณาเขตอิทธิพลไกลกว่าเมืองลิโจวที่พระนางใช้ชีวิตในเยาว์วัยว่า “สืบทอดรัฐกิจยุคเจินกวน (贞观) เปิดม่านรัฐกิจสู่ยุครุ่งโรจน์ไคหยวน (开元盛世) มรดกทางรัฐศาสตร์สร้างคุณและเป็นທີ່เลื่องลือทั่วแผ่นดินจีน”¹ (Meng, 2023, p. 367) แต่เมื่อทบทวนประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่รวบรวมข้อมูลและบันทึกภายใต้กำกับของราชสำนักถึง ทั้งที่เรียบเรียงแล้วเสร็จในยุคราชวงศ์ถังและยุคราชวงศ์ กลับพบสำนวนกล่าวร้ายพระนางบูเช็กเทียนโดยชนชั้นนำในราชสำนักอย่างรุนแรงจนกลายเป็นเรื่องเล่าต้นแบบที่ได้รับการผลิตซ้ำความทรงจำร่วมเชิงลบ ทั้งยังถูกแต่งแต้มโดยนักประวัติศาสตร์และนักประพันธ์ในสมัยราชวงศ์ซ่งจนถึงปลายราชวงศ์ซ่ง ตลอดจนได้รับการเผยแพร่เชิงบันเทิงคดีในสังคมไทยผ่านวรรณกรรมแปลหลายฉบับนับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน กระทั่งปรากฏคณะลิเกไทยจัดแสดงเรื่องพระนางบูเช็กเทียนด้วยชื่อตอน “บัวตืดม” ในปี ค.ศ. 1993 จึงกระตุ้นให้เกิดความสนใจใคร่รู้ในมูลเหตุและฐานคิดเบื้องหลังการประกอบสร้างภาพอปลักษณ์ดังกล่าว

ทว่า เมื่อค้นคว้าคลังเอกสารวิชาการของจีนพบงานวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับพระนางบูเช็กเทียนจำนวน 1,003 ฉบับ (วิทยานิพนธ์ 44 ฉบับ บทความวารสารวิชาการ 665 ฉบับ บทความงานประชุมวิชาการ 42 ฉบับและอื่น ๆ) นับแต่ ค.ศ. 1919 จนถึงเดือนมีนาคม ค.ศ. 2025 โดยมากมุ่งศึกษาชีวประวัติ บทบาททางการเมืองการปกครอง สังคม และวัฒนธรรม ขณะที่งานศึกษาภาพลักษณ์ของพระนางบูเช็กเทียนทั้งเชิงบวกและเชิงลบที่สะท้อนผ่านวรรณกรรมหลากหลายประเภทจำนวน 29 ฉบับ กลับมีค้อยปรากฏการวิจัยกระบวนการประกอบสร้างความหมายและอุดมการณ์ของเรื่องเล่าความทรงจำผ่านตัวบทวรรณกรรม อีกทั้งงานศึกษาเกี่ยวกับพระนางบูเช็กเทียนในเชิงวิชาการของไทยก็ยังมีอยู่เป็นจำนวนน้อย โดยเน้นศึกษาคุณูปการเฉพาะด้านของพระนางบูเช็กเทียนเป็นหลัก เพื่อเติมช่องว่างในการทำความเข้าใจอดีตที่ซ่อนอยู่หลายชั้น บทความวิจัยนี้จึงมุ่งสำรวจรากฐานทางวัฒนธรรมและวิเคราะห์บริบททางสังคมการเมืองแวดล้อมตัวบทภาพอปลักษณ์ ด้วยตระหนักในข้อสังเกตของเฟย์ เสี่ยวทง เส้าหลังกวการสังคมวิทยาจีนที่ว่า “ปัจจุบันของมนุษย์แต่ละคนมิได้บรรลุและสะสมแต่เพียงอดีตของเขาเท่านั้น หากยังควรรวมอดีตของคนทั้งกลุ่ม” (Fei, 2024, p. 35)

บทความวิจัยที่มีเนื้อหาครอบคลุมด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ฉบับนี้หวังเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านสถานะทางสังคมของสตรีในประวัติศาสตร์จีนภายใต้บรรยากาศการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านพัฒนาการประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองในภูมิภาคอย่างเป็นสหวิทยาการ อันน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการทบทวนบทบาททางการเมืองการปกครองของสตรีภายใต้สังคมปิตาธิปไตยต่อไป

¹ กัวมั่ววู นักประวัติศาสตร์และนักประพันธ์ยุคสมัยใหม่ อดีตรองนายกรัฐมนตรีสมัยโจวเอินไหล อดีตประธานคณะกรรมการการศึกษาวัฒนธรรมสรุปชีวประวัติของพระนางบูเช็กเทียนไว้ว่า “政启开元 治宏贞观 芳流剑阁 光被利州” (สืบทอดรัฐกิจยุคเจินกวน (รัชสมัยพระเจ้าถังไท่จง) เปิดม่านรัฐกิจสู่ยุครุ่งโรจน์ไคหยวน (รัชสมัยพระเจ้าถังสว่นจง) มรดกทางรัฐศาสตร์สร้างคุณและเป็นທີ່เลื่องลือในลิโจว) เหมิงมัน นักประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันและรองประธานสมาพันธ์สตรีจีนปรับแก้ข้อความในสองประโยคสุดท้ายความว่า “政启开元 治宏贞观 芳流华夏 光被九州”

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความวิจัยฉบับนี้มุ่งทบทวนต้นแบบแห่งความทรงจำร่วมเชิงลบต่อพระนางบูเช็กเทียนซึ่งก่อรูปโดยสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองและประกอบสร้างโดยวัฒนธรรมลายลักษณ์ของราชสำนักถัง พยายามพิสูจน์ทราบถึงต้นทางวาทกรรมที่ชนชั้นนำในราชสำนักถังนำมาใช้เป็นแก่นสาระของเรื่องเล่าชีวประวัติเชิงลบ ด้วยหวังนำสู่ความเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์ที่อยู่ท่ามกลางความขัดแย้งได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น อันเอื้อแก่การประเมินเรื่องเล่าใหม่ (narrative re-evaluation) อย่างมีวิจารณ์ญาณบนฐานข้อมูลเชิงวิชาการ

3. ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาตามขั้นตอน ดังนี้ 1) ทบทวนเรื่องเล่าต้นแบบเชิงลบของพระนางบูเช็กเทียนจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ราชวงศ์ถังซึ่งเก็บข้อมูลและบันทึกในสมัยราชวงศ์ถัง ทั้งที่เรียบเรียงแล้วเสร็จในสมัยราชวงศ์ถังและสมัยห้าราชวงศ์ 2) สืบหาแรงจูงใจและอุดมการณ์หลักเบื้องหลังการสร้างภาพอุปลักษณ์ของพระนางบูเช็กเทียนโดยชนชั้นนำในราชสำนักถังจากวรรณกรรมสำนักหู่ที่นิพนธ์โดยวิชาธรรก่อนยุคราชวงศ์ฉินจนถึงราชวงศ์ฮั่น ควบคู่กับวรรณกรรมสอนสตรีที่นิพนธ์โดยชนชั้นนำสตรีผู้สมทานสำนักหู่ในราชสำนักฮั่นและถัง 3) วิเคราะห์บริบททางสังคมการเมืองในราชวงศ์ถังผ่านงานศึกษาประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถังของนักประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบัน 4) สรุปผลวิจัยและอภิปรายผลวิจัย

4. ข้อตกลงเบื้องต้น

บทความนี้ใช้เกณฑ์การถ่ายทอดเสียงภาษาจีนแมนดารินด้วยอักษรวิธีไทยของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีพุทธศักราช 2540 เป็นหลัก เช่น ขงจื่อ (孔子 หรือ Confucius) ส่วนคำที่ใช้แพร่หลายในภาษาไทยและเป็นที่คุ้นเคยในสังคมไทยขอใช้ตามความนิยมเดิม เช่น บูเช็กเทียน สำนักเต๋า ฯลฯ สำหรับคำว่า สำนักขงจื่อ (儒家 หรือ Confucianism) แม้จะเป็นที่นิยมในสังคมไทย แต่บทความนี้ขอเลือกใช้คำว่าสำนักหู่ซึ่งออกเสียงตามภาษาจีนแมนดาริน เนื่องด้วยอักษร 儒 (rú) สื่อถึงวิชาธรรสำนักหู่ (Confucian) ตามคำอธิบายของสู่เซิน (许慎) ในพจนานุกรมฉบับแรกของจีน 《说文解字》² (Yang, 2024, p. 1591) โดยบันทึกประวัติศาสตร์ 《史记》ของซือหม่าเชียน (司马迁) นักประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นตะวันตกให้คำนิยามเชิงปรากฏการณ์สังคมว่า วิชาธรรสำนักหู่ใช้ทฤษฎีป๊อปปูล่าเป็นธรรมเนียมชีวิต³ (Li, 2013, p. 1496) ขณะที่ตำราประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่น 《汉书》ของปังกู (班固) นักประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นตะวันออกให้คำนิยามวิชาธรรสำนักหู่ในเชิงอุดมการณ์ว่า ผู้สั่งสอนผู้คนให้ดำเนินตามวิถีอันหยั่งศึกษาหาคัมภีร์แตกฉาน สำนึกรู้ในมนุษยธรรม (仁) และพันธะภาวะ (义) ดำเนินตามวิถีเหยาซุ่น (尧舜) รักษาแนวคิดและระเบียบปฏิบัติ เคารพปราชญ์ตั้งครุ น้อมนำคำสอนผู้สูงส่งในวิถีธรรม (道)⁴ (He, 2015, p. 25)

² “儒，柔也。术士之偶。”

³ “夫儒者以《六艺》为法。”《史记·太史公自序》

⁴ “儒家者流，盖出于司徒之官，助人君顺阴阳教化者也。游文于六经之中，留意于仁义之际，祖述尧舜，宪章文武，宗师仲尼，以重其言，于道最为高。”《汉书·艺文志》

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและทบทวนวรรณกรรม

5.1 เรื่องเล่าชีวประวัติเชิงลบของพระนางบูเช็กเทียนในประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางการ

บทความนี้มุ่งสืบหาเรื่องเล่าต้นแบบเชิงลบของพระนางบูเช็กเทียนซึ่งถูกสร้างภายใต้กำกับของราชสำนักถึงจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางการที่รวบรวมข้อมูลโดยชนชั้นนำผู้มีอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเมือง ทั้งที่เรียบเรียงแล้วเสร็จในสมัยราชวงศ์ถังและในสมัยห้าราชวงศ์ ได้แก่ 1) นิยายอิงพงศาวดารสุยและถึง 《隋唐嘉话》 นิพนธ์โดยหลิวซู (刘餗) บัณฑิตสำนักปรีชาญาณ (集贤院) ในราชสำนักพระเจ้าถังสวนจง (唐玄宗) 2) พงศาวดารถังอันยิ่งใหญ่ 《大唐新语》 นิพนธ์โดยหลิวซู (刘肃) อาลักษณ์ในราชสำนักพระเจ้าถังเสียนจง (唐宪宗) บันทึกประวัติศาสตร์การเมืองในสมัยราชวงศ์ถังซึ่งเรียบเรียงตามรูปแบบวสันตสารทปกรณ 《春秋》 บทนางโจว 《左氏传》 และรัฐตำนานปกรณ 《尚书》 ของขงจื้อ โดยมุ่งสั่งสอนคุณธรรมผ่านการถอดบทเรียนจากประวัติศาสตร์ 3) หนังสือถังฉบับเก่า 《旧唐书》 บันทึกเหตุการณ์ในสมัยราชวงศ์ถังตลอดระยะเวลา 291 ปีอย่างละเอียด โดยรวบรวมข้อมูลตั้งแต่สมัยถังตอนปลาย เริ่มเรียบเรียงในสมัยจิ้นยุคหลัง (后晋) โดยเสนาบดีเจ้าหยิง (赵莹) เป็นผู้วางเค้าโครงใน ค.ศ. 941 เสนาบดีหลิวซู (刘昫) และเสนาบดีซังเหวยฮั่น (桑维翰) รับช่วงเรียบเรียงต่อจนแล้วเสร็จใน ค.ศ. 945⁵

5.2 วรรณกรรมสอนสตรีในราชสำนักฮั่นและราชสำนักถัง

การที่บุคคลหนึ่งจะถูกประณามจากกลุ่มบุคคลหรือสังคมใดได้ จำต้องมีเกณฑ์บรรทัดฐาน (normative criteria) บางประการที่กลุ่มบุคคลหรือสังคมนั้น ๆ ยึดถือร่วมกันจนเกิดความเห็นพ้อง บทความนี้จึงมุ่งสำรวจมาตรฐานสตรีในอุดมคติจากวรรณกรรมสอนสตรีซึ่งนิพนธ์โดยชนชั้นนำสตรีในราชสำนักฮั่นโดดเด่นสามฉบับ ได้แก่ ผลงานของปิ่นเจา (班昭) นักประวัติศาสตร์สตรีที่มีชื่อเสียงคนแรกของจีน เรียบเรียงตำราประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่นต่อจากปิ่นกุผู้เป็นพี่ชาย ยึดมั่นและปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามขนบจารีตของสำนักหลู ทั้งยังครองพรหมจรรย์ไม่สมรสใหม่แม้สามีสิ้นตั้งแต่เธอยังสาว เมื่อสุขภาพเริ่มอ่อนแรงขณะติดเตียงจึงนิพนธ์วรรณกรรมเตือนสตรี 《女戒》 ด้วยประสงค์ให้บรรดาสตรีคัดลอกเป็นแนวทางปฏิบัติคนละฉบับ กระทั่งกลายเป็นต้นแบบแก่คัมภีร์กัถยัญสำหรับสตรี 《女孝经》 ที่เรียบเรียงโดยนางเจิ้ง (郑氏) ภริยาของโฮ่วมั่วเฉินเหมียว (侯莫陈邈) ขุนนางในราชสำนักพระเจ้าถังสวนจง ด้วยประสงค์ยับยั้งการกระทำชั่วและชี้ชวนให้กระทำดี โดยอ้างถึงคำกล่าวในกวีนิพนธ์ความว่า “ขจัดความคิดชั่วร้าย รักษาความเคารพเชื่อสัตย์ จรรยาเปี่ยมจริยธรรมสามารถกล่อมเกลาทัวเหล่า” จึงหวังให้ชนชั้นนำสตรีในราชสำนักเป็นแบบอย่างแก่ราษฎร ดังเนื้อหาในบทพระราชนิพนธ์และพระมเหสี 《后妃》 ความว่า “พระราชินีและพระมเหสีดำเนินชีวิตและดูแลกิจการภายในตำหนักในแต่คุณธรรมของพระนางเลื่องลือพันลี้ เป็นบทเรียนแก่ราษฎร” อุดมการณ์ดังกล่าวได้รับการสืบทอดผ่าน

⁵ ทั้งนี้ แม้มิอาจปฏิเสธได้ว่าประวัติศาสตร์มิใช่ความจริงในอดีต หากเป็นความทรงจำที่ผ่านการคัดสรรโดยอัตวิสัยของอาลักษณ์และผู้นิพนธ์ซึ่งล้วนเป็นขุนนางที่ผ่านการสอบรับราชการด้วยเจตนาในปรัชญาสำนักหลู แต่งงานศึกษาของทันหลิน (Han, 2018) ชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าเชิงลบของพระนางบูเช็กเทียนซึ่งเก็บข้อมูลและบันทึกในสมัยราชวงศ์ถังน่าจะเจือคติไม่น้อยที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสมัยซ่ง หมิง และชิง เนื่องจากผู้ปกครองในราชสำนักยังป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของพระนางบูเช็กเทียนซึ่งยึดถือในคุณธรรมความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และมีความสำนึกในบุญคุณทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมที่พระนางบูเช็กเทียนปูพื้นฐานสู่ยุคทองแห่งราชวงศ์ถังถึงไม่มากนัก

วรรณกรรมสอนสตรีที่นิพนธ์โดยซ่งรุ่ชิง (宋若莘) ผู้พี่ และเขียนอธิบายเพิ่มเติมโดยซ่งรุ่เจา (宋若昭) ผู้น้อง ซึ่งเปรียบเทียบเป็นปิ่นเจ้าแห่งราชวงศ์ถัง เป็นที่พอพระทัยแก่พระเจ้าถังไท่จง (唐太宗) จึงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งบัณฑิตสตรี (女学士) เป็นพระอาจารย์ในวังหลวง (宫师) ถวายการศึกษาแก่องค์ชายและองค์หญิงในราชสำนัก คัมภีร์หลุนอวี่สำหรับสตรี 《女论语》 ถอดเนื้อหาคัมภีร์หลุนอวี่ 《论语》 โดยเน้นสถานภาพและบทบาทของสตรีเป็นหลัก มุ่งสร้างระเบียบปฏิบัติสู่การเป็นสตรีที่มีจิตใจงดงามเพียบพร้อมด้วยจริยธรรมจรรยาตามจารีตครอบครัวเฉกเช่นสตรีในอดีตที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีคุณธรรมประดุจนางฟ้า

5.3 วรรณกรรมสำนักหูก่อนยุคราชวงศ์จินจนถึงยุคราชวงศ์ฮั่น

เมื่อเรื่องเล่าต่างมีโครงสร้างบางอย่างกำหนดอย่างมีแบบแผน และมักวางอยู่บนความสัมพันธ์คู่ตรงข้าม ดังปรากฏการอ้างอิงหลักการเมืองการปกครองของสำนักหูก่อนในถ้อยคำกล่าวร้ายต่อพระนางบูเช็กเทียนโดยขุนนางในราชสำนักถึง คู่ขนานกับการอ้างอิงจารีตครอบครัวของสำนักหูก่อนในการกำหนดมาตรฐานสตรีของวรรณกรรมสอนสตรีที่นิพนธ์โดยชนชั้นนำสตรีในสมัยราชสำนักฮั่นและถัง บทความนี้จึงเล็งเห็นความสำคัญของการพิสูจน์ทราบถึงความมีอยู่จริงของตัวบทวรรณกรรมต่อการทำความเข้าใจมูลฐานแห่งโน้ตทัศน์ที่ประกอบสร้างเรื่องเล่าเชิงลบของพระนางบูเช็กเทียน ทั้งนี้ แม้ว่าสำนักหูก่อนซึ่งมี “หลี่” (礼) หรือจารีตธรรมและจารีตพิธีเป็นแกนกลางอุดมคติพันธุ์ทุกมิติของชีวิตจะก่อรูปจากการที่ขงจื๊อมานะปรับปรุงกวีนิพนธ์ 《诗经》 และรัฐตำนานปรกรณ์ พัฒนาต่อยอดรีตสังคีต 《礼乐》 เรียบเรียงโจวอนิจปรกรณ์ 《周易》 นิพนธ์วสันตสารทปรกรณ์ แต่บทความนี้ขอศึกษาเฉพาะวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชัดเจนเท่านั้น ได้แก่ 1) รัฐตำนานปรกรณ์ หนังสือรวบรวมประวัติราชวงศ์เล่มแรกของจีนที่บันทึกตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซังและราชวงศ์โจว เรียบเรียงโดยขงจื๊อและเพิ่มเติมเนื้อหาโดยวิชาธรรรุ่นหลัง 2) โจวอนิจปรกรณ์ ตำราอธิบายปรากฏการณ์เคลื่อนไหวอย่างเป็นทวิลักษณ์ของพลังอินหยั๋ง (阴阳) เพื่อดูฤกษ์ยามแห่งฟ้าดิน จึงถูกขนานนามว่า “อนุกรมแห่งฟ้า” เรียบเรียงในสมัยโจวตะวันตก ผู้นิพนธ์ที่แท้จริงยังเป็นที่ถกเถียง 3) วสันตสารทปรกรณ์ หนังสือบันทึกประวัติศาสตร์รัฐหลู่ (鲁国) เรียบเรียงและแก้ไขโดยขงจื๊อ โดยบทความนี้เลือกศึกษาเฉพาะบทนางโจว 4) บันทึกรีต 《礼记》 หนังสือรวบรวมจารีตธรรมและธรรมเนียมปฏิบัติตามจารีตพิธี เรียบเรียงโดยไต้เต๋อ (戴德) และไต้เซ่ง (戴圣) วิชาธรรสำนักรีตในสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก 5) คัมภีร์หลุนอวี่ บันทึกบทสนทนาของขงจื๊อกับอาจารย์ร่วมสำนัก เจ้าเมืองขุนนางอำมาตย์ ศิษย์ มิตรสหาย ผู้หลักผู้ใหญ่ ฯลฯ เนื้อหาครอบคลุมประเด็นจริยศาสตร์ การศึกษา ขนบจารีตปรัชญาการเมือง ที่มุ่งสร้างชุมชนมนุษยธรรมอันงดงาม 6) คัมภีร์เม้งจื๊อ 《孟子》 บันทึกบทสนทนายาระหว่างเม้งจื๊อกับศิษย์เกี่ยวกับการปกครองโดยคุณธรรมบนความเชื่อว่ามนุษย์มีความดีเป็นพื้นฐาน 7) คัมภีร์สวินจื๊อ 《荀子》 บันทึกบทสนทนายาระหว่างสวินจื๊อกับศิษย์เกี่ยวกับการปกครองโดยคุณธรรมบนความเชื่อว่ามนุษย์มีความเลวเป็นพื้นฐาน 8) หนังสือขุนชีฝานลู่ 《春秋繁露》 นิพนธ์โดยต่งจงชู วิชาธรรในราชสำนักฮั่นตะวันตก ผู้กระชับอำนาจสู่ศูนย์กลางด้วยหลักสามสัมพันธ์ห้าคุณธรรมบนพื้นฐานทฤษฎีฟ้ามนุษย์ตอบสนองต่อกัน (天人感应) นำพาสถาบันหูก้าวสู่ยุคการณแห่งรัฐตลอดสองพันกว่าปี จวบกระทั่งเกิดขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปลดแอกความเชื่อจากสังคมเก่าภายใต้โลกทัศน์สมัยใหม่แห่งสากลนิยมอันเสรีในต้นศตวรรษที่ 20

6. ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องเล่าชีวประวัติของพระนางบูเช็กเทียนที่บันทึกข้อมูลในราชสำนักถึง ทั้งที่เรียบเรียงแล้วเสร็จในสมัยราชวงศ์ถังและในสมัยห้าราชวงศ์ พบภาพอุปถัมภ์ของพระนางบูเช็กเทียน 3 ประการ ได้แก่

6.1 ไก่ตัวเมียขันเบิกอรุณ ครอบครัวล่มสลาย (牝鸡司晨，唯家之索)

พงศาวดารถังอันยิ่งใหญ่เล่าถึงคำทักท้วงของอัครเสนาบดีเฮาซู่จุน (郝处俊) เมื่อครั้งพระเจ้าถังเกาจง (唐高宗) ทรงมีพระราชประสงค์ให้พระราชินีบริหารรัฐกิจแทนขณะทรงประชวรหนัก “บันทึกที่เรียกว่าไ่ว่ โอรสแห่งสวรรค์บริหารรัฐกิจ พระราชินีบริหารตำหนักใน เปรียบดังพระอาทิตย์และพระจันทร์ ทิวาและราตรี ต่างมีตำแหน่งแห่งที่ของตน ไม่แทรกแซงกัน หากผิดครรถง ไฟจะลงทัณฑ์เกิดภัยธรรมชาติ หายนะเกิดแก่ราษฎร” ครั้นเมื่อพระบรมราชชนนีไม่ดำเนินบทบาทคล้อยตามพระราชโอรสหลังพระสวามีสิ้นตามจารีตของสตรี นักปราชญ์ซุอันเหิง (苏安恒) ผู้เจนจบในบันทึกที่รื้อและวสันตสารทปกรณยอมเสี่ยงชีวิตถวายฎีกาขอทรงลดบทบาทและมอบอำนาจให้รัชทายาทสกุลหลี่ (李) ตามราชประเพณีความว่า “ป็น้องคร้ชทายาททรงพร้อมด้วยคุณธรรมและพระปรีชาชาญแล้ว ฝ่าบาทคิดครองราชบัลลังก์โดยลื้มพระคุณที่มารดาพึงมีต่อบุตร บดบังคุณงามความดีของรัชทายาท ดำรงตำแหน่งอันศักดิ์สิทธิ์ของรัชทายาท แล้วจะสั่งสอนมารดาทั่วหล้าให้มีเมตตา สั่งสอนบุตรให้กตัญญูได้อย่างไร จะเอาหน้าไหนไปพบบรรพบุรุษราชวงศ์ถัง” (Heng, 2023, pp. 19-20) เมื่อพระนางไม่มีหระต่อคำทักท้วงจึงนำสู่ข้อกล่าวหาหนักสุดของสตรีผู้นำหายนะสู่รัฐในแถลงการณ์กลุ่มกบฏหลี่จิ้งเย่ 《代李敬业传檄天下文》ที่เปิดเผยด้วย “ออกกว่าราชการโดยพลการ” ลงท้ายด้วย “โปรดมองให้ชัดแจ้ง โลกวันนี้เป็นของตระกูลใดกันแน่”⁶ (Liu, 2011, pp. 2491-2492, as cited in Hu, 2024, pp. 119-120) กระทั่งสองทศวรรษให้หลัง เมื่อกลุ่มเสนาบดีก่อการทวงคืนอำนาจให้สกุลหลี่สำเร็จ พระเจ้าถังจงจง (唐中宗) หวนคืนราชบัลลังก์ พระราชินีเหว่ย (韦皇后) กลับมาว่าราชการหลังพระวิสูตรอีกครั้ง พงศาวดารถังอันยิ่งใหญ่ก็ยังปรากฏคำทักท้วงของอัครเสนาบดีหวนเหยียนเฟ้น (桓彦范) ที่พาดพิงพระบรมราชชนนีผู้ล่วงลับว่า

⁶ “นางบูออกว่าราชการโดยพลการ อุปนิสัยไร้ความอ่อนโยน ซาดิกานิดต่ำต้อย เคยเป็นนางกำนัลรับใช้พระเจ้าถังไท่จง สร้างมลทินแก่ราชสำนัก ไม่คำนึงถึงศีลธรรม มีความสัมพันธ์พิเศษกับรัชทายาทหลังพระเจ้าถังไท่จง (唐太宗) หวังสถานะสำคัญในวัง พระสมณนางกำนัลของพระเจ้าถังเกาจงต่างโดนนางทำร้ายด้วยความอิจฉาริษยา มิยอมเห็นใครได้ดี นางแพศยาใช้เสน่ห์ยั่ววนจนพระราชาลุ่มหลงมัวเมาในการมารมย์ ประทุษร้ายพระราชินีองค์ก่อน หมายแย่งชิงตำแหน่ง ด้วยหัวใจดุร้ายดุจงูพิษ และอุปนิสัยดุร้ายดุจสัตว์ป่า นางใส่ร้ายประหารขุนนางผู้จงรักภักดี เลือกแต่คนที่มีชื่อเสียงเสื่อมทรามมาห้อมล้อม ลอบปลงพระชนม์พระราชา วาญาพิษมารดา สังหารพี่สาว พี่ชาย เทพยาฟ้าดินและราษฎรล้านชิงชัง นางยังกำเริบเสิบสานคิดชิงราชบัลลังก์ จึงจับพระราชโอรสผู้เป็นที่รักของพระราชาราชเราไปจองจำ ส่งเสริมญาติพี่น้องตระกูลโจรของนางขึ้นรับตำแหน่งสำคัญในราชการ ขุนนางที่มีคุณธรรมและจงรักภักดีอย่างฮั่วกวง (霍光) ไม่มีปรากฏอีกแล้ว ราชินิกุลที่แข็งแกร่งอย่างหลี่จาง (李章) ก็สูญหายแล้ว เป็นที่ประจักษ์ว่าระบบราชาธิปไตยที่สืบทอดกันมานับแต่ราชวงศ์ช้านก้าลังจะสูญสิ้น ข้าหลี่จิ้งเย่ขุนนางเก่า สืบทอดตระกูลผู้ซื่อสัตย์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระราชารองค์ก่อนสุดที่จะลื้มได้ จึงขอยกขึ้น ณ ที่นี้ เพื่อขับไล่พระราชผู้ชั่วช้าออกไป ทิศใต้จรดไปเยว่ (百越) ทิศเหนือจรดตอนกลางสามแม่น้ำ กีบแม่น้ำก้าลังรุดศึกผณีก้าลัง เสี่ยงเต็มคลัง เพลงศึกกึกก้อง ไฟเปลี่ยนสี เพื่อต่อสู้กับอริราช ผู้ใดจะต้านทานได้ ทุกท่านไม่ว่าจะเป็นราชินิกุลแม่ทัพ หรือขุนนางผู้เคยรับใช้พระราชารองค์ก่อน วาจาของพระราชารองค์ก่อนราวกับยังก้องกังวานอยู่ข้างหู ความจงรักภักดีหายไปได้อย่างไร หลุมศพของพระราชารองค์ก่อนยังไม่ทันแห้ง พระราชโอรสต่างถูกกระทำไม่ยำเกรง หากสามารถเปลี่ยนสภาพเลวร้ายในปัจจุบันให้กลายเป็นมงคล ส่งพระราชารองค์ก่อนสู่สุคติและรับใช้พระราชารองค์ปัจจุบัน ร่วมกันสถาปนาราชสำนักใหม่ขึ้นอีกครั้ง หากไม่ทอดทิ้งคำสั่งเสียของพระราชารองค์ก่อน จักได้รับคำสรรเสริญแซ่ซ้องที่มั่นคงและยาวนานดุจภูเขาไท่ (泰山) และแม่น้ำเหลือง (黄河) หากคำนึงแต่ผลประโยชน์เฉพาะหน้า มองสถานการณ์ไม่ออก จักได้รับโทษสถานหนัก โปรดมองให้ชัดแจ้ง โลกวันนี้เป็นของตระกูลใดกันแน่ แถลงการณ์ฉบับนี้ประกาศทุกหัวเมืองทุกท่านโปรดรับรู้โดยทั่วกัน”

“ขอทรงโปรดย้อนพินิจพระราชองค์ก่อน เมื่อปล่อยให้สตรีแทรกแซงการเมือง มีหรือจะไม่ทำลายประเทศให้อันธะรพาทย์ ผืนธรรมชาติ ให้ภรรยานำสามี ผืนมนุษย์ ผืนธรรมชาติไม่เป็นมงคล ผืนมนุษย์ ไม่เป็นธรรม รัฐตำนาคปรณกล่าวไว้ ไก่ตัวเมียขันเบิกอรุณ ครอบครวล์ล่มสลาย โจวอินจงปรณกล่าวไว้ ฟังครองสถานะตำแหน่งในบ้านให้เหมาะสม หมายถึง สตรีมิพึงแทรกแซงการเมือง” อันกลายเป็นชนวนให้เกิดการรัฐประหาร โดยกลุ่มเสนาบดีฝ่ายสกุลหลี่ในเวลาต่อมา เมื่อพระเจ้าถังรู่จง (唐睿宗) หวนคืนสู่ราชบัลลังก์เป็นครั้งที่สองก็ยิ่งทรงย้อนสรรเสริญคุณความดีของคณะรัฐประหาร ด้วยแต่เดิมราชบัลลังก์ตกอยู่ในสกุลอู่ (武) และสกุลเหว่ย จิตใจราษฎรสั่นคลอน อีกทั้งยังทรงโปรดเกล้าฯ ตำแหน่งผู้ตรวจการและที่ปรึกษา (谏议大夫) ให้แก่ชวอันเหิง ภายหลังการสิ้นชีพในคุกจากกรณีพิวพันคดีสังหารพระราชินีเหว่ย โปรดเกล้าฯ ตำแหน่งสมุหพระอาลักษณ์ (御史大夫) แก่จีชว (吉頊) ผู้จงรักภักดีต่อราชวงศ์ถังซึ่งเคยอาจหาญกล่อมองค์จักรพรรดินีให้คืนตำแหน่งรัชทายาทแก่พระองค์ แทนการแต่งตั้งบุคคลสกุลบู (Heng, 2023, pp. 25, 20, 11)

เมื่อพินิจถ้อยคำกล่าวร้ายต่อพระนางบูเช็คเทียน เราจะพบว่าชนชั้นนำในราชสำนักถึงใช้วาทกรรม โครงสร้างสหสัมพันธ์แห่งสรรพสิ่งที่อธิบายโลกด้วยสภาวะดำรงอยู่อย่างอิงอาศัยกันด้วยพลังงานสอดคล้องประสาน บนฐานจักรวาลวิทยาตามแบบแผนของโจวอินจงปรณก็ติดกันสตรีจากพื้นที่การเมือง ดังชนบในบทชี้มือ ภาคต้น 《系辞上》 “ฟ้าสูงส่ง ดินต่ำต้อย ตำแหน่งอันหยิ่งของสตรีบุรุษถูกกำหนด เมื่อสิ่งต่ำต้อยกับสิ่งสูงส่งปรากฏ ความสูงส่งและต่ำต้อยก็จะมีตำแหน่งแห่งที่ของตน การขยับและความสงบของฟ้าดินล้วนมีกฎเกณฑ์ หยั่งแก่งแก่งอันอ่อนโยนถูกแบ่งชัดเจนด้วยฉนี้สำหรับปรากฏการณ์ธรรมชาติ พระอาทิตย์พระจันทร์ โคจรระหว่างกัน ก่อตัวเป็นแผนผังแลคิมหันต์ สำหรับมนุษยชาติ มรรคาแห่งหยิ่งวิวัฒน์สู่บุรุษเพศ มรรคาแห่งอันอ่อนโยนวิวัฒน์สู่สตรีเพศ” บทสมาชิกในบ้าน 《家人》 กำหนดการแบ่งงานตามเพศสภาพเป็นหลัก “บุรุษและสตรีย่อมมีความแตกต่าง” (男女有别) “สมาชิกในบ้าน สตรีครองตนให้เหมาะสมในบ้าน บุรุษครองตนให้เหมาะสมนอกบ้าน บุรุษสตรีดำรงตนให้ตรงคือนิยามฟ้าดิน” (Yang & Zhang, 2012, pp. 561-564, 331) เมื่อพลังอันอ่อนอ่อนโยนอยู่ในฐานะต่ำกว่าพลังหยิ่งอันแข็งแกร่ง สตรีจึงพึงอยู่ในสถานะผู้คล้อยตามนับแต่กำเนิดจนสิ้นชีพ ดังบัญญัติในบันทึกพิธีบทยิวเทอเซิง 《郊特牲》 “เจ้าบ่าวก้าวนำเจ้าสาวออกจากประตูบ้านเจ้าสาว แสดงถึง บทบาทนำสตรีของบุรุษ กฎความสัมพันธ์ระหว่างบุรุษสตรีเริ่มจากตรงนี้ สตรีคือผู้คล้อยตาม วัยเยาว์เชื่อฟังบิดา และพี่ชาย ออกเรือนแล้วเชื่อฟังสามี สามีสืบเชื้อฟังกบุตรชาย สามีคือผู้ใช้ปัญญานำผู้อื่น” (Yang, 2023b, p. 401) ต่งจงซูกระชับพื้นที่อำนาจแห่งบุรุษด้วยการย้ำถึงสถานะตามเพศสภาพไว้ในหนังสือขุนชีวนลู่ บทหยิ่งสูง อินต่ำ 《阳尊阴卑》 “บุรุษแม้อยู่ในสถานะต่ำก็ถือเป็นพลังหยิ่ง สตรีแม้อยู่ในสถานะสูงก็ถือเป็นพลังอิน” (Zhang et al., 2023, pp. 414-415) ในระดับครอบครัว รัฐตำนาคปรณ บทไก่ตัวเมีย 《牝鸡》 อ้างถึง คำเตือนของพระเจ้าโจวอู่ (周武王) “คนโบราณกล่าวไว้ ไม่มีไก่ตัวเมียขันเบิกอรุณ หากไก่ตัวเมียขันเบิกอรุณ ครอบครัวนั้นจักถึงกาลล่มสลาย” (Qian, 2023, p. 284) ในระดับรัฐ บันทึกพิธีบทยินยามสมรส 《昏义》 บัญญัติไว้ “โอรสแห่งสวรรค์กำกับดูแลสั่งสอนรัฐกิจแก่บรรดาขุนนางและราษฎร พระราชินีกำกับดูแลความอ่อนโยนคล้อยตามแก่สตรี โอรสสวรรค์บริหารรัฐกิจบนวิถีแห่งหยิ่ง พระราชินีบริหารตำหนักในบนวิถีแห่งอันอ่อนโยนสวรรค์กำกับดูแลกิจการภายนอก พระราชินีกำกับดูแลกิจการภายใน อบรมประเพณีอันอ่อนโยนคล้อยตาม

ภายในภายนอกสมัครสมาน รัฐได้รับการบริหารอย่างมีระเบียบแบบแผนจึงจะนำรัฐสู่คุณธรรมอันสูงส่ง” ด้วยต่างดำเนินบทบาทตามสถานภาพบิดามารดาของแผ่นดินอันสอดคล้องกับครรลองของจักรวาล “บุรุษมีอาจบริหารรัฐกิจ วิธีแห่งหยั่งดำเนินไม่เหมาะสม ฟ้าจะเกิดปรากฏการณ์ผิดธรรมชาติ พระอาทิตย์กลืนกิน สตรีมีอาจคล้อยตาม วิธีอื่นดำเนินไม่เหมาะสม ฟ้าจะเกิดปรากฏการณ์ผิดธรรมชาติ พระจันทร์กลืนกินโอรสแห่งสวรรค์และพระราชินีเปรียบตั้งพระอาทิตย์และพระจันทร์ อินหยังร่วมมือสอดประสานจึงจะบรรลุปันธกิจอันยิ่งใหญ่ในโลกหล้า โอรสแห่งสวรรค์คือบรมสั่งสอนรัฐกิจคือวิธีแห่งบิดา พระราชินีบริหารดำเนินในคือวิธีแห่งมารดา ฉะนั้น โอรสแห่งสวรรค์และพระราชินีจึงเป็นดั่งบิดามารดาแห่งแผ่นดิน” (Yang, 2023b, p. 997)

บทบาทตามเพศสภาพเริ่มต้นจากการดำเนินชีวิตตามวิถีจักรวาลที่บันทึกไว้ ฉบับตำได้ บทพื้นฐานชีวิตนิยามไว้ “ชาย (男 nán) หมายถึงรับหน้าที่ จื่อ (子 zǐ) หมายถึงแพร่พันธุ์ ผู้ชาย (男子 nánzǐ) จึงหมายถึงผู้รับหน้าที่ตามกฎดุลยภาพแห่งฟ้าดิน เป็นผู้บ่มเพาะเพิ่มพูนสรรพสิ่ง ดังนั้น สามิจึงเรียกว่าจั้งฟู (丈夫 zhàngfū) จั้ง คือ เติบโต ฟู คือประคับประคอง ซึ่งหมายถึงผู้มีความสามารถในการเจริญเติบโตแก่สรรพสิ่ง เขารู้ว่าทำอะไรได้ อะไรทำอะไรไม่ได้ เขารู้ว่าดำเนินครรลองใดได้ ดำเนินครรลองใดไม่ได้ เป็นผู้ขัดแย้งในชายเฝ้ามองความสัมพันธ์ของมนุษย์ เรียกว่าเป็นผู้มีปัญญา ดังนั้นจึงเป็นผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรม หญิง (女 nǚ) หมายถึง เสมือนสิ่งหนึ่งสิ่งใด (如) จื่อ (子 zǐ) หมายถึงแพร่พันธุ์ ผู้หญิง (女子 nǚzǐ) หมายถึง ผู้คล้อยตามคำสอนของผู้ชาย เติบโตตามเจตจำนงของผู้ชาย จึงเรียกว่าภรรยา (妇人 fùrén) ซึ่งหมายถึง ผู้คล้อยตามผู้อื่นปราศจากพินิจโดยตนเอง” (Huang, 2023, pp. 331-332)

ชนชั้นน่านับแต่ยุคขงจื๊อใช้วาทกรรมบทบาทตามเพศสภาพข้างต้นเอื้อประโยชน์แก่ระบบเครือญาติในสังคมอำนาจฝ่ายบิดาผ่านการโอนมรดกที่ดินโดยทายาทฝ่ายบุรุษ ทำให้สตรีจีนไม่มีสิทธิในทรัพย์สินเป็นของตนเอง (Thatcher, 1991, p. 28) จึงสูญเสียอำนาจการตัดสินใจและบทบาทในพื้นที่สาธารณะ ดังปรากฏการให้สัตยาบรรณร่วมกันในข้อตกลงห้ามสตรียุ่งเกี่ยวกิจการบ้านเมืองในการเจรจา 657 ปีก่อนคริสตกาลของจีนและพันธมิตร (Hsu, 1999, p. 557, อ้างถึงใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2563, น. 243) ขนบจารีตดังกล่าวยังได้รับการยอมรับและสืบทอดโดยสตรีเพศเอง ปันเจา “เตือนสตรี” ให้สำนึกถึงพันธกิจของตนในบทแรกของวรรณกรรมเตือนสตรีว่าด้วยการ “ถ่อมตน” 《卑弱》 โดยบอกเล่าประเพณีเด็กหญิงถือกำเนิดได้สามวันให้นอนใต้เตียงเพื่อรู้จักถ่อมตน ให้เครื่องเคลือบเพื่อรู้จักกิจการงานบ้าน (รติรัตน์ กุญแจทอง และ กนกพร นุ่มทอง, 2559, น. 55-66) จบถึงต้นราชวงศ์ถัง พระราชินีจิ่งซุนเหวินเต๋อ (长孙文德皇后) ผู้พร้อมด้วยคุณธรรมในพระเจ้าถังไท่จงก็ทรงเห็นว่าพระราชินีหมิงเต๋อหม่า (明德马皇后) ในพระเจ้าฮั่นหมิง (汉明帝) สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออกไม่สามารถควบคุมอิทธิพลของพระญาติฝ่ายตน ปล่อยให้มีอำนาจเบ็ดเสร็จจนเกิดการติดสินบนมากมาย นำหายนะสู่ราชสำนัก จึงทรงนิพนธ์หลักปฏิบัติสตรี 《女则》 เพื่อเตือนพระองค์เอง เมื่อพระเจ้าถังไท่จงทรงพบภายหลังพระนางสวรรคต จึงมีพระราชดำริให้เผยแพร่เป็นแบบอย่างแก่ชนรุ่นหลัง (Duan, 2000, pp. 95-96)

เป็นที่น่าสนใจว่าในบรรดาวรรณกรรมสอนสตรีที่ได้รับการผลักดันจากชนชั้นนำในราชสำนักถึงจำนวน 17 ประเภทนั้น ปรากฏวรรณกรรมสอนสตรีที่พระนางบูเช็กเทียนทรงเรียบเรียงถึง 7 ประเภท ทั้งยังมีจำนวนเล่มโดยรวมมากที่สุด โดยเฉพาะในช่วงที่ทรงครองราชย์ แต่กลับสูญหายจนหมดสิ้นอย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้ง

การศึกษาของสตรีในราชสำนักยังเข้าสู่ยุคเรืองสูงสุดเมื่อจักรพรรดินีจัดผู้เชี่ยวชาญระดับสูงจำนวน 18 คน ครอบคลุมด้านคัมภีร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา การเขียนพู่กันจีน การประพันธ์คำร้อง การแพทย์ และการคำนวณ เป็นต้น (Gao, 2011, p. 9, อ้างถึงใน ศิริวรรณ วรชัยยุทธ, 2565, น. 92) ตลอดจนปรากฏจำนวนขุนนางหญิง 3,000 คนในปีค.ศ. 705 จากการเปิดสอบรับราชการตำแหน่ง “บัณฑิตหญิง” (女学士) “ดุขภูบัณฑิตหญิง” (女博士) และ “วิชาธรสำนักครูหญิง” (女儒士) ซึ่งผู้ผ่านการคัดเลือกจะได้รับพระราชทานยศศักดิ์ บิดามารดาก็ได้รับสวัสดิการเฉกเช่นขุนนางชาย (Liu, 2006 p.30; Li, 2024, p. 74) อันน่าจะเป็นความพยายามของพระนางในการช่วงชิงวาทกรรมผ่านการตีความและส่งเสริมความสามารถของสตรี ซึ่งได้สร้างแรงบันดาลใจให้สตรีในราชสำนักก้าวเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างโดดเด่นในสมัยหลัง อาทิ พระราชินีเหว่ยซึ่งออกวาราชการหลังพระวิสุตรร่วมกับพระเจ้าถังจงจิง ทั้งยังดำรงให้ซ่งกวนหว่านร์ (上官儿) อดีตพระราชเลขานุการของจักรพรรดินีบูเซ็กเทียนจัดทำพิธีกรรมปลอมของพระเจ้าถังจงจิงให้สถาปนาพระราชโอรสองค์เล็กแทนองค์โต โดยให้พระบรมราชชนนีเหว่ยเป็นที่ปรึกษาทางการเมืองและแต่งตั้งเครือญาติสกุลเหว่ยคุมกองกำลังทหาร ยังเหตุให้องค์หญิงไท่ผิง (太平公主) พระราชธิดาองค์เล็กของพระนางบูเซ็กเทียนร่วมมือกับองค์ชายหลี่หลงจี (李隆基) โอรสของหลี่ตัน (李旦) ก่อการรัฐประหารและสำเร็จโทษพระราชินีเหว่ยพร้อมองค์หญิงอันเล่อ (安乐公主) ซึ่งเคยทูลขอตำแหน่งรัชทายาทจากพระเจ้าถังจงจิงโดยอ้างแบบอย่างพระอัยยิกา เมื่อทวงคืนอำนาจจากสกุลเหว่ยสำเร็จ พระเจ้าถังจงจิงทรงไว้วางพระราชหฤทัยองค์หญิงไท่ผิงเป็นอย่างสูง จนบทบาทและบารมีในราชสำนักยังความไม่สบายพระทัยแก่องค์ชายหลี่หลงจี องค์หญิงไท่ผิงและคณะจึงถูกสังหารโดยจางเยว่ (张说) ขุนนางซึ่งทำหน้าที่กำกับดูแลการศึกษาและวรรณกรรมในราชสำนักทั้งก่อนและในรัชสมัยพระเจ้าถังสวนจง (หลี่หลงจี) ตลอด 30 ปี (Heng, 2023, p. 13) อันถือเป็นจุดสิ้นสุดบทบาททางการเมืองของสตรีในราชสำนักอย่างสิ้นเชิง กระทั่งนับแต่ปลดพระราชินีหวัง พระเจ้าถังสวนจงก็มีได้ทรงแต่งตั้งพระราชินีองค์ใหม่ตลอดช่วงครองราชย์ แม้แต่พระสนมหย่ง (杨贵妃) ซึ่งทรงโปรดยิ่งก็จำต้องสังหารภายใต้การบีบบังคับจากทหารองครักษ์ขณะหลบหนีกลุ่มกบฏที่ต้องการล้มอำนาจพระญาติฝ่ายพระสนม อีกทั้ง ตลอดยุคราชวงศ์ถังตอนกลางจบถึงถึงตอนปลายก็ปรากฏการแต่งตั้งพระราชินีในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นจำนวนน้อย โดยส่วนใหญ่เป็นการแต่งตั้งหลังจากสิ้นพระชนม์ไปแล้ว กล่าวได้ว่า นับแต่เหตุความวุ่นวายอันสี่อ (安史之乱) สำนักครูสาวแสนตาสรรพซึ่งยึดจารีตตามแบบแผนโจวตะวันตกได้กลับเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองในราชสำนักอีกครั้ง (Yu, 2021, pp. 174-175) การเปลี่ยนแปลงสถานะของสตรีในราชสำนักน่าจะเป็นปัจจัยหนุนนำสู่การนิพนธ์คัมภีร์กตัญญูสำหรับสตรีในรัชสมัยพระเจ้าถังสวนจงและคัมภีร์หลุนอื่อสำหรับสตรีในรัชสมัยพระเจ้าถังไต้จง รวมถึงการลดจำนวนขุนนางหญิงเหลือเพียงร้อยละหนึ่งในปลายรัชสมัยพระเจ้าถังไต้จง (Liu, 2006, p. 30)

วรรณกรรมสอนสตรีทั้งสองฉบับรับหน้าที่ชักนำสตรีกลับสู่ครัวเรือน ดังปรากฏคำกล่าวขึ้นต้นบทนำ《书章》ในคัมภีร์กตัญญูสำหรับสตรีด้วยกฎดุลยภาพแห่งฟ้าดิน “เมื่อมีชีวิตก็มีชุดความสัมพันธ์ ชุดความสัมพันธ์เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน …… แก่นแท้ของสตรีคือพลังอันดำเนินคู่พลังหยิงของบุรุษ ฟ่านักในเรือนอย่างมิดชิด รับพันธกิจสำคัญช่วยสามีอบรมสั่งสอนบุตรธิดา” บทไตรสัมพันธ์ (ฟ้า ดิน มนุษย์) 《三才》 กล่าวถึงสามมีในฐานะสวรรค์อันเป็นที่พึ่งพิงของภรรยาเช่นเดียวกับการโคจรของจักรวาลอันเป็นนิรันดร์

มนุษย์พึงดำเนินตามกฎธรรมชาติที่มีวันเปลี่ยนแปลง ตลอดจนบทกรรยาสามัญชน 《庶人妻章》 ที่เน้นย้ำบทบาทของสตรีด้วยการอ้างถึงคำกล่าวในกวีนิพนธ์ “ถักทอหม่อนไหมคืองานสาธารณะที่สตรีพึงกระทำ” คัมภีร์หลุนอี่วสำหรับสตรี บทอ่อนโยน 《和柔》 กำชับบทบาทในครัวเรือนของสตรีที่พึงดำเนินด้วยความอ่อนโยน บทเรียนงาน 《学作章》 และบทเรียนรีด 《学礼章》 สอนวิธีปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าเย็บผ้า ลงรายละเอียดของมารยาทและจารีตพิธีทั้งในฐานะแขกและผู้รับแขก ด้วยเป็นบทบาทหลักของสตรีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ บทตื่นเช้า 《早起章》 สอนสตรีให้ตื่นก่อนนอนที่หลัง โดยใช้เวลาดังแต่ตีสามถึงตีห้าจัดสรรสรรพสิ่งให้พร้อมแก่การต้อนรับวันใหม่ โดยอ้างถึงคำสอนในบันทึกกรีต “เป็นสตรี เมื่อไก่อตัวผู้ชนก็ควรอาบน้ำแต่งตัวให้เรียบร้อย หุงหาอาหาร คัดสรรสิ่งที่ดีที่สุดเพื่อบริการพ่อแม่ตนเองและพ่อแม่สามี” บทอบรมบุตรธิดา 《训男女章》 กล่าวถึงบทบาทของสตรีในฐานะแม่ที่พึงสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการขัดเกลาคุณธรรม เชิญครูอาจารย์มาให้ความศึกษาบุตรตั้งแต่วัย 6 ปี สั่งสอนธิดาให้รู้จักเย็บปักถักร้อย ทำอาหาร รับแขกบ้านแขกเรือน โดยมอบภาระทางเศรษฐกิจให้แก่บุรุษ (Wang, 2011, pp. 153, 158, 157, 96, 77-82, 90-92) ค่านิยมข้างต้นยังได้สะท้อนผ่านบทลำนำตุนหวง 《敦煌曲》 ที่แพร่หลายในสมัยราชวงศ์ถังและห้าราชวงศ์ตอนศตวรรษของสตรี (敦煌) ความว่า ทศวรรษแรกเปรียบดังไข่มุกของบิดามารดา ใคร่ครวญหาดีให้ออกนอกเรือน ผูกพันวิชาแห่งสตรีอยู่ในเรือน ทศวรรษที่สองบิดามารดาสรรหาคู่ครองที่เหมาะสม เมื่อออกเรือนแล้ว ลดภาระเศรษฐกิจสามี ด้วยการดูแลกิจการงานบ้าน เย็บปักถักร้อย (Zhang, 2024, pp. 160-161)

6.2 นางแพศยาชั่วยวน (祸水狐媚惑主)

ข้อหาสำคัญรองจากการแทรกแซงการเมืองที่กบฏหลี่จิ้งเย่กล่าวโทษพระนางบูเซ็กเทียนคือ “ชาติกำเนิดต่ำต้อย” ด้วยเสถียรภาพของสังคมจีนยุคศักดินาวางอยู่บนพื้นฐานสังคมที่ผูกพันทางสายโลหิต ซึ่งใช้ครอบครัวเป็นข้อต่อโครงสร้างทางอำนาจ โดยมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นตัวกำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างบุคคลภายใต้ขนบจารีตสำนักหฺงู ดังปรากฏประโยคขึ้นต้นในบันทึกกรีต บทนิยามสมรส “การสมรสคือการรวมสองสกุล ต่อเบื้องบนจักต้องสืบทอดพันธกิจของบรรพชนและบูชาสุสานบรรพชน ต่อเบื้องล่างจักต้องให้กำเนิดบุตรธิดาสืบสกุล” (Yang, 2023b, p. 991) สตรีจีนจึงเสมือนเครื่องผลิตทายาทสืบวงศ์พันธุ์และทรัพย์สินที่ผู้นำรัฐและชนชั้นนำใช้เป็นเครื่องมือทางการทูตขยายฐานอำนาจนับแต่ยุคขงจื๊อ (Thatcher, 1991, p. 46) ดังปรากฏการให้สัตยาบันต่อข้อตกลงห้ามยกย่องอนุภรรยาขึ้นมาเป็นภรรยาของรัฐฉีและพันธมิตรในการเจรจาเมื่อ 657 ปี ก่อนคริสตกาล (Hsu, 1999, p. 557, อ้างถึงใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2563, น. 243) การสมรสที่พิจารณาจากฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เท่าเทียมกัน (门当户对)⁷ ได้นำพาราชาวงศ์เว่ยจินเหนือได้ (魏晋南北朝) ก้าวสู่ยุคแห่งการเมืองของชนชั้นสูงอันโด่งดัง ธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวยังคงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องถึงสกุลเก่าชานตง (山东旧士族) ในราชสำนักถัง (Yu, 2021, pp. 163-164) งานศึกษาหลายฉบับยืนยันตรงกันว่า ชนชั้นนำนับแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นตอนปลายจนถึงราชวงศ์ถังล้วนสมรสเพื่อรักษา

⁷ เฟิง โหย่วหลัน (冯友兰) นักปรัชญาจีนยุคปัจจุบันตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า “เวลาสำนักหฺงูเอ่ยถึงความสัมพันธ์บุรุษและสตรีก็จะเอ่ยถึงแต่สถานะและบทบาทที่แตกต่างกัน ไม่เคยเอ่ยถึงความรักเลย”, โปรดดู Feng Youlan, (1931), p. 403.

สถานะทางสังคม (Ebrey, 1991, p. 11)⁸ ด้วยเหตุนี้ แม้มารดาของพระนางบูเช็กเทียนจะเป็นราชินิกุลราชวงศ์สุย (隋朝) แต่ด้วยสังคมปิตาธิปไตยนับญาติฝ่ายบิดา ซึ่งเป็นเพียงผู้ดีใหม่ที่ใช้นวัตกรรมและแรงกายไต่เต้าจากพ่อค้าสู่ชนชั้นขุนนาง ความประสงค์พระนางบูเช็กเทียนที่จะขึ้นตำแหน่งแทนพระราชินีหวัง (王皇后) ผู้สืบเชื้อสายฝ่ายบิดาจากหนึ่งในห้าสกุลชั้นสูงของราชวงศ์สุยและถึงจึงถูกคัดค้านจากเหล่าเสนาบดีสกุลเก่าชานตงตั้งแต่ต้น กระทั่งกลายเป็นความต่างพริ้วทางชาติกำเนิดให้กลุ่มกบฏหลี่จิ้งเย้อใช้ดึงแนวร่วมจากกลุ่มผู้ดีเก่า

ฝ่ายปฏิปักษ์ในราชสำนักถึงโดยเฉพาะกลุ่มผู้ดีเก่าชาวฮั่นยังมองว่านางแพศยาผู้มีชาติกำเนิดต่ำต้อยดำเนินความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ขัดต่อจารีตสองชุดความสัมพันธ์ ดังคำกล่าวโทะในแถลงการณ์กลุ่มกบฏหลี่จิ้งเย้อ “เคยเป็นนางกำนัลรับใช้พระเจ้าถังไท่จง สร้างรอยมลทินแก่ราชสำนัก ไม่คำนึงถึงศีลธรรม มีความสัมพันธ์พิเศษกับรัชทายาทลับหลังพระเจ้าถังไท่จง หวังได้รับสถานะสำคัญในวังนางแพศยาใช้เสน่ห์ยั่วยวนจนพระราชลุ่มหลงมัวเมาในกามารมณ์” เนื่องด้วยระบบจริยศาสตร์บนจินตภาพแห่งความสมดุลกลมเกลียวอย่างเป็นระบบระเบียบระหว่างบุคคลต่อครอบครัวกับบุคคลต่อรัฐถือความกตัญญูต่อผู้ให้แรกเริ่มเป็นรากแก้วทางคุณธรรมซึ่งอยู่เหนือปัจเจกภาพหรือสิ่งอื่นใด สำนักหฺงจิงเรียกร้องความเคารพในการรับใช้เลี้ยงดูบุพการีที่ต่างจากวิถีปฏิบัติต่อสัตว์ใช้งานและสัตว์เลี้ยง (สุวรรณฯ สถาอนันท์, 2557, น. 40-63) ดังทัศนะของเมิ่งจื่อในบทวันจิง ภาคต้น “การมีสตรีงามและการมีอิสริยยศดี ล้วนไม่พอต่อการคลายความกังวลหม่นหมองได้เลย จักมีก็แต่การทำให้บิดามารดายินดีได้เท่านั้นที่สามารถคลายความหม่นหมองได้” ทั้งยังถือการหลงใหลตามกิเลสปรารถนาของหฺงตางสร้างความอภัยศอตสุให้แก่บุพการีว่าเป็นหนึ่งในห้าลักษณะความอกตัญญู (ปรกรณ์ ลิมปยุสรณ์, 2558, น. 193, 185) ด้วยเหตุนี้ พระนางจึงตกอยู่ในข้อหาว่ายั่วยวนชักนำพระเจ้าถังเกาจงละเมิดหลักความรักแบบมีขีดขั้นของขงจื่อ อกตัญญูต่อบิดาสร้างความมัวหมองแก่ราชสำนัก ทั้งยังละเมิดคุณธรรมของภรรยาที่พึงมีต่ออดีตสามี ด้วยสตรีพึงเป็นหลักแก่สองสกุลโดยการครองตนให้บริสุทธิ์ ดังบัญญัติในบันทึกกรีตบทเขียวเท่อเซิง “ความสัตย์ซื่อคือคุณธรรมของสตรี เมื่อได้เป็นภรรยาของบุรุษ มิแปรเปลี่ยนตลอดชีพ สามีสั้นมิสมรสใหม่” (Yang, 2023b, p. 401) ทว่า การสืบพงศ์พันธุ์คือพันธกิจหลักของการสมรสจึงยกเว้นพรหมจรรย์แก่บุรุษ ดังชนบในโจวอนิจปรกรณ์ บทชั่วฟ้าดินสลาย 《恒》 “การครองพรหมจรรย์เป็นมงคลสำหรับสตรี สตรีพึงมีสามีเดียวตลอดชีพ ทว่า หากสามีดำเนินตามยอมนเป็นภัย” (Yang & Zhang, 2012, p. 296)

ในฐานะ “เพศเมีย” ปันเจาก็เตือนสตรีให้ยอมรับชนบจารีตดังกล่าวในวรรณกรรมเดือนสตรี บทใจเดียว 《专心》 “ใจจดจ่อ หมายถึง จิตมั่นคงตรงมั่นเพียงหนึ่งเดียวไม่มีปันใจสามีสั้นภรรยาที่มีอาจสืบสกุลบุชายบรรพชน จึงมีอาจหลีกเลี่ยงการสมรสใหม่ สำหรับสตรี พึงครองความบริสุทธิ์ สามีสั้นมิพึงสมรสใหม่.....บันทึกกรีตกล่าวไว้ สามีคือสวรรค์ของภรรยา โองการสวรรค์มีอาจฝัน คุณธรรมต่อสามีมีอาจละทิ้ง” คัมภีร์กตัญญูสำหรับสตรี บทนำกำชับหากไม่สามารถรักษาคุณธรรมสตรีไว้ได้ จักเป็นการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลดผลบุญทำลายบรรยากาศของบ้าน ทำลายชื่อเสียงเกียรติยศของตนเอง บทคุณธรรมสี่ประการ 《四德章》 จึงบรรจุ

⁸ แม้นแต่พระนางบูเช็กเทียนเองก็อาจปฏิเสธการเมืองทางเพศ ดังกรณีรับสั่งให้น้องชายทั้งสองของปี่เซา (薛绍) ซึ่งเป็นสามีขององค์หญิงไท่ผิงเลิกร้างกับภรรยาด้วยเข้าใจว่ามาจากตระกูลชนชั้นต่ำศักดิ์ แต่เมื่อทราบความภายหลังว่าเป็นราชินิกุลของราชวงศ์ใต้ (南朝) จึงยกเลิกคำสั่ง, โปรดดู Yu Gengzhe, (2021), p. 165.

การครองพรหมจรรย์เป็นอันดับแรกของหนึ่งในสี่คุณธรรมสตรี⁹ และยกเว้นพรหมจรรย์แก่บุรุษในบทครองตน 《广守信章》 โดยอ้างอิงพลังอินหยางซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง สตรีเปรียบดั่งผืนดิน บุรุษเปรียบดั่งผืนฟ้า มีอาจหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บุรุษมีข้อเรียกร้องทางศีลธรรมหลายประการ สตรีมีเพียงข้อเรียกร้องเดียวคือความรักเดียวใจเดียว บุรุษมีเหตุผลในการสมรสใหม่ ซึ่งไม่ใช่จารีตธรรมของสตรี ตลอดจนคัมภีร์หลุนอวี่สำหรับสตรี บทพระียบยบสตรี 《女论语序传》 และบทดำรงตน 《立身》 ก็ยังให้คำนิยามพรหมจรรย์ไว้ว่า ครองตนจากกันเบี่ยงลัดหัวใจที่บริสุทธิ์ด้วยจิตอันสงบ ไม่คิดแบ่งใจเป็นสอง บทเรียนรึดกำชับสตรีให้อยู่เย้าเฝ้าเรือนเป็นหลัก หากจำเป็นต้องออกนอกเรือนพึงปิดบังใบหน้า ก้มหน้ามองเท้า เพื่อป้องกันคนแปลกหน้าเห็นความงามอันจะชักนำให้เกิดความคิณนอกถิ่นนอกทาง บทครองพรหมจรรย์ 《守节章》 ยังคงเน้นความสำคัญของการครองพรหมจรรย์ในฐานะคุณธรรมอันดับแรกของสตรี พึงรักษาความบริสุทธิ์ตั้งน้ำสะอาดทั้งกายใจตราบนิจนิรันดร์ ทั้งท้ายด้วยการยกย่องสตรีผู้ทรงคุณธรรมในอดีตซึ่งได้กลายเป็นแบบอย่างแก่ชนรุ่นหลังมานับพันปี (Wang, 2011, pp. 13, 153, 163-165, 75-76, 81, 98-99)

ทั้งนี้ แม้พระนางบูเช็กเทียนจะมีหนุ่มคนโปรด (男宠 หรือ 面首) ข้างพระวรกายสามหรือสี่คนนับแต่สิ้นพระเจ้าถังเกาจง ได้แก่ เซวียไหวยี่ (薛怀义) นามเดิม เฟิงเสี่ยวเป่า (冯小宝) ค.ศ. 688-695¹⁰ เลิ่นหนันฉิว (沈南璆) (ยังเป็นที่ถกเถียง) ค.ศ. 695-696 สองพี่น้องจางชังจง (张昌宗) และจางยี่จื่อ (张易之) ค.ศ. 696-705 (Meng, 2023, pp. 305-325) ทว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่รวบรวมข้อมูลและบันทึกในสมัยราชวงศ์ถังค่อนข้างบรรยายตามเหตุการณ์ ดังเช่น นิยายอิงพงศาวดารราชวงศ์สุยและถังกล่าวถึงกรณีเฟิงเสี่ยวเป่าเหิมเกริมเข้าออกวังทางประตูใต้ ซึ่งเป็นช่องทางเฉพาะของเสนาบดี ประจันหน้าไม่ยอมถอยให้เสนาบดีชูเหลียงซือ (苏良嗣) จึงโดนตบบ้องหน้าสับตี เมื่อรู้ดหน้าเข้าฟ้องพระบรมราชชนนีบู กลับโดนตักเตือนให้ประพฤติตามธรรมเนียม (Yuan, 2004, p. 48) หนังสือถึงฉบับเก่าก็ยังเล่าความถึงเมื่อครั้งขุนนางท้องถิ่นติดคดีฉ้อโกงแต่ต้องการโยนความผิดให้ชูเหลียงซือ พระนางกลับทรงรับสั่งให้เจ้าหน้าที่สืบคดีอย่างตรงไปตรงมา ครั้นล้มป่วยก็ทรงประทานหมอลหลวงรักษา ครั้นเสียชีวิตก็ทรงไว้ทุกข์ให้ดังดอกกว่าราชการ 3 วัน ในขณะที่เฟิงเสี่ยวเป่าเฝ้าทำลายพระที่นั่งเวหาสน์จางรุย (明堂) สถานที่ประกอบพระราชพิธีเชื่อมโยงจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ ประชดที่ไม่ได้รับความโปรดปรานดังเดิม จักรพรรดินีบูก็ทรงรับสั่งให้แม่นมขององค์หญิงไท่ผิงกระทำการลอบสังหาร จวบเมื่อครั้งกลุ่มขุนนางนำโดยจูจิงเจ้อ (朱敬则) กล่าวตักเตือนในท้องพระโรงมิพึงให้สองพี่น้องตระกูลจางมีบทบาทเกินงาม พระนางก็เพียงรับคำ มิทรงกริ้วแต่อย่างใด (Liu, 1975, pp. 1777, 1828, as cited in Han, 2018, pp. 191-192) อันเผยถึงการให้ความสำคัญกับผู้มีความสามารถและเสถียรภาพของราชบัลลังก์เหนือความสัมพันธ์ส่วนตัว

⁹ คุณธรรม 4 ประการสำหรับสตรี ได้แก่ 1. คุณธรรมของสตรี (妇德) ไม่จำเป็นต้องมีความสามารถโดดเด่นเฉลียวฉลาดเลิศล้ำ ขอเพียงจงรักภักดีครองพรหมจรรย์ ดำรงตนตามระเบียบแบบแผน สงบเสถียรเยียมตนและมีความละเอียดใจ 2. รูปลักษณ์ของสตรี (妇容) ไม่จำเป็นต้องสวยสดงดงามสวมใส่อาภรณ์วิจิตรตระการตา ขอเพียงแต่งกายเรียบร้อยสะอาดสะอ้าน สะสมเป็นนิจ ทว่าร่างไร้คราบสกปรก 3. วาจาของสตรี (妇言) ไม่จำเป็นต้องเจเนจัดจ้านรจจาเปี่ยมด้วยวาทศิลป์ ขอเพียงรู้จักเลือกใช้ถ้อยคำให้ถูกกาลเทศะตามจารีต เอ่ยวาจาเฉพาะจำเป็น 4. การงานของสตรี (妇功) ไม่จำเป็นต้องมีฝีมือประณีตเหนือใคร ขอเพียงมุ่งมั่นในการเย็บปักถักร้อย ประกอบอาหารสดร้อนรับแขกบ้านแขกเรือน

¹⁰ คณะภิกษุที่นำโดยเฟิงเสี่ยวเป่า เป็นผู้ค้นพบตำนานพระวิสูตรฉบับธรรมเกษม 《大云经》 บท 4 ซึ่งเล่าถึงนางเทพธิดาฟัทธิธรรมจากตาคณนได้ไปเกิดเป็นจักรพรรดินีครองดินแดนกว้างใหญ่ และจัดให้มีการเรียบเรียงด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ภายใต้ชื่ออรรถาธิบายธรรมเกษม 《大云经疏》 เผยแพร่สู่สาธารณะ, โปรดดู Ch'en Kenneth, (1972), p. 218 และ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, (2536), น. 146.

แม้ราชวงศ์ถังจะได้รับการกล่าวขานในฐานะยุคสมัยแห่งการเปิดกว้างด้านความสัมพันธ์ และมีงานศึกษาจำนวนมากไม่น้อยที่ลงความเห็นว่า อิทธิพลของวัฒนธรรมชนชาติหู (胡族) ส่งผลให้แนวคิดริกาษาพรหมจรรย์ในสมัยราชวงศ์ถังอ่อนกำลังลง สังคมไม่มีใครให้ความสำคัญกับการหย่าร้างและการสมรสใหม่ โดยยกกรณีศึกษาของหวังโซ่วหนัน (Wang, 1982) เรื่องการสมรสใหม่ขององค์หญิงในสมัยราชวงศ์ถัง จำนวน 27 พระองค์ (สมรส 3 ครั้ง 3 พระองค์) จากทั้งหมด 210 พระองค์ แต่การสำรวจจารึกบนแผ่นป้ายหินสลักหน้าสุสานจากหนังสือรวบรวมแผ่นป้ายหินสลักหน้าสุสาน 《唐代墓志汇编》 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ดีสกุลเก่าซึ่งมีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมในสมัยราชวงศ์ถังนั้น ยังคงพบจำนวนสตรีหม้ายสิ้นสามีครองพรหมจรรย์ 264 ราย ทั้งปรากฏข้อความสวดดีการครองพรหมจรรย์ อาทิ พรหมจรรย์ทรหด (苦节) พรหมจรรย์บริสุทธิ์ (清洁) จิตพรหมจรรย์ (贞心) ขาวสะอาดดุจแสงจันทร์ (皎洁) ขาวสะอาดดุจน้ำค้างแข็งจวบเกษาว (霜雪) เป็นต้น ขณะที่สตรีหม้ายสมรสใหม่มีสัดส่วนเพียง 3.8% ของจำนวนสตรีหม้ายที่ครองพรหมจรรย์ พร้อมข้อความอธิบายเหตุแห่งการสมรสใหม่ว่า เป็นการคล้อยตามความประสงค์ของลุง อา พี่ชายหรือผู้อาวุโสบุรุษ (Mao, 2000, pp. 33-36) เช่นเดียวกับจารึกบนแผ่นป้ายหินสลักหน้าสุสานนางหยิง (杨氏) ผู้เป็นมารดาของพระนางบูเช็กเทียนที่ระบุว่า การสมรสแต่ละครั้งล้วนดำเนินตามความประสงค์ของบิดาและราชา ทั้งยังปรากฏการแยกสุสานของสตรีหม้ายที่สมรสใหม่ ไม่ฝังร่วมกับสามีคนใด¹¹ ตลอดจนปรากฏการออกบวชเป็นภิกษุณีของสตรีหม้าย อันเป็นหลักฐานยืนยันถึงบทบาทของพุทธศาสนาในฐานะที่พึ่งพิงสุดท้ายทั้งด้านเศรษฐกิจและจิตใจของหญิงหม้ายสกุลเก่าชนชั้นขุนนางในสมัยราชวงศ์ถัง (ศิริวรรณ วรชัยยุทธ, 2564, น. 314-321) นอกจากนี้ เมื่อทบทวนกฎหมายราชวงศ์ถัง 《唐律疏义》 ที่ตราขึ้นในยุคเจินกวน พบว่าการที่พระเจ้าถังไท่จงสนับสนุนให้สตรีหม้ายที่ยังสาวอยู่สมรสใหม่นั้น ด้วยปัจจัยเชิงมหภาคที่ต้องการเพิ่มจำนวนประชากร และปัจจัยเชิงจุลภาคที่คำนึงถึงข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของสตรีหม้ายเป็นสำคัญ (Zhang, 2024, p. 232; Mao, 2000, pp. 33-34) ทว่า นโยบายของราชสำนักถึงตอนกลางต่อการสมรสใหม่ของสตรีหม้ายเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงในรัชสมัยพระเจ้าถังเต๋อจง (唐德宗) ซึ่งทรงเห็นว่าสตรีหม้ายพึ่งพิงสักรวม แม้ขณะอยู่ภายในเรือนก็มีพึงสวามิภักดิ์สิด การแต่งกายอย่างเรียบง่ายไม่ประดับประดาจึงจะสอดคล้องกับชนบจารีต อีกทั้งนับแต่ราชสำนักพระเจ้าถังเสียนจง เป็นต้นมาแทบไม่พบองค์หญิงสมรสใหม่ กระทั่งมีการออกกฎหมายห้ามองค์หญิงหม้ายที่มีโอรสธิดาแล้วขอสมรสใหม่ในราชสำนักพระเจ้าถังซว่งจง (唐宣宗) (Zhao, 1979, pp. 70-71, as cited in Zhang, 2024, p. 231)

จึงอนุมานได้ว่าวรรณกรรมสอนสตรีที่นิพนธ์โดยชนชั้นนางสตรีในราชสำนักถึงสวนจงและถังไต้จงน่าจะส่งอิทธิพลต่อจารีตครอบครัวของกลุ่มผู้มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (โดยเฉพาะสกุลเก่าชาวฮั่น) ซึ่งได้รับการศึกษาตามแบบฉบับสำนักหฺรู่ในสมัยราชวงศ์ถังตอนกลางและสมัยราชวงศ์ถังตอนปลายไม่มากนักน้อย อีกทั้งช่วงเวลานิพนธ์ยังคาบเกี่ยวกับการเรียบเรียงพงศาวดารราชวงศ์ถังอันยิ่งใหญ่ รวมถึงการรวบรวมและบันทึกข้อมูลสำหรับนิพนธ์หนังสือราชวงศ์ถังฉบับเก่า ซึ่งคาดว่ามีแนวโน้มจะมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างภาพอภิลักษณ์

¹¹ การศึกษาจารึกหินสลักหน้าสุสานในราชวงศ์ถังของเจ้า (Zhao Pu, 1979) พบว่า ในบรรดาสตรีที่นับถือพุทธศาสนา (รวมถึงนางหยิง มารดาของพระนางบูเช็กเทียน) จำนวน 194 ราย เป็นสตรีหม้าย 137 ราย (ครองสัดส่วน 70.6%) ไม่ใช่สตรีหม้าย 40 ราย ไม่ชัดเจน 17 ราย แม้จะมีสตรีหม้ายชนชั้นน่านับถือสำนักเต๋าอยู่บ้าง ด้วยเชื่อว่าจะสามารถบำเพ็ญตนจนเป็นนางเทพธิดาซึ่งมีสถานะเทียบเท่าเทพเจ้าบุรุษในโลกหลังความตาย แต่ยังมีน้อยกว่าสตรีหม้ายผู้ปวารณาตนเป็นพุทธศาสนิกชนอยู่มาก, โปรดดู Zhang Guogang, (2024), p. 226.

ของพระนางบูเช็กเทียนอยู่บ้าง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากถ้อยความเริ่มต้นบทสารบัญคัมภีร์กัถ์ญู 《进女孝经表》 ที่ย้ำเตือนให้ผู้เป็นภรรยา นับแต่พระราชินีจนถึงสตรีสามัญชนครองพรหมจรรย์ด้วยความเคารพกตัญญูต่อพระสวามีและสามีตามจักรวาลทัศน์อันหยั่งดำรับใจวอนนิจปรณณ์ เนื่องเพราะ “วิถีสามีภรรยา คือจุดเริ่มต้นของทุกชุดความสัมพันธ์” (Wang, 2011, p. 154) อันเป็นการสร้างบรรทัดฐานคู่ขนานกับเรื่องเล่าของพระนางบูเช็กเทียนผู้ถูกประเมินว่าไม่ดำรงจิตที่รู้จักกระษัณย์ (恭敬之心) ด้วยดำเนินชีวิตส่วนตัวเพื่อความอยู่รอดและช่วงชิงอำนาจทางการเมืองด้วยเจตนาส่วนตนในช่วงต้น และเพียงเพื่อประสบการณ์ในเชิงปัจเจกบุคคลโดยไม่มีวัตถุประสงค์ในเชิงปฏิบัติทั้งการสืบสกุลหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสกุลฝ่ายบุรุษในช่วงปลาย อันถือเป็น การบั่นทอนเสถียรภาพของราชสำนักถึงและเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีแก่สังคมถึง

6.3 นางบูเช็กเทียนอำมหิต (以虺蜴为心)

พงศาวดารถึงอันยิ่งใหญ่ บทอำมหิต 《酷忍》 บรรยายถึงความอำมหิตต่อกรณีกำจัดศัตรูหัวใจของพระนางบูเช็กเทียนไว้ว่า “เมื่อแย่งชิงตำแหน่งพระราชินีสำเร็จก็สั่งกักขังพระราชินีหวังและพระสนมเขียวชู่ (萧淑妃) ไว้ท้ายตำหนักใน ครั้นพระเจ้าถังเกาจงเสด็จเยี่ยมและมีพระราชประสงค์เปลี่ยนชื่อคุกว่า สถานกลับใจ (回心院) ความทราบถึงพระราชินีบูจึงสั่งลงทัณฑ์โดยคนละร้อยที่ ตัดมือตัดเท้าและเอาร่างลงไปดองเหล้า” (Heng, 2023, p. 25) ไม่ว่ารายละเอียดของเหตุการณ์ดังกล่าวจะจริงเท็จประการใด แต่เราก็พบข้อกล่าวหาทำนองนี้ในคำแถลงการณ์ของกบฏหลี่จิ้งเยื่อเช่นกัน “พระสนม ตลอดจนนางกำนัลในพระเจ้าถังเกาจงต่างโดนนางทำร้ายด้วยความอิจฉาริษยา มียอมเห็นใครได้ดี ประทุษร้ายพระราชินีองค์ก่อน หมายถึงตำแหน่งด้วยหัวใจดุร้ายดุจงูพิษ และอุปนิสัยดุร้ายดุจสัตว์ป่า” ซึ่งหากเราย้อนพินิจตัวบทวาทกรรมสำนักกู่ก็จะเข้าใจได้ว่าเรื่องเล่าอำมหิตในพื้นที่ชีวิตส่วนตัวของพระนางบูเช็กเทียนนั้น มีมูลฐานจากการไม่เคารพต่อกฎระเบียบครอบครัวที่บันทึกไว้ ฉบับต้าไต้ บทพื้นฐานชีวิต 《本命》 บรรจุ “ความซื่อฉลาด” ลงในเจ็ดข้อหาหย่าร้าง¹² ทั้งยังได้รับการสืบทอดเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระเจ้าถังสวนจง ดังคัมภีร์กัถ์ญูสำหรับสตรี บทลงโทษห้าประเภท 《五行章》 บรรจุความหึงหวงอิจฉาริษยาไว้ในลำดับแรกของเจ็ดข้อหาหย่าร้าง บทนำย้ำเตือนให้คงความอ่อนโยนนุ่มนวล (温和) และรูปลักษณะที่น่ามองแม้จะได้รับการเมินเฉยจากสามี บทปรีชาญาณ 《贤明章》 กล่าวถึงบทบาทของภรรยาที่ดี ด้วยการยกตัวอย่างพระสนมฝิ่นจี (樊姬) แห่งยุควสันตสารทที่เตือนพระเจ้าฉู่จ้าว (楚庄王) อย่าได้ไวใจขุนนางที่มีความสามารถแต่ไม่จงรักภักดี ทั้งยังสรรหาและบ่มเพาะสตรี 11 ปีกจนได้ผู้มีความสามารถกว่าพระนาง 2 คน และมีความสามารถเสมอพระนาง 7 คน เพื่อถวายงานรับใช้ใกล้ชิดพระเจ้าฉู่จ้าว แม้จะแจ้งแกล้งใจว่าอาจได้รับความสนพระทัยจากพระเจ้าฉู่จ้าวน้อยลงก็ตาม ตลอดจนคัมภีร์หลุนอื่อสำหรับสตรี บทสามี 《事夫章》 ก็ยังย้ำถึงคุณลักษณะของ “เมียในอุดมคติ” ตามบัญญัติของบันทึกกัถ์ “สามีคือสวรรค์ของภรรยา สามีตั้งตรงในจริยธรรม ภรรยาอ่อนโยนนุ่มนวล นี่คือนิยามแห่งธรรมชาติ” (Wang, 2011, pp. 162, 153, 160, 88) อันแสดงถึงความพยายามจำกัดสิทธิทางอารมณ์ของเพศเมียในระดับจิตใต้สำนึก

¹² เจ็ดข้อหาหย่าร้างในบันทึกกัถ์ ได้แก่ 1. ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ 2. ไม่มีบุตรชาย 3. มีชู้ 4. ซื่อฉลาด 5. ป่วยหนัก 6. พุดมาก 7. ขโมยสิ่งของ, โปรดดู ศิริวรรณ วรชัยยุทธ, (2559), น. 255.

นอกจากนี้ การกำจัดศัตรูทางการเมืองนับแต่พระนางบูเช็กเทียนร่วมบริหารรัฐกิจคู่บัลลังก์พระเจ้าถังเกาจง โดยเฉพาะสกุลหลี่เกือบทั้งหมด (Hu, 2024, p. 167) ได้สร้างความชอบธรรมให้กลุ่มกบฏหลี่จื๊อเย่อิงตั้งแนวร่วมจากกลุ่มราชินิกุลสกุลหลี่ ดังถ้อยความกล่าวร้ายในท่อนท้ายย่อหน้าแรกของแถลงการณ์ “ลอบปลงพระชนม์พระราชา วางยาพิษมารดา สังหารพี่สาว พี่ชาย เทพยาฟ้าดินแลราชภรรยาฉวนชิงซัง ……ส่งเสริมญาติพี่น้องตระกูลโจรขึ้นรับตำแหน่งสำคัญในราชการ” ทั้งนี้ หากย้อนดูเนื้อความในหนังสือฉบับเก่าจะพบว่าแม้องค์ชายหลี่หิงจะมีปัญหาสุขภาพรุนแรงตั้งแต่ทรงพระเยาว์และมีความตึงเครียดกับพระมารดาด้วยอาทรต่อธิดาของพระสนมเซียวชู่ แต่สองธีรราช (二圣) ก็ทรงเห็นแก่ปรีชาชาญจึงทรงรับสั่งให้ร่วมประทับฟังขณะออกวาราชการด้วยทุกครั้ง ภายหลังสิ้นพระชนม์ก็พระราชทานสมัญญานามว่า ราชาผู้กตัญญู (孝敬皇帝) และประกอบราชพิธีระดับเดียวกับพระราชา แม้มีบันทึกขึ้นครองราชย์ (Liu, 1975, pp. 2829, 829, 2830, as cited in Wang, 2021b, pp. 23, 31) สำหรับพระราชโอรสองค์รองนั้น แม้หนังสือฉบับเก่า บทพระลี้กถึงรัชทายาทเสียน 《章怀太子贤传》 จะกล่าวถึงความบาดหมางกรณีหลี่เสียนเชื่อคำร่ำลือในวังหลวงว่า ผู้ให้กำเนิดที่แท้คือพระมาตุจฉาซึ่งการสันนิษฐานยังเป็นปริศนา อันนำไปสู่การตั้งกลุ่มนักวิชาการประชันกลุ่มบัณฑิตประตูเหนือ (北门学士) ของพระบรมราชชนนี จนมีอันสิ้นชีพในแดนไกลที่ถูกเนรเทศจากข้อหาสะสมยุทโธปกรณ์โดยเจตนาภกฏ แต่ไม่ได้ระบุว่าเป็นประสงค์ของพระนางบูเช็กเทียน (Liu, 2011, p. 2327, as cited in Hu, 2024, p. 156) ส่วนกรณีพี่ชายต่างมารดาทั้งสองซึ่งแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองโดยแอบอ้างสกุลบูนั้น พระนางได้ออกอุบายให้ตกอยู่ในข้อหาเจตนาลอบปลงพระชนม์ด้วยการถวายเครื่องเสวยผสมยาพิษโดยให้ธิดาของพี่สาวร่วมมารดาซึ่งเป็นนางในของพระเจ้าถังเกาจงรับเคราะห์แทน ภายหลังสำเร็จโทษบูเหวยเหลียง (武惟良) และบูไหวยุ่น (武怀运) พระนางบูเช็กเทียนก็เปลี่ยนชื่อสกุลของพี่ชายทั้งสองเป็นฟู่ (虢) อันมีนัยยะถึงงูพิษ (虺蛇) อย่างไรก็ตาม บทประวัติอำมหิต 《酷吏传》 ได้ลงความเห็นอย่างตรงไปตรงมาต่อคดีทางการเมืองกว่า 20 คดี เกี่ยวโยงกว่าหลักพันชีวิตว่าเป็นการกำจัดศัตรูทางการเมืองเพื่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ (Wang, 2021b, pp. 123-124)

กลุ่มกบฏหลี่จื๊อเย่อิงมีอาจบรรจู้ข้อหานักปกครองอำมหิตเพื่อโค่นล้มพระนางบูเช็กเทียนได้ หากไม่มีอุดมคติเรื่องวิญญูชนนารัฐมารองรับ ในโลกทัศน์ของสำนักหฺร มนุษย์มีสถานะสูงกว่าสรรพสิ่งโดยธรรมชาติ จึงมีพิตักเป็นทาสของอารมณ์ฝ่ายต่ำเช่นสัตว์เดรัจฉานทั่วไป ดังคำกล่าวของสวีจื่อ บทราชาธิปไตย 《王制》 “น้ำและไฟมีพลังแต่ปราศจากชีวิต เหล่าพืชพรรณมีชีวิตแต่ปราศจากปัญญา นกกาสาสัตว์แม้จะมีปัญญาแต่ปราศจากพันธุภาวะ มีแต่มนุษย์ชาติเท่านั้นที่มีพลัง ชีวิต และพันธุภาวะ จึงดำรงสถานะสูงสุด” (Lou, 2023, p. 156) การปกครองจึงพึงดำเนินด้วยมนุษยธรรมเพื่อครองสารัตถะแห่งความเป็นมนุษย์เอาไว้ ซึ่งมนุษยธรรมมีนิยามถึงความรักความเมตตาและความอาทรห่วงใยระหว่างชีวิต ดังคำกล่าวของเมิ่งจื่อ บทหลี่โหลว ภาคปลาย “วิญญูชนดำรงจิตด้วยมนุษยธรรมและดำรงจิตด้วยจารีตธรรม อันมนุษยธรรมก็คือการรักมนุษย์ การมีจารีตธรรมก็คือการนับถือมนุษย์ ผู้ที่รักมนุษย์ มนุษย์ย่อมรักตอบ ผู้ที่นับถือมนุษย์ มนุษย์ย่อมนับถือตอบ” เมิ่งจื่อไม่สนับสนุนให้ราชาดำเนินการปกครองตามวิถีแห่ง “เดชานุภาพ” (霸道) ที่เน้นความเด็ดขาดและใช้กำลังเป็นหลัก แต่พยายามโน้มน้าวให้ดำเนินตามครรลองวิถีแห่ง “ธรรมราชานุภาพ” (王道) ดังปรากฏในบทกษุณโฉว ภาคต้น 《公孙丑上》 “ผู้ใช้กำลังอำนาจสยบผู้คน ไซ้ว่าใจของพวกเขาเหล่านั้นจะสยบยอม หากเป็นเพียง

เพราะพลกำลังไม่อาจต้านทานได้เท่านั้นเอง ผู้ใช้จรรยาธรรมสยบผู้คน ใจของพวกเขาเหล่านั้นย่อมยินดีและยอมสยบโดยแท้” (ปรกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์, 2558, น. 183, 62) อันเป็นการสืบทอดจินตภาพ “ราชาปราชญ์” (圣王) ของขงจื้อซึ่งมองว่าหัวใจแห่งความเป็นธรรมมิใช่ความเมตตาอย่างไร้เงื่อนไขไร้ขอบเขต แต่เป็นการตอบสนองอย่างเหมาะสม ซึ่งมีใช้อำนาจบั่นทอนที่มาจากอาวุธแหลมคมและโทษทัณฑ์ที่เข้มงวดรุนแรง จึงพยายามเสนอให้ผู้ปกครองใช้เครื่องมือทางวัฒนธรรมกล่อมเกล้าผู้คนด้วยความละมุนละม่อม พยายามทำตนเป็นสายลม มิใช่ปลายดาบ (สุวรรณา สถาอานันท์, 2559, น. 60-70) ทั้งยังระบุให้การไม่เน้นสั่งสอน แต่เน้นประหาร เป็นหนึ่งในความชั่วร้ายทั้งสิ้น (Yang, 2023a, p. 327) และโน้มน้าวให้ผู้ปกครองดำรงตนบนความเที่ยงธรรมในบทการเมือง 《为政》 “วิญญูชนปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยเสมอภาค แต่ไม่เล่นพรรคเล่นพวก เสี่ยวเหรินเล่นพรรคเล่นพวก แต่ไม่ปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยเสมอภาค” (สุวรรณา สถาอานันท์, 2562, น. 321) จึงจะนำสู่ชุมชนแห่งมนุษยธรรมที่มี “คุณธรรมเป็นพื้นฐานแห่งรัฐ” ในอุดมคติตามแบบแผนของวสันตสารทปรกรณ์ บทนางโจว เซียงกงปีที่ 24 (Guo & Cheng, 2024, p. 1355) ซึ่งราษฎรโอนอ่อนผ่อนตามด้วยประจักษ์ในพลังคุณธรรมของพระราชา จนความราบรื่นร่มเย็นแผ่ผ่านถ้วนทั่วเขตแดนดึงดูดผู้คนห่างไกลที่มีความสามารถย้ายมาลงหลักปักฐาน

บนพื้นฐานอุดมคติวิญญูชนนำรัฐดังกล่าว ชื่อหมาเขียนจึงเปิดบทตำนานอำมหิต 《酷吏列传》 ในบันทึกประวัติศาสตร์ด้วยคำสอนของขงจื้อในหลุนอวี่ บทการเมืองว่า “นำราษฎรโดยการเมือง สร้างระเบียบด้วยโทษทัณฑ์ ราษฎรจะละเว้นแต่ไร้ความละอาย นำราษฎรโดยคุณธรรม สร้างระเบียบด้วยจารีต ราษฎรไม่เพียงมีจิตที่รู้จักละอายต่อความชั่ว (羞耻之心) แต่ยังยอมตามด้วยใจ” (Li, 2013, p. 1389) ด้วยเหตุนี้ เมื่อวรรณกรรมเป็นผลผลิตของชนบทอันเป็นเอกลักษณ์ เรื่องเล่าการกำจัดศัตรูหัวใจและศัตรูการเมืองอย่างปราศจากจิตที่รู้จักสะทกสะท้าน (恻隐之心) ของพระนางบูเช็กเทียนจึงมีอาจหลีกเลี่ยงการถูกจารึกลงบทอำมหิตสุดดกกลั่นของพงศาวดารถังอันยิ่งใหญ่ และบทประวัติอำมหิตของหนังสือถึงฉบับเก่าแก่เช่นผู้ปกครองบุรุษในอดีตที่ต่างมีข้อจำกัดในตนเองภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองและบริบททางสังคมวัฒนธรรมแวดล้อม

7. สรุปผลการวิจัย

ผู้นำบรรพชนชาวจีนอันแห่งยุคต้นประวัติศาสตร์ตระหนักถึงความสำคัญของกฎหมายและอุดมการณ์ ในฐานะปัจจัยหนุนนำให้กองกำลังติดอาวุธมีประสิทธิภาพสูงสุด ทว่า การมุ่งบังคับใช้โทษทัณฑ์จนเกิดการลุกฮือของชนชั้นแรงงานผู้ถูกกดขี่ในปลายราชวงศ์ฉิน ยังเหตุให้ชนชั้นนำในสมัยราชวงศ์ฮั่นเห็นพ้องต้องกันว่าการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลผ่านจริยศาสตร์ต่างตอบแทนโดยการกล่อมเกล้าคุณธรรมที่มีเป้าหมายสูงสุดอยู่บนโลกนี้ตามแบบแผนสำนักหลิวตอปโจทย์ระบบศักดินาราชานิปไตยภายใต้สังคมปิตาธิปไตยมากที่สุด ในบรรดาร้อยสำนักแปลงภูมิ (Lattimore, 1962, pp. 396-399) สำนักเต๋า (道家) แม้จะได้รับความนิยมอย่างสูงในหมู่ราษฎร แต่ก็สูญเสียบทบาททางความคิดในกลุ่มชนชั้นนำนับแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นตอนต้น เมื่อพระเจ้าฮั่นอู่ตี้ (汉武帝) น้อมรับข้อเสนอของต่งจิงซู “ละทิ้งร้อยสำนัก น้อมนำศิลปวิชาหลิวตอปโจทย์” (Zhang & Xie, 2009, p. 8; Ban, 1975, p. 2523, as cited in Dong, 2011, p. 63) การกำหนดให้ผู้รับราชการเจนจบในวรรณกรรมสำนักหลิวได้รับการสานต่อถึงราชสำนักสุย ดังบันทึกราชวงศ์สุย 《隋书》 “คำสอนสำนักหลิวร้อยราชาได้รับประโยชน์ ล้วนดำเนินตามครรลอง” (Wei & Linggu, 1973, p. 1705, as cited in Yu, 2013,

p. 39) แม้พระเจ้าสุยเหวินตี้และพระเจ้าสุยหย่งตี้จะทรงสนับสนุนการออกบวช และจัดให้มีการสังคายนา คัมภีร์พุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก แต่ก็ทรงยึดระเบียบแบบแผนของอุดมรัฐสำนักหู่เป็นหลักการปกครอง ทั้งยังกำหนดให้ปรัชญาการเมืองสำนักหู่เป็นเนื้อหาหลักในการสอบรับราชการ (Zhang, 2011, p. 37)

จวบยุคราชวงศ์ถังตอนต้น แม้สกุลหลี่ซึ่งมีเชื้อสายผสมชนเผ่าเซียนเปย (鲜卑族) จะอ้างการสืบเชื้อสาย จากเทพเหลาจื่อ ด้วยหวังเสริมบารมีเรียกศรัทธาจากราษฎรชาวยุ่่น พระเจ้าถังเกาจู่จึงเริ่มจากการให้ราชินิกุล และขุนนางศึกษาคัมภีร์เหลาจื่อ แต่ด้วยค่านึงถึงเสถียรภาพในการปกครองก็ทรงรับสั่งให้ราชินิกุลและขุนนาง ศึกษาปรัชญาสำนักหู่ จัดตั้งสำนักวิชาหู่ และกำหนดให้มีพิธีบูชาวัดสำนักหู่สี่ฤดูกาลเป็นประจำทุกปี แม้พระเจ้าถังไท่จงจะบรรจุคัมภีร์สำนักเต๋าเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาสอบเข้ารับราชการ (ซึ่งได้รับการสืบทอด ถึงสมัยสองอีรราช) ทั้งทรงพระราชทานวัดหู่ฝู่ (宏福寺) ให้พระภิกษุสวนจิ้ง (玄奘) ดำเนินการแปล พระไตรปิฎกที่นำกลับมาจากอินเดียเป็นระยะเวลา 19 ปี (Zhang, 2011, p. 40) ตลอดจนสร้างวัดประจำ ทุกเมือง แต่พระองค์ก็ทรงเลือกใช้ขุนนางสำนักหู่ในการบริหารรัฐกิจ การประชุมข้อราชการในราชสำนักต่างมี การอ้างถึงหลักการปกครองของสำนักหู่ โปรดให้มีการสังคายนาวรรณกรรมคลาสสิกสำนักหู่ในชื่อห้าคัมภีร์ แห่งความเที่ยงธรรม 《五经正义》 (Liu, 1975, pp. 4940-4941, as cited in Wang, 2021a, p. 12) ด้วยทรงมีพระราชดำริต่อแบบแผนการปกครองว่า “สิ่งที่ข้าพเจ้าพอใจในเวลานี้ มีเพียงวิถีของเหยาซุ่น คำสอน ของขงจื่อตามราชวงศ์โจวเท่านั้น เปรียบดั่งนกมีปีก เปรียบดั่งปลาพึ่งพาน้ำ ขาดแล้วต้องตาย มีอาจไม่พึง” (Xie, 2003, p. 331) และแม้พระนางบูเช็กเทียนจะมีความสนพระทัยในพุทธศาสนาด้วยอิทธิพลจากมารดา และวาทกรรมที่เอื้อต่อการครองราชบัลลังก์ จึงเลื่อนสถานะให้อยู่เหนือสำนักเต๋ากายหลังการขึ้นครองราชย์ กระทั่งเกิดการสร้างวัดนับพันแห่ง การออกบวชนับแสนรูป การแปลพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก (Liu, 1975, pp. 121, 2886, as cited in Wang, 2021a, pp. 28, 41) แต่พระนางก็ยังคงให้ปรัชญาสำนักหู่ดำรงสถานะ เนื้อหาหลักในการสอบเข้ารับราชการ ทั้งยังประกาศยกเลิกการศึกษาปรัชญาสำนักเต๋าในปี ค.ศ. 693 รับสั่งให้ ขุนนางหันมาศึกษาหลักปฏิบัติขุนนาง 《臣軌》 ที่พระนางทรงเรียบเรียงจากวรรณกรรมสำนักหู่ โดยเน้น เนื้อหาด้านความกตัญญูที่บุตรธิดาพึงมีต่อบิดามารดา ความจงรักภักดีที่ขุนนางพึงมีต่อราชา ตลอดจนเมตตา ธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตที่ ขุนนางพึงมีต่อราษฎร (Si, 1956, p. 6490, as cited in Yu, 2013, p. 43) จวบถึงสมัยพระเจ้าถังจงจงก็มีพระราชดำริให้หลี่ชู่ (李恕) ประพันธ์บทวิธิปริชา 《戒子拾遗》 เพื่อเป็น แผนการศึกษาแก่นุชนรุ่นหลัง โดยกำหนดให้ทั้งบุตรธิดาอายุ 7 ปี ล้วนร่ำเรียนคัมภีร์กตัญญูและหลุนอี่ว ซึ่งจากการสำรวจจารึกบนป้ายหินสลักหน้าสุสานราชวงศ์ถังยืนยันว่า บุรุษธิดาตระกูลขุนนางเมื่ออายุ 15 ปี ต่าง แรกนในคัมภีร์กตัญญู คัมภีร์หลุนอี่ว รัฐตำนานปรณ โฉวนิจปรณโดยทั่วกัน (Zhang, 2024, pp. 158-159) กระทั่งปรากฏการประพันธ์วรรณกรรมสอนสตรีสำนักหู่ในสมัยพระเจ้าถังสวนจงและพระเจ้าถังไต้จงในเวลาต่อมา

ความเป็นมาข้างต้นบ่งชี้ว่า แม้การกดขี่ชนเผ่าของชนชั้นสูงชาวยุ่่นในยุคราชวงศ์จินจะก่อให้เกิดการ ลุกขึ้นสู้ตั้งตนเป็นใหญ่และนำรัฐจินสู่ความแตกแยกทางสังคมอันยาวนาน ชนชั้นนำอันไม่รักษาริชา ราษฎรอัน สูญเสียความศรัทธาในสำนักหู่ ทุกชนชั้นหันหน้าพึ่งพิงสำนักเต๋าและเปิดใจรับพุทธศาสนาซึ่งเป็นวัฒนธรรม ต่างถิ่นผ่านการปะทะสังสรรค์จนเกิดการยอมรับปรับใช้สามแนวคิดในสมัยราชวงศ์ถัง (Ebey, 2010, pp.

86-105) แต่ก็มีได้ส่งผลให้สถานะอุดมการณ์แห่งรัฐ (State Ideology) ของสำนักหลัณคลอน และแม้สังคมพหุวัฒนธรรมของจักรวรรดินานาวิสาสะ (Cosmopolitan Empire) จะเปิดโอกาสให้สตรีมีพื้นที่สาธารณะจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ตลอดจนหลีกเลี่ยงการถูกคลุมถุงชนตามประสงค์ของผู้อาวุโสด้วยการละทางโลกบวชเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนาหรือนักพรตหญิงในศาสนาเต๋า แต่จารีตครอบครัวยังปรากฏอยู่ การดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตสาธารณะของพระนางบูเช็กเทียนด้วยความเชื่อในการเปลี่ยนแปลงชะตาชีวิตจึงถูกประเมินในฐานะภัยความมั่นคงแห่งรัฐในอุดมคติของชนชั้นนำผู้สมนาคนามสำนักหรืออย่างสุจริตใจบนความเชื่อในระเบียบอันสมบูรณ์แบบของจักรวาลซึ่งอยู่เหนืออำนาจมนุษย์ที่จะกระทำการเปลี่ยนแปลงใดใดทั้งเป็นภัยคุกคามของฝ่ายปฏิปักษ์ทางการเมืองที่แอบอ้างพลังทางศีลธรรมเพื่อยับยั้งพลังเชิงทำลายโครงสร้างอำนาจเดิม ชนชั้นนำในราชสำนักถึงผู้ควบคุมแบบแผนทางสังคมจึงใช้วรรณกรรมเป็นอาวุธทางการเมืองสร้างมาตรฐานสตรีในอุดมคติผ่านวรรณกรรมสอนสตรีคู่ขนานกับการสร้างภาพลักษณ์ของพระนางบูเช็กเทียนให้ติดตรึงเป็นมายาคติในข่ายโยความทรงจำร่วมผ่านประวัติศาสตร์นิพนธ์และวรรณกรรมหลากหลายประเภท ดังความเรียง 《宣都内人传》ของหลี่ซ่งเหวิน (李尚穩) กวีสกุลหลี่ในสมัยพระเจ้าถังอู่จง (唐武宗) และพระเจ้าถังจงจงซึ่งประนามชีวิตสาธารณะและชีวิตส่วนตัวของพระนางบูเช็กเทียนไว้อย่างกระชับครอบคลุมว่า “บัลลังก์ของบูเช็กเทียนนั้นได้มาไม่ถูกต้อง นามไม่เที่ยง เมื่อมีมาแต่ตำหนักในก็ไม่ใช่ไรรัฐกิจ ไร้ความเคารพต่อสกุลหลี่ ทำลายระบบการปกครอง ประชาชนทั่วหล้าไม่เคารพรัก สังคมไม่สงบสุข”¹³

8. อภิปรายผลวิจัย

อาจด้วยบริบททางภูมิวัฒนธรรมจากถิ่นกำเนิดและเติบโตในอาณาบริเวณวัฒนธรรมหย่งเส้า (仰韶文化)¹⁴ จุดเริ่มต้นของสังคมมาตาธิปไตยของบรรพชนชาวจีนต้นยุคหินใหม่ (Zhang, 2015, p. 5; Jian, 2006, pp. 3-5) กอปรกับการบ่มเพาะวิชาความรู้จากมารดาและคัดลอกตำราถวายงานรับใช้พระเจ้าถังไท่จงจนได้รับการกล่าวขานว่า “อ่านหนังสือหมื่นเล่ม” ตลอดจนการติดตามบิดาออกราชการจนได้รับการกล่าวขานว่า “เดินทางพันลี้” หล่อหลอมจิตใจอันแข็งแกร่งไม่ย่อถอย ทั้งห้าวหาญ ดังกรณีปราบพยศม้าบรรณาการ¹⁵ จึงทำให้พระนางบูเช็กเทียนไม่ยี่หระต่อ “คำเตือน” ของปิ่นเจาที่ย้ำสติให้มีสำนึก “ถ่อมตน” ในวรรณกรรมเตือนสตรี บทเคารพคล้อยตาม “พื้นฐานแห่งการขัดเกลาดนอยู่ที่ความเคารพบนอบ อยู่ร่วมกับผู้แข็งแกร่งด้วยรู้จักหลบหลีก

¹³ 武后篡既久，颇放纵，耽内习，不敬宗庙。四方日有叛逆，防御不暇。

¹⁴ วัฒนธรรมหย่งเส้าขึ้นต่อลุ่มแม่น้ำเหลืองตอนกลางครอบคลุมอาณาบริเวณเกือบทั้งหมดของมณฑลเหอหนัน ตอนกลางของมณฑลส่านซี บริเวณทางใต้ของมณฑลชานซี ทิศตะวันตกจรดลุ่มน้ำเถาเหอ มณฑลกานซู ทิศตะวันออกจรดตอนกลางของมณฑลเหอเป่ย์ ทิศเหนือจรดตอนใต้ของมองโกเลีย ทิศใต้จรดเมืองตันเจียงโข่วของมณฑลหูเป่ย์ รวมตัวกันแบบชาติกุล (tribes) ท่ามกลางการผสมกลมกลืน ซึ่งชนเผ่าตอนเหนือที่ย้ายเข้ามาอาศัยบริเวณส่านซีในสมัยเว่ยจิ้นก็ยังคงดำรงวิถีชีวิตในลักษณะนี้ และได้ส่งอิทธิพลให้สตรีในสมัยราชวงศ์เหนือดำรงสถานะ “สตรีกำกับบ้าน” (妇持门户) มีบุคลิกห้าวหาญ ไม่เพียงมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น แต่ยังสามารถสรรหาตำแหน่งทางการเมืองให้สามี ดังปรากฏกรณี หลี่ผิงหยัง (李平阳) ช่วยบิดาล้มราชวงศ์ฮู่ นำทัพปราบฉางอันราบคาบก่อนที่หลี่หยวน (李渊) จะกรีธาทัพมาถึง กระทั่งได้รับยกย่องว่าเป็นมู่หลาน (木兰) แห่งราชวงศ์ถังในลำนำมู่หลาน 《木兰辞》ที่ประพันธ์ในสมัยราชวงศ์เหนือ, โปรดดู Yu Gengzhe, (2021), pp. 173-174.

¹⁵ เจ้าประเทศราชได้ส่งม้าอาหารรับถวายบรรณาการแต่พระเจ้าถังไท่จง แต่ไม่มีใครปราบพยศได้ นางกำนัลบูชอเคื่องมือ 3 ชนิด ใช้สัปปาปให้เชื่องใช้ค้อนทุบหัว หากยังไม่เชื่องก็ใช้กระบี่แทงคอปลิดชีวิตเสีย ด้วยเห็นว่า ม้าดีต้องขี่ได้ ต่อให้รูปลักษณ์ดีเพียงใด หากใช้งานไม่ได้ก็ไร้ประโยชน์

ปลายดาบ เพื่อผลประโยชน์ระยะยาวรี้ดมีไว้ปกป้องคน เคารพคล้อยตามคือมาตรฐานจริยธรรมที่สำคัญของสตรี ทั้งยังเป็นเกราะคุ้มภัยแก่สตรี” (Wang, 2011, p. 9) กลับมีพลังหยดเย็นเป็น “ไก่อ้วเมียนขันเบิกอรุณ” นอกกริตด้านวิถี (离经叛道) ล้มล้างกฎมณเฑียรบาล ละเมิดกฎแห่งธรรมชาติ ประกาศอาณัติสวรรค์ (天命)

แม้ว่าบันทึกในสันตสารทปกรณ์บทนางโจว หยั่นกงปีที่ 4 จะกล่าวยกย่องสื่อเซี่ย (石碣) ขุนนางแห่งรัฐเว่ย (卫国) แห่งยุคสันตสารทผู้ปลิดชีพบุตรของตน โทษฐานร่วมก่อกบฏ กระทั่งเป็นที่มาของสุภาจิต “กำจัดเครือญาติเพื่ออ้างไว้ซึ่งความเที่ยงธรรม” (大义灭亲) ซึ่งยังคงแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน (Guo & Cheng, 2024, p. 42) แม้ว่าคัมภีร์สวินจื่อ บทราชาธิปไตยจะแนะนำให้ประหารคนเลวโดยไม่ต้องสั่งสอน (Lou, 2023, p. 141) แม้ว่าบรรดาราชานับแต่ยุคตำนานและยุคบุพกาลล้วนมีอำนาจเด็ดขาดแฝงอยู่ในความเป็นเทพทั้งสิ้น (วรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2563, น. 175-179) จึงปรากฏบทตำนานอำมหิตในบันทึกประวัติศาสตร์ของซือหม่าเชียน นับแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น เว่ย ฉีเหนือ สุย (Li, 2013, pp. 1389-1405) และแม้แต่พระเจ้าถังไท่จงก็ทรงปราบดาภิเษกจากการสังหารพี่น้องร่วมสายโลหิต ทว่า การชิงอำนาจทางการเมืองสูงสุดจากฝ่ายบุรุษ ทำให้ผู้ปกครองสตรีกลับถูกตีตราในฐานะ “นางงูพิษจิตอำมหิต” มุ่งใช้กำลังและโทษทัณฑ์ (诸武刑事) ทั้งที่จำนวนการสูญเสียเลือดเนื้อช่วงเปลี่ยนผ่านอำนาจในสมัยของพระนางบูเช็กเทียนนับเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ดุเดือดและรุนแรงบนหน้าประวัติศาสตร์จีน (Twitchett & Fairbank, 2020, p. 298) นอกจากนี้ จักรพรรดินียังมุ่งเปลี่ยนผ่านอำนาจผ่านกระบวนการสอบรับราชการเป็นหลัก ดังปรากฏเสนาบติที่มาจากการสอบเข้ารับราชการจำนวน 27 ท่าน คิดเป็นสัดส่วน 36% จากจำนวนเสนาบติทั้งหมด ในจำนวนนี้ เหยาฉง (姚崇) และซ่งจิ่ง (宋璟) ยังได้กลายเป็นกำลังสำคัญสู่ยุครุ่งโรจน์ไคหยวนในสมัยพระเจ้าถังสวนจง ขณะที่สมัยพระเจ้าถังเกาจู่มีเพียง 8% สมัยพระเจ้าถังไท่จงมีเพียง 10% และพระเจ้าถังเกาจู่มีเพียง 23% (Yu, 2013, p. 42) จึงกล่าวได้ว่าการใช้กำลังมิใช่วิธีการหลักที่พระนางบูเช็กเทียนดำเนินวิธีการเมือง

หากละอคติทางเพศและประเมินผลงานด้วยดัชนีชีวิตของสำนักหฺงในคัมภีร์หลุนอวิ๋ บทการเมือง “มีเสบียงอาหารบริบูรณ์ มีกำลังทหารสำรองบริบูรณ์ ราษฎรก็มีความเชื่อมั่นต่อรัฐบาลแล้ว” (Yang, 2023a, p. 195) พระนางบูเช็กเทียนย่อมเป็นนักปกครองที่ราษฎรยอมรับ จึงไม่เคยเกิดกบฏชาวนารุนแรงเช่นยุคสมัยอื่น ขนชั้นล่างก็มิได้ให้การสนับสนุนกลุ่มต่อต้าน ยังเหตุให้กบฏหลี่จิ้งเย้อแพ่พ่ายภายในระยะเวลาไม่ถึงสามเดือน อีกทั้ง ในปลายรัชศกไคหยวนจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจากสมัยต้นราชวงศ์ถึงถึง 4 เท่า พื้นที่ทำกินของราษฎรขยายตัว รัฐสะสมเสบียงอาหารจนเหลือใช้ ดังรัตนกวีตู้ฝู่ (杜甫) กล่าวถึงความรุ่งเรืองในรัชศกไคหยวนไว้ในกวีนิพนธ์เรื่องรำลึกอดีต 《忆昔》 ความว่า “หวนรำลึกไคหยวนครั้งจำรุณ เมืองน้อยเพิ่มพูนครวเรือนเป็นหมื่นหลาย ัญญาพืชผลมากมาย ฉางหลวงราษฎรทั้งหลายบริบูรณ์” (ธนัสถ์ สุวัฒน์มหาตม์, 2559, น. 29) อันเป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ยืนยันได้ว่า “ไก่อ้วเมียนขันเบิกอรุณ” นางนี้มีได้ทำให้ “รัฐล่มสลาย”¹⁶ สำหรับชีวิตส่วนตัว หากพิจารณาจำนวนของหญิงงามแห่งตำหนักใน (后宫佳丽) ในระเบียบราชสำนักถึงตอนต้นซึ่ง

¹⁶ เช่นเดียวกับทัศนคติของอู๋หั่น (吴晗) ผอ.สำนักประวัติศาสตร์ ม.ชิงหวา รองผู้ว่านครเป่ย์ผิง ค.ศ. 1949 ที่เห็นว่า ขนบจารีตศักดินาทำให้พระนางบูเช็กเทียนถูกกลุ่มสุภาพบุรุษสุดโต่งกล่าวโทษ แม้มิใช่บุคคลสมบูรณ์แบบ แต่ก็ได้สร้างความก้าวหน้าแก่สมัยของเธอ เป็นสตรีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์จีน”, โปรดดู Wu Han, (2023), pp. 355-346.

ครอบครัวพระราชนิ พระสนม นางสนม นางกำนัล ทั้งสิ้น 149 ตำแหน่ง (Hu, 2024, p. 19) การที่พระนางบูเช็กเทียนถูกตีตรา “นางแพศยายั่วยวน” จากการมีหนุ่มคนโปรดรับใช้ใกล้ชิดสามถึงสี่คนในช่วงเวลา 18 ปี โดยมีความสัมพันธ์กับคนแรกภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าถังเกาจง 5 ปี จึงนับเป็นการสร้างมายาคติภายใต้จารีตครอบครัวที่ถือเอาภาวะทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน โดยยึดผลประโยชน์ของฝ่ายบิดาเป็นที่ตั้งภายใต้ระบบสองมาตรฐานคุณธรรมคู่ขนาน (Double-Standard Moralism) ที่ไม่เป็นธรรมต่อสตรี¹⁷

ความเป็น “นักสู้” และ “นักสร้าง” จากอุปนิสัยกำหนดชะตาชีวิตของพระนางบูเช็กเทียนอาจเป็นแรงบันดาลใจแก่สตรีจีนยุคศักดินาให้ลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงชะตาชีวิตด้วยจิตมุ่งมั่นและหาญกล้าปฏิบัติ แต่การที่พระนางจำต้องสละรักเหง้าตนเองจากสกุลบูซึ่งเป็นเพียงสกุลเล็กในท้องถิ่น (当地小性) อ้างถึงสกุลหยิงของพระมารดาว่าเป็นรุ่นสองของสกุลจี (姬) ซึ่งเป็นสกุลหลัก (国姓) ของราชวงศ์โจว เพื่อสร้างความชอบธรรมในการครองบัลลังก์ด้วยการสืบทอดอำนาจทางสายเลือดจากบรรพชนต้นตำรับสำนักหู่ จำต้องสละโอกาสแต่งตั้งองค์หญิงไท่ผิงเป็นรัชทายาทขณะทรงครองราชย์ จวบจนมีพระราชประสงค์ฝังพระศพร่วมสุสานพระเจ้าถังเกาจง ล้วนแสดงถึงการยอมรับตนเองในฐานะผลผลิตของยุคสมัยซึ่งสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ระดับหนึ่งตามสถานการณ์สร้างอำนาจเฉพาะกาล แต่ยากจะทำลายรากเหง้าทางวัฒนธรรมของสังคมปิตาธิปไตยซึ่งอนุญาตให้สตรีเป็นเพียงผู้คล้อยตามที่ต้องฟังฟังบุรุษ ดังปรากฏชัดเจนกรณีพระเจ้าถังสวนจงทรงมีพระราชดำริเปลี่ยนสมัญญานามของพระอัยยิกาเป็นพระราชนิเจ้อเทียน “ผู้คล้อยตามวิถี” (则天顺圣皇后)¹⁸ และแม้พงศาวดารราชวงศ์ถังอันยิ่งใหญ่จะกล่าวถึงพระนางในฐานะจักรพรรดินี ทว่า หนังสือฉบับเก่าก็บันทึกชีวประวัติในชื่อพระราชนิเจ้อเทียน โดยจัดวางระหว่างบทพระเจ้าถังเกาจงและบทพระเจ้าถังจงจง อันแสดงถึงการยอมรับประวัติศาสตร์การปกครอง แต่ไม่ยอมรับสถานะผู้ปกครองแห่งราชวงศ์โจว

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากไร้อักษร (无字牌) หน้าสุสานเปิดพื้นที่แก่ความทรงจำตามอัยยาศรัย ผู้วิจัยขอร่วมจารึกด้วยถ้อยความของพระเจ้าซุ่นซึ่งปรากฏในคัมภีร์เมิ่งจื่อ บทวันจ้งภาคต้นว่า “ฟ้าประจักษ์ด้วยการประจักษ์ของประชาข้า ฟ้าสดับด้วยการสดับของประชาข้า” (ปกรณัม ลิมปุนสรณ์, 2558, น. 202)

9. ข้อเสนอแนะ

บทความนี้จำกัดขอบเขตการวิจัยเฉพาะภาพอุปลักษณ์ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางการเมืองในราชสำนักถังและห้าราชวงศ์ ผู้สนใจประเด็นนี้อาจย้อนพินิจกระบวนการสร้างความทรงจำเชิงลบจากวรรณกรรมต่างประเภททั้งที่นิพนธ์ในสมัยราชวงศ์ถังและสมัยหลัง เพื่อทบทวนเรื่องเล่าของพระนางได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

¹⁷ ในทัศนะของหลู่ซวิน (鲁迅) จารีตรอบครัวของสำนักหู่ คือ รากฐานการปกครองของสังคมปิตาธิปไตยจีนอันมีลักษณะ “กินคน” (吃人) ดังที่ได้เปรียบเปรยไว้ในเรื่องสั้นบันทึกของคนบ้า (狂人日记) (Diary of a Madman) ตีพิมพ์ค.ศ. 1918, โปรดดู Lu Xun, (2018). และได้สะท้อนปัญหาของการกดขี่สตรีไว้เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลของบุรุษในร้อยแก้วเบ็ดเตล็ดเรื่อง “ทัศนะเรื่องพรหมจรรย์” (我之节烈观) (My Views on Chastity) ในวารสารซินชิงเหียน (新青年) ค.ศ. 1918, โปรดดู Lu Xun, (2024), pp. 6-9. เกี่ยวกับการย้อนพินิจปทัสถานวัฒนธรรมสำนักหู่ ประเด็นสิทธิความรัก อธิปไตยในเนื้อตัวและชีวิตสตรีของขบวนการ 4 พฤษภาคม โปรดดู สุทธิมาน ลิมปุนสรณ์, ผู้แปล, (2562), pp. 8-13, 181-193. บทความนำเสนอโดย วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ และบทลาจากขงจื้อ: วัฒนธรรมใหม่การเมืองใหม่โดย Rana Mitter.

¹⁸ ซุ่นเจิ้ง (順聖) ซึ่งหมายถึง คล้อยตามวิถีแห่งคุณธรรม ยังเป็นชื่อดอกโบตัน (牡丹 หรือ Chinese Peony) พันธุ์สีแดงอมม่วงที่นิยมปลูกโดยทั่วไปในนครลั่วหยาง (洛阳) อันเป็นเมืองหลวงแห่งราชวงศ์โจวของจักรพรรดินีบูเช็กเทียน

รายการอ้างอิง

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2536). สดุดีจอมจักรพรรดินีบูเช็คเทียนมุมมองใหม่ในประวัติศาสตร์. *ศิลปวัฒนธรรม*, 14(10), 139-148.
- ธันส์ สุวัฒนมหาตม์. (2559). สีสันแห่งประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถัง. ใน ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์ (บ.ก.), *เหตุเกิดในราชวงศ์ถัง* (น. 29). ชวนอ่าน.
- ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์. (2558). *คัมภีร์เมิ่งจื่อ*. สำนักพิมพ์โอเพ่นบุ๊กส์.
- รติรัตน์ ญูแจทอง และ กนกพร นุ่มทอง. (2559). เดือนหญิง: วรรณกรรมสอนสตรีที่ประพันธ์ขึ้นภายใต้วัฒนธรรมขงจื้อ. *วารสารจีนศึกษา*, 9(1), 55-56.
- วรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2563). *จีนยุคโบราณรัฐ*. สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม.
- ศิริวรรณ วรชัยยุทธ. (2559). “แม่และเมีย” บทบาทของผู้หญิงในสังคมจีน. ใน พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บ.ก.), *พลังผู้หญิง แม่ เมีย และเทพสตรี ความจริงและภาพแทน* (น. 255). สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- ศิริวรรณ วรชัยยุทธ. (2564). พุทธศาสนากับบทบาทสตรีในสังคมพหุวัฒนธรรมสมัยราชวงศ์ถัง. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 21(1), 324-326.
- ศิริวรรณ วรชัยยุทธ. (2565). สตรีกับการศึกษาในสมัยราชวงศ์ถัง. ใน ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์ (บ.ก.), *สตรีในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจีน* (น. 92). ชวนอ่าน.
- สุวรรณา สถาอานันท์. (2557). *จริยศาสตร์ต่างตอบแทนในปรัชญาขงจื้อ*. ชวนอ่าน.
- สุวรรณา สถาอานันท์. (2559). ครอบครัว รัฐ สายลม ดาวเหนือ : ภาวะผู้นำในปรัชญาขงจื้อ. ใน ศรีญญา อรุณขจรศักดิ์, ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์, ชาญณรงค์ บุญหนุน, สุวรรณา สถาอานันท์ (บ.ก.), *ดูสายน้ำ ดังสายลม เรียนรู้ภาวะผู้นำจากนักคิดตะวันออก* (น. 60-70). โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวรรณา สถาอานันท์. (2562). *หลุนฮั้ว ขงจื้อสนทนา*. Openbooks.
- Ban Gu [汉] 班固. (1975). *汉书·董仲舒传*. 北京: 中华书局.
- Ch'en Keneth. (1972). *Buddhism in China*. Princeton University Press.
- Dong Ping 董平. (2011). *中国哲学教程*. 杭州: 浙江大学出版社.
- Duan Tali. (2000). *唐代妇女地位研究*. 北京: 人民出版社.
- Ebrey, P. B. (1991). Introduction. In Watson, R. S. & Ebrey, P. (Eds.), *Marriage and Inequality in Chinese Society* (p. 1-24). University of California Press.
- Ebrey, P. B. (2010). *The Cambridge Illustrated History of China* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Fei Xiaotong 费孝通. (2024). *乡土中国(第二版)*. 天津: 天津人民出版社.

- Feng Youlan 冯友兰. (1931). *中国哲学史*. 神州国光社本.
- Gao Shiyu 高世瑜. (2011). *唐代妇女*. 西安: 三秦出版社.
- Guo Dan 郭丹 Cheng Xiaoqing et al 程小青等. (2024). *左传(第二版)*. 北京: 中华书局.
- Han Lin 韩林. (2018). *武则天形象的文化构建及阐释*. 北京: 中国社会科学院出版社.
- He Shanmeng 何善蒙. (2015). *先秦诸子导读*. 北京: 商务印书馆.
- Heng He 恒鹤 等校点. (2023). *大唐新语*. 上海: 上海古籍出版社.
- Huang Huaixin 黄怀信, 译注. (2023). *大戴礼记(第二版)*. 上海: 上海古籍出版社.
- Hsu, C.-Y. (1999). The Spring and Autumn Period. In M. Loewe & E. L. Shaughnessy (Eds.), *The Cambridge History of Ancient China: From the Origin of Civilization to 221 B.C.* (pp. 243, 557). Cambridge University Press.
- Hu Ji 胡戟. (2024). *武则天权力之路*. 长沙: 岳麓书社.
- Jian Bozan 翦伯赞 主编. (2006). *中国史纲要(上)*. 北京: 北京大学出版社.
- Lattimore, O. (1962). *Inner Asian Frontiers of China*. Beacon Press.
- Li Hanwen 李翰文 主编. (2013). *史记*. 北京: 新世界出版社.
- Li Yong 李勇 (2024). 女性主义视域下的武则天: 成因、功绩及局限. *山东女子学院学报*, – (173), 67-78.
- Liu Xiaoyun 刘晓云. (2006). *唐代女官的特点*. *首都师范大学学报*, – (S2), 30.
- Liu Xu [后晋] 刘昫 等撰. (1975). *旧唐书*. 北京: 中华书局.
- Liu Xu [后晋] 刘昫 等撰. (2011). *旧唐书*. 北京: 中华书局.
- Lu Xun 鲁迅. (2018). *狂人日记*. 杭州: 浙江出版社.
- Lu Xun 鲁迅. (2024). *我之节烈观*. (2024). *语文新读写*, – (23), 6-9.
- Lou Ninglie 楼宁烈 主撰. (2023). *荀子新注(第二版)*. 北京: 中华书局.
- Mao Yangguang 毛阳光. (2000). *唐代妇女的贞洁观*. *文博*. – (4), 33-36.
- Meng Man 蒙曼. (2023). *武则天(第二版)*. 杭州: 浙江教育出版社.
- Qian Zongwu 钱宗武, 译注. (2023). *尚书*. 北京: 中华书局.
- Rana Mitter. (2562). *ประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ (สุทธิมาน ลิ้มปณฺสรณ, ผู้แปล)*. bookscape. (ต้นฉบับพิมพ์ ปี 2005).
- Si Maguang [宋] 司马光. (1956). *资治通鉴*. 北京: 中华书局.
- Twitchett, D. C., (英) 崔端德 & Fairbank, J. K. (美) 费正清 主编. (2020). *中国社会科学院历史研究所, 西方汉学研究课题组(译). 剑桥中国隋唐史(第二版)*. 北京: 中国社会科学院出版社.
- Wang Amin 王阿敏. (2021a). *武则天儒释道三教观研究*. 陕西师范大学硕士学位论文.

- Wang Shounan 王寿南. (1982). *唐代公主之婚姻*. 第一届历史与中国社会变迁 (中国社会史) 研讨会论文集 (上册). 台北: 中央研究院三民主义研究所. 151-191.
- Wang Shuanghuai 王双怀. (2021b). *日月当空* (第二版). 陕西: 陕西人民出版社.
- Wang Xiangjian [清] 王相笺. (2011). *女四书 女孝经 (上)*. 北京: 中国华侨出版社.
- Thatcher, M. P. (1991). Marriages of the Ruling Elite in the Spring and Autumn Period. In R. S. Watson, & P. Ebrey (Eds.), *Marriage and Inequality in Chinese Society* (pp. 8, 46). University of California Press.
- Wei Zheng [唐] 魏征 & Linghu Defen [唐] 令狐德棻. (1973). *隋书*. 北京: 中华书局.
- Wu Han 吴晗. (2023). *历史的镜子*. 北京: 人民文学出版.
- Xie Baocheng 谢保成 集校. (2003). *贞观政要 集校*. 北京: 中华书局.
- Xiao Rang 萧让. (2008). *武则天女皇之路*. 西安: 陕西师范大学出版社.
- Yang Bojun 杨伯峻, 译注. (2023a). *论语*. 北京: 中华书局.
- Yang Kejing 杨可敬, 译注. (2024). *说文解字 (第二版)*. 北京: 中华书局.
- Yang Tiancai 杨天才 & Zhang Shanwen 张善文, 译注. (2012). *周易 (第二版)*. 北京: 中华书局.
- Yang Tianning 杨天宁, 译注. (2023b). *礼记 译注 (第二版)*. 上海: 上海古籍出版社.
- Yu Gengzhe 于赓哲. (2021). *美得张扬的唐代女性*. 荣新江, 幸德勇 等著. 中国历史黄金时代 (第二版). 北京: 新知三联书店, 163-164, 174-175.
- Yu Haitao 余海涛. (2013). *武则天与儒家思想*. 郑州航空工业管理学报 (社会科学版), - (32), 39-43.
- Yuan Xian 袁宪 校注. (2004). *朝野佥载 · 隋唐嘉话*. 西安: 三秦出版社.
- Zhao Pu [唐] 赵璞. (1979). *因话录 卷一 (宫部)*. 上海: 上海古籍出版社.
- Zhang Fan 张帆. (2015). *中国古代简史 (第二版)*. 北京: 北京大学出版社.
- Zhang Guogang 张国刚. (2024). *唐代家庭与社会 (第二版)*. 北京: 中华书局.
- Zhang Jiacheng 张家成. (2011). *中国佛教化*. 杭州: 浙江大学出版社.
- Zhang Shichuang 张石窗 & Xie Qingguo 谢清果. (2009). *中国道家之精神*. 上海: 复旦大学出版社.
- Zhang Shiliang 张世亮 & Zhong Zhaopeng et al. 钟肇鹏等, 译注. (2023). *春秋繁露*. 北京: 中华书局.

การศึกษาความสัมพันธ์ของอักษรจีนหมวดนำอักษร 虫 จากความหมาย
สัตว์เลื้อยคลานสู่สัตว์ขาข้อในอักขรานุกรมชั่วเหวินเจียจื่อ

A Study of Relationship Between Characters of “虫” Radical
From Reptiles to Arthropods in *Shuowen Jiezi*

ศิริเพ็ญ กำแพงแก้ว

Siriphen Kamphangkaew

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding Author:

Siriphen Kamphangkaew

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

99 Moo 18, Khlong Nueng Subdistrict, Khlong Luang District, Pathum Thani Province,
12121, Thailand

Email: siriphen.k@arts.tu.ac.th

Received: March 20, 2025

Revised: June 4, 2025

Accepted: June 5, 2025

การศึกษาความสัมพันธ์ของอักษรจีนหมวดนำอักษร 虫 จากความหมายสัตว์เลื้อยคลานสู่สัตว์ขาข้อในอักขรานุกรมชั่วเหวินเจี๋ยจื่อ¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิจัยเอกสารเป็นหลัก มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยเกี่ยวกับการใช้หมวดนำอักษร 虫 สร้างคำเรียกชื่อสัตว์ที่ปรากฏในอักขรานุกรมชั่วเหวินเจี๋ยจื่อ (2) ศึกษาและอธิบายความสัมพันธ์ด้านความหมายของ “虫” จากความหมาย “งู” (ความหมายเดิมของ “虫”) สู่ความหมาย “แมลงหรือตัวหนอน” ภายใต้หลักฐานและหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาตามแนวคิดปฏิฐานนิยม ผลการศึกษาพบว่า (1) การสร้างคำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 虫 บนอักขรานุกรมชั่วเหวินเจี๋ยจื่อมีเงื่อนไขและปัจจัยจากลักษณะสัณฐาน พันธุศาสตร์และวิวัฒนาการ การเจริญเติบโต และวิธีการพฤติกรรมการเคลื่อนที่ของสัตว์ที่ได้จากการสังเกตของชาวจีนในสมัยโบราณอย่างมีนัยสำคัญ (2) ในหมวดนำอักษร 虫 บนอักขรานุกรมชั่วเหวินเจี๋ยจื่อปรากฏคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทสัตว์ขาข้อมากที่สุดจากจำนวนคำที่เป็นชื่อเรียกสัตว์ทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 57.89 ด้วยเหตุนี้ทำให้จำนวนคำที่เป็นชื่อเรียกสัตว์ขาข้อยังหลงเหลืออยู่ในภาษาจีนปัจจุบันมากที่สุด และเกิดการกลายความหมายของคำว่า 虫 (งู) จาก “งูพิษ” สู่ “แมลงหรือตัวหนอน” ในเวลาต่อมา ซึ่งผลการวิจัยในครั้งนี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการตกผลึกทางปัญญาในการสร้างอักษรจีนตามหลักอักษรสัณฐานวิทยา (汉字构形学) และการจำแนกกลุ่มอักษรตามกลุ่มความหมาย (义类) อย่างเป็นระบบของชาวจีนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : อักษรจีน, หมวดนำอักษร 虫, ชั่วเหวิน, อักษรสัณฐานวิทยา, นิรุกติศาสตร์จีน

¹ บทความนี้ยึดตาม “เกณฑ์การถอดเสียงภาษาจีนแมนดารินด้วยอักษรวิธีไทย” ของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2543

A Study of Relationship Between Characters of “虫” Radical From Reptiles to Arthropods in *Shuowen Jiezi*

Abstract

This qualitative documentary research 1) studies conditions and factors in the use of the Chinese radical 虫 to create animal names in diverse categories; and 2) investigates and explains the semantic relationship between animal names appearing in the Chinese radical 虫, from the meaning of “snake” (the original meaning of “虫”) to the current meaning “insect or worm” based on positivistic zoological criteria and evidence. Results are that 1) animal name creation in the Chinese radical 虫 in the *Shuowen Jiezi* is significantly influenced by morphology, genetics and evolution; growth; and movement of animals noted by ancient Chinese observers; 2) the Chinese radical 虫 in the *Shuowen Jiezi* contains most animal names, accounting for 57.89%. Therefore, the number of arthropod names in modern Chinese remains the highest, and the meaning of the word 虫 (chong) eventually changed from “poisonous snake” to “insect or worm”. These findings reflect intellectual crystallization in forming Chinese characters based on Chinese character morphological principles (汉字构形学) and systematic classification of character groups according to semantic class (义类) of the Chinese population over time.

Keywords: Chinese character, “虫” radical, *Shuowen Jiezi*, Chinese character morphology, Chinese philology

1. บทนำ

วิธีหลักในการประดิษฐ์ตัวอักษรจีนสมัยโบราณเรียกว่าวิธีสื่อความหมายด้วยภาพ (คณะบรรณาธิการหนังสือทำสัหสวรรษแห่งอักษรจีน, 2552, น. 12) ซึ่งได้พัฒนาเป็นอักษรลอกเลียนรูป (象形字) ในเวลาต่อมา เช่น ตัวอักษร “虫” ถูกบันทึกและถ่ายทอดผ่านทางอักษรจารึกกระดูกกระดองสัตว์ (甲骨文) ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซาง (ประมาณ 1600-1046 ปีก่อนคริสต์ศักราช) โดยมีการบันทึกอักษรฐานเป็น 𧈧 มีลักษณะเป็นรูปหัวสามเหลี่ยม ลำตัวเป็นเส้นยาวคล้ายงู จากบันทึกในอักษรานุกรมชัวเหวินเจี่ยจื่อ (说文解字) (เรียกโดยย่อว่า “ชัวเหวิน”) Xu (2013) ให้คำอธิบาย “虫” ไว้ว่า “‘หุ่ย’² ชื่อพืชชนิดหนึ่ง ลำตัวกว้างสามนิ้ว ขนาดหัวเท่า นิ้วหัวแม่มือ อักษรฐานเลี้ยวจ้วน (小篆) ๕ คล้ายรูปงูนอนขดตัว” และให้คำอธิบาย “蟲” ไว้ว่าเป็นชื่อเรียกรวมของสัตว์ที่มีขา รวมถึงมนุษย์ ดังนั้น ในอดีตคำว่า “虫” และคำว่า “蟲” จึงเป็นคนละคำกัน Zhang (2014) กล่าวว่า สมัยราชวงศ์ฉิน (ประมาณ 221-207 ปีก่อนคริสต์ศักราช) ถึงราชวงศ์ฮั่น (ประมาณ 206 ปีก่อนคริสต์ศักราช-ปีคริสต์ศักราช 25) เริ่มมีการนำ “虫” มาใช้แทนคำว่า “蟲” ด้วยเหตุนี้ คำว่า “虫” จึงถูกนำมาใช้ในความหมายที่เกี่ยวกับสัตว์ประเภทต่าง ๆ แต่ในภาษาจีนปัจจุบันอักษรจีนทั้งสองตัวนี้ถูกนำมาใช้เป็นคำเดียวกัน โดยกำหนดให้ “蟲” เป็นอักษรจีนตัวเต็ม และ “虫” เป็นอักษรจีนตัวย่อ หมายถึงแมลงหรือตัวหนอน

การศึกษาเกี่ยวกับด้านหมวดนำอักษรจีน (部首) ในประเทศไทย ส่วนใหญ่นับด้านการเรียนการสอนภาษาและอักษรจีนที่ช่วยพัฒนาทักษะทางภาษาจีนของผู้เรียนเป็นหลัก แต่การศึกษาด้านนิรุกติศาสตร์ยังมีค่อนข้างน้อย เช่น ฮวางเยียนปิง (2557) ศึกษาความแตกต่างระหว่าง 犬 และ 狗 ผ่านคำอธิบายในชัวเหวิน และเออร์หย่า (尔雅) (เรียกโดยย่อว่า “เออร์หย่า”) จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ (2560) ทำการศึกษาที่มาของ ความหมายและวิธีการสร้างคำ “ลายสื่อ” ในเอกสารจีน โดยวิเคราะห์คำว่า “文” และ “书” ตามหลักทฤษฎี ศัพทมูลวิทยา (Etymology) ภูมรินทร์ ภิรมย์เลิศอมร (2565) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางความหมายและการปรับตัวอักษรจีนที่เกี่ยวกับการเช่นไหว้ในหมวด 示 และ 礻 ผ่านการเปรียบเทียบระหว่างชัวเหวินกับ พจนานุกรมจีนปัจจุบัน (现代汉语词典) นอกจากนี้ ภูมรินทร์ ภิรมย์เลิศอมร (2567) ยังศึกษาและจำแนก ความหมายของอักษรและคำศัพท์จากอักษรหมวดนำ 鬼 ในพจนานุกรมภาษาจีนปัจจุบันออกเป็น 8 กลุ่ม ความหมาย ซึ่งคำศัพท์ที่มีความหมายเกี่ยวกับภูตผีปีศาจและวิญญาณมีปริมาณมากที่สุด จากผลการศึกษาของ ภูมรินทร์ทั้งสองฉบับแสดงให้เห็นว่า การใช้หมวดนำอักษรจีนสร้างและจำแนกกลุ่มอักษรตามกลุ่มความหมาย เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ความหมายของคำส่วนใหญ่ในหมวดนำอักษร 示 (礻) และ 鬼 ยังคงความหมายดั้งเดิม (本义) ของส่วนประกอบแสดงความหมาย (意符) ไว้ ถึงแม้ในภายหลังคำส่วนใหญ่จะมีการกลาย ความหมายออกไป แต่เมื่อศึกษาข้อมูลย้อนกลับ (溯源) เพื่อพิจารณาอักษรฐานของอักษรดั้งเดิม (本字) ยังสามารถทำความเข้าใจความหมายและการจำแนกคำที่เกี่ยวข้องในหมวดนำอักษรทั้งสองตัวนี้ได้อย่างชัดเจน

การศึกษาหมวดนำอักษรในประเทศจีนมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก เมื่อศึกษาข้อมูลการจำแนกคำเรียกชื่อสัตว์ตามกลุ่มความหมายหมวดนำอักษร 虫 พบว่า Zhang (2014) จำแนกคำในหมวดนำอักษร 虫 บนชัวเหวินจำนวน 153 คำ ออกเป็น 3 กลุ่มตามคำอธิบายของ Xu Shen ได้แก่ กลุ่มคำเรียกชื่อสัตว์ (รวมถึง

² “หุ่ย” (虺) เป็นเสียงอ่านเดิมของคำว่า “虫”

สัตว์เทพ³) กลุ่มลักษณะที่เกี่ยวกับสัตว์ และกลุ่มสภาพแวดล้อมการดำรงชีวิตของสัตว์ Jin (2019) ศึกษาความหมายและจำแนกคำออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคำเรียกชื่อสัตว์ (รวมถึงสัตว์เทพ) และกลุ่มอื่น ๆ โดยกลุ่มที่สองเป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวกับท่าทางและลักษณะสัณฐานภายนอกของสัตว์ ทั้งนี้ การศึกษาสองชิ้นนี้ไม่ได้ระบุจำนวนคำในแต่ละกลุ่มอย่างชัดเจน แต่ Yi (2007, 2009, 2010, 2012) มีการจำแนกคำทั้งหมดออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคำเรียกชื่อสัตว์ 120 คำ กลุ่มท่าทางและลักษณะของสัตว์ 16 คำ กลุ่มชื่อสัตว์เทพ 14 คำ และกลุ่มอื่น ๆ อีก 3 คำ พร้อมทั้งทำการวิเคราะห์และแจกแจงความหมายของคำเรียกชื่อสัตว์ทั้ง 120 คำโดยละเอียด ตลอดจนจำแนกคำตามประเภทสัตว์ ประกอบด้วย สัตว์เลี้ยงลูก สัตว์จำพวกหนอน สัตว์ขาข้อ สัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม (Molluscs) สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ทั้งนี้ เพื่อให้การศึกษาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ขอบเขตของการศึกษาในครั้งนี้ จะศึกษาเฉพาะกลุ่มคำเรียกชื่อสัตว์ที่สามารถจำแนกประเภทได้ตามหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาเท่านั้น (ไม่รวมถึงสัตว์เทพ)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาด้านนิรุกติศาสตร์ส่วนใหญ่จะศึกษาตัวอักษรในชั่วเหวินเพื่อค้นหาความหมายเดิมของตัวอักษรที่กลายมาเป็นหมวดนำอักษร โดยเฉพาะการทำหน้าที่เป็นส่วนประกอบแสดงความหมายของอักษรจีน ทั้งนี้ จากการศึกษากลุ่มความหมายของหมวดนำอักษร 虫 บนชั่วเหวินแสดงให้เห็นว่าความหมายของกลุ่มคำเรียกชื่อสัตว์สามารถจำแนกสัตว์ได้หลายประเภท ทำให้การจำแนกกลุ่มอักษรตามกลุ่มความหมายไม่ค่อยเป็นไปในทิศทางเดียวกันเหมือนหมวดนำอักษรอื่น ๆ ที่สามารถแสดงความหมายของคำโดยคร่าว ๆ ผ่านทางส่วนประกอบแสดงความหมาย ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยในการนำสัตว์ต่างชนิดกันมาจัดอยู่ในหมวดนำอักษรเดียวกัน การค้นหาและวิเคราะห์จุดเหมือนที่แตกต่างกันของสัตว์เหล่านี้ภายใต้หลักฐานและหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาตามแนวคิดปฏิกฐานนิยม⁴ ที่ปรากฏขึ้น รวมถึงการอธิบายสาเหตุความสัมพันธ์ด้านความหมายของ “虫” จากความหมาย “งู” (ความหมายเดิมของ “ฉง”) สู่ความหมาย “แมลงหรือตัวหนอน” ในปัจจุบันจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

ชั่วเหวินเป็นผลงานสำคัญในสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก เรียบเรียงโดย Xu Shen ขุนนางฝ่ายอาลักษณ์ในสมัยนั้น ถือเป็นพจนานุกรมเล่มแรกของจีนที่มีการจัดอักษรจีนตามกลุ่มหมวดนำอักษรจีน จำนวน 940 หมวด รวบรวมอักษรจีนไว้ 9,353 ตัว และอักษรต่างรูป (重文)⁵ อีก 1,163 ตัว รวมทั้งหมด 10,516 ตัว (Wang, 2013, p. 351) ทั้งนี้ ในหมวดนำอักษร 虫 รวบรวมอักษรจีนไว้ทั้งหมด 153 ตัว อักษรต่างรูป 15 ตัว ซึ่งชั่วเหวินมีจุดเด่นตรงการใช้วิธีทางศัพทมูลวิทยา (训诂方法) อธิบายความหมาย มุ่งเน้น “การหาความหมายบนพื้นฐานของอักษรสัณฐาน” (以形索义) โดยพิจารณาจากอักษรสัณฐานของอักษรเดี่ยวจ้วนเป็นหลัก ประกอบกับอักษรจีน

³ สัตว์เทพในที่นี้ หมายถึง สัตว์ที่ไม่ปรากฏอยู่บนโลกแห่งความเป็นจริง ไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น มังกร เป็นต้น

⁴ ปฏิกฐานนิยม ตามพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำนิยามว่า “คตินิยมในปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่ยึดถือแนวความคิดที่ว่าองค์ภาวะซึ่งสามารถสังเกตได้โดยตรงจากประสบการณ์เท่านั้นที่อยู่ภายในขอบข่ายการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ ปฏิกฐานนิยมมุ่งสร้างทฤษฎีหรือกฎทั่วไปซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ต่าง ๆ ผลการสังเกตและการทดลองจะเป็นตัวแสดงให้เห็นว่าปรากฏการณ์สอดคล้องกับทฤษฎีหรือกฎทั่วไปหรือไม่ และการอธิบายปรากฏการณ์คือการแสดงให้เห็นว่า ปรากฏการณ์นั้น ๆ เป็นตัวอย่างหนึ่งของทฤษฎีหรือกฎทั่วไป” (จินดาร์ตน์ โพธิ์นอก, 2553)

⁵ อักษรต่างรูปหรือ “ฉงเหวิน” (重文) สามารถเรียกได้อีกอย่างว่า “อีตี้จื่อ” (异体字) หมายถึง ตัวอักษรที่มีเสียงและความหมายเหมือนกัน แต่รูปแบบการเขียนแตกต่างกัน ในชั่วเหวินเรียกอักษรจีนลักษณะนี้ว่า “ฉงเหวิน” (重文)

โบราณอื่น ๆ โดยการอธิบายความหมายอักษรจีนบนพื้นฐานของอักษรสันฐานจากอักษรดั้งเดิม ความหมายดั้งเดิมและความสัมพันธ์ระหว่างความหมายดั้งเดิมที่สะท้อนมาจากส่วนประกอบของอักษรดั้งเดิมหรือ “ปี้” (笔意) ตั้งแต่ตอนสร้างอักษรจีนในช่วงแรกเริ่ม (Lu & Wang, 1994) ถึงแม้ว่าอักษรจีนตัวย่อ (简体字) ที่ใช้ในปัจจุบันจะมีหน้าตาที่แตกต่างไปจากอักษรจีนในช่วงแรกอย่างมาก แต่การพัฒนาอักษรจีนมีมาอย่างต่อเนื่องจนเกิดรูปแบบที่เป็นระบบและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (นริศ วศินานนท์, 2565) ดังนั้น ชัวเหวินจึงเป็นหนังสือสำคัญที่จะช่วยเชื่อมโยงความหมายของอักษรจีนโบราณ (古文字) สู่การเปลี่ยนแปลงทางความหมายของอักษรจีนปัจจุบัน (今文字) ได้เป็นอย่างดี และพจนานุกรมจีน-ไทย (现代汉泰词典) สามารถช่วยให้เข้าใจความหมายคำเรียกชื่อสัตว์ต่าง ๆ ในภาษาจีนปัจจุบันจากมุมมองผู้ศึกษาภาษาจีนในฐานะภาษาต่างประเทศได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 ศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยเกี่ยวกับการใช้หมวดนำอักษร 虫 สร้างคำเรียกชื่อสัตว์ที่ปรากฏในชัวเหวิน
- 2.2 ศึกษาและอธิบายความสัมพันธ์ด้านความหมายของ “虫” จากความหมาย “งู” (ความหมายเดิมของ “ฉง”) สู่ความหมาย “แมลงหรือตัวหนอน”

3. วิธีดำเนินงานวิจัย

- 3.1 รวบรวมคำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 虫 บนชัวเหวินและพจนานุกรมจีน-ไทย
- 3.2 รวบรวมและศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ขึ้นรองที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ วิจัย บทความวิชาการ ข้อมูลจากเว็บไซต์ และรายงานวิจัย
- 3.3 วิเคราะห์ความหมายคำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 虫 บนชัวเหวินที่มีความคลุมเครือ ผ่านหนังสือ บทความวิจัย บทความวิชาการและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจำแนกคำเรียกชื่อสัตว์ที่ปรากฏในหมวดนำอักษร 虫 บนชัวเหวินและพจนานุกรมจีน-ไทย ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มสัตว์ประเภทงูและกลุ่มสัตว์ที่ไม่ใช่ประเภทงู โดยในกลุ่มที่สองจะจำแนกตามชื่อเรียกทางสัตววิทยา 2 ประเภทใหญ่ 6 ประเภทย่อย ได้แก่ สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง ประกอบด้วย กลุ่มสัตว์ขาข้อ กลุ่มสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อน (larva) และกลุ่มสัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม ส่วนสัตว์มีกระดูกสันหลัง จะประกอบด้วย กลุ่มสัตว์เลื้อยคลาน กลุ่มสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และกลุ่มสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม
- 3.4 นำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)
- 3.5 อภิปรายผลและให้ข้อเสนอแนะ

4. ทบทวนวรรณกรรม

หนึ่งในเอกลักษณ์ที่สำคัญของอักษรจีนคือการสื่อความหมายผ่านส่วนประกอบแสดงความหมาย ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการหลายท่านจึงได้ขนานนามอักษรจีนว่าเป็นอักษรที่แสดงความหมาย (表意文字) เป็นหลัก ต่างจากอักษรโรมันและอักษรไทยที่เป็นระบบอักษรแทนเสียง (表音文字) ซึ่งเน้นการแสดงเสียงอ่านเป็นหลัก (ณัฐเสกข์ นาคสิทธิ์ และ จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ, 2564)

หมวดนำอักษรจีนที่แสดงความหมายเกี่ยวกับสัตว์ในภาษาจีนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น หมวดนำอักษร 马 ใช้แสดงความหมายเกี่ยวกับสัตว์จำพวกม้า หมวดนำอักษร 虫 ใช้แสดงความหมายเกี่ยวกับสัตว์ปีก หมวดนำอักษร 牛 ใช้แสดงความหมายเกี่ยวกับสัตว์จำพวกวัวหรือกระบือ ฯลฯ จึงกล่าวได้ว่า หมวดนำอักษรจีนเหล่านี้เป็นไปตามหลักเกณฑ์การจำแนกกลุ่มอักษรตามกลุ่มความหมาย Li (2005) เชื่อว่ามนุษย์พัฒนาความรู้ใหม่บนพื้นฐานของความคล้ายคลึงกัน และไม่สามารถสร้างแนวคิดและคำศัพท์ใหม่ ๆ โดยปราศจากความรู้ที่มีอยู่เดิมได้ Li Haixia สนับสนุนการนำสิ่งที่คล้ายกันมารวมกลุ่มกัน เพื่อรับรู้และเข้าใจสรรพสิ่งที่อยู่ในเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Lu and Wang (1981) เกี่ยวกับการตั้งชื่อให้กับสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์ที่ว่า “ชื่อเรียกของสิ่งต่าง ๆ ล้วนมีมูลเหตุ แทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่ชื่อเรียกจะไม่มีที่มาที่ไปหรือเข้าประสมคตินขณะที่ตั้งชื่อเรียกสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น” นอกจากนี้ Li Haixia ยังกล่าวอีกว่า การศึกษาค้นคว้าหลักฐานทางนิรุกติศาสตร์ของคำเรียกชื่อสัตว์ จำเป็นต้องอาศัยความรู้ทางภาษาศาสตร์ ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปร่าง สี เสียงและพฤติกรรมของสัตว์เหล่านั้น ซึ่งแนวคิดเหล่านี้แสดงให้เห็นสาระสำคัญของการสำรวจทางนิรุกติศาสตร์คือ การมุ่งเน้นวิเคราะห์ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างเสียงและความหมายของคำหนึ่งสู่อีกคำหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าการสร้างและการจัดกลุ่มคำเรียกชื่อสัตว์ที่มีความหมายแตกต่างกันออกไปในแต่ละประเภทย่อมมีที่มาที่ไปและจุดเชื่อมโยงที่ทำให้ชาวจีนนำสัตว์เหล่านี้มาจัดอยู่ในหมวดนำอักษรเดียวกัน เนื่องจากมนุษย์เรามักใช้ประสบการณ์และความรู้ที่ตนมีในการตัดสินสิ่งภายนอกที่เข้ามากระทบ (จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ, 2552) ดังนั้น การศึกษาการจำแนกกลุ่มอักษรตามกลุ่มความหมายสำหรับคำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 虫 สามารถอาศัยความหมายเดิมของ “ฉง” และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับงูที่ปรากฏสูญสลายตาของชาวจีนในช่วงเวลานั้น มาวิเคราะห์และทำความเข้าใจความคิดในการพัฒนาคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทอื่น ๆ ในหมวดนำอักษร 虫 ต่อไป

การศึกษา “虫” (ฉง) ของจีนมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน ในคัมภีร์พิธีกรรมต้าไต้หรือต้าไต้หลี่จี้ (大戴礼记)⁶ สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตกมีการแบ่ง “ฉง” ออกเป็น 5 ประเภท เรียกโดยย่อว่า “อู่ฉง” (五虫) ได้แก่ เปลือยเปล่า เกล็ดหุ้ม ขน ปีก แมลง หรือ “อิง-หลิน-เหมา-อู่-คุน” (赢鳞毛羽昆)⁷ ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันว่ากว่าสองพันปีมาแล้วที่ชาวจีนรู้จักการนำสิ่งที่พบเห็นมาวิเคราะห์ จำแนกและจัดกลุ่มออกเป็นหมวดหมู่ Feng et al. (2007) กล่าวว่า ด้วยข้อจำกัดทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสมัยจีนโบราณ กอปรกับความเข้าใจของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์ถูกจำกัดอยู่เพียงรูปลักษณ์ภายนอกที่สามารถสังเกตเห็นได้ด้วยตาเปล่าเท่านั้น Duan (2013) อธิบายว่า “ในสมัยจีนโบราณไม่มีการแยก ‘虫’ และ ‘蟲’ ออกจากกันอย่างชัดเจน จึงมีการใช้ ‘虫’ เป็นอักษรย่อของ ‘蟲’ เนื่องจากคำทั้งสองพ้องเสียงกัน” แต่ในชั่วเหวิน Xu Shen กลับอธิบายคำว่า “蟲” แยกออกจาก “虫” โดยให้คำอธิบาย “蟲” ว่า “เป็นชื่อเรียกรวมของสัตว์ที่มีขา” ส่วน “虫” นั้น นอกจากจะระบุว่าเป็น “ชื่อเรียกของสัตว์ที่มีขา” แล้ว ยังมีการขยายความ

⁶ “ต้าไต้หลี่จี้” เป็นหนังสือที่บันทึกพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมปฏิบัติโดยไต้เต๋อ (戴德) เป็นผู้เรียบเรียงและคัดสรรช่วงกลางสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตกทั้งหมด 85 บท ปัจจุบันเหลือเพียง 39 บท (ปรางทิพย์ คงฤทธิศึกษากร, 2564, น. 163)

⁷ ที่มา: Baidu Baike 百度百科 (2025).

ต่อว่า “สิ่งเล็ก ๆ ที่มีชีวิต บ้างมีขาเดิน บ้างมีขนยาว บ้างเปลือยเปล่า บ้างมีกระดอง บ้างมีเกล็ดหุ้ม ต่างจัดอยู่ในหมวดนำอักษร 虫” ดังนั้น สิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ที่มีลักษณะภายนอกสอดคล้องกับที่ Xu Shen อธิบายไว้ จึงถูกจัดอยู่ในหมวดนำอักษร 虫 และนี่เป็นจุดเริ่มต้นที่ว่า ทำไมหมวดนำอักษรนี้ถึงปรากฏคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทต่าง ๆ นอกจากงู แมลงและตัวหนอน ซึ่งในความเป็นจริง สัตว์ที่มีขาเดิน สัตว์ที่มีขนยาวและสัตว์ที่มีเกล็ดหุ้มยังมีอีกจำนวนมาก แต่คำเหล่านั้นกลับถูกจัดแยกไว้ในหมวดนำอักษรอื่น เช่น หมวดนำอักษรที่แสดงความหมายเกี่ยวกับกลุ่มสัตว์สองขา สัตว์สี่ขาหรือกลุ่มสัตว์น้ำ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า การจำแนกสัตว์ตามหลัก “อู่ฉง” หรือตามที่ Xu Shen อธิบายไว้มีความเป็นอัตวิสัย (subjective) สูงและมีข้อจำกัดค่อนข้างมาก กล่าวคือ คำเรียกชื่อสัตว์เช่น “ทาก” (蝸) มีทั้งสายพันธุ์ที่มีเปลือกหอยและไม่มีเปลือกหอย เช่นนี้แล้วควรจำแนกอยู่ในสัตว์กลุ่มเปลือยเปล่าหรือกลุ่มมีกระดอง ดังนั้น เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นไปตามหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ การศึกษาครั้งนี้จะจำแนกคำเรียกชื่อสัตว์ที่ปรากฏในหมวดนำอักษร 虫 บนชั่วเหวิน ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มสัตว์ประเภทงูและกลุ่มสัตว์ที่ไม่ใช่ประเภทงู โดยคำเรียกชื่อสัตว์ในกลุ่มที่สองจะจำแนกตามชื่อเรียกทางสัตววิทยา 2 ประเภทใหญ่ 6 ประเภทย่อย ได้แก่ สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง ประกอบด้วย กลุ่มสัตว์ขาข้อ กลุ่มสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อน และกลุ่มสัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม ส่วนสัตว์มีกระดูกสันหลัง จะประกอบด้วย กลุ่มสัตว์เลื้อยคลาน กลุ่มสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และกลุ่มสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม

5. ผลการวิจัย

5.1 การวิเคราะห์คำเรียกชื่อสัตว์ในชั่วเหวินที่มีความหมายคลุมเครือ

ความหมายส่วนใหญ่ของคำในหมวดนำอักษร 虫 บนชั่วเหวิน ครอบคลุมด้านชื่อเรียกของสัตว์ ด้านท่าทาง และลักษณะที่เกี่ยวกับสัตว์ และด้านอื่น ๆ (รวมสัตว์เทพ) การศึกษานี้มุ่งเน้นวิเคราะห์เพียงส่วนที่เป็นคำเรียกชื่อสัตว์ต่าง ๆ และจากคำอธิบายในชั่วเหวินส่วนใหญ่ทำให้ทราบว่าคำเรียกชื่อสัตว์แต่ละคำหมายถึงสัตว์ชนิดใด แต่ยังมีคำอธิบายบางส่วนที่มีความคลุมเครืออยู่ เช่น การใช้คำว่า “虫也” หรือ “蟲也” ของ Xu Shen ที่นำมาใช้อธิบายความหมาย ดังที่กล่าวไปข้างต้นเกี่ยวกับการขยายความคำว่า “虫” และ “蟲” ในทัศนะของ Xu Shen คือ “สิ่งเล็ก ๆ ที่มีชีวิต บ้างมีขาเดิน บ้างมีขนยาว บ้างเปลือยเปล่า บ้างมีกระดอง บ้างมีเกล็ดหุ้ม” และ “ชื่อเรียกรวมของสัตว์ที่มีขา” ตามลำดับ ด้วยเหตุนี้ทำให้ไม่สามารถสรุปได้ว่าอักษรจีนดังกล่าวหมายถึงสัตว์ชนิดใดหรือบางคำที่ Xu Shen นำมาใช้อธิบายมีลักษณะคลุมเครือทางด้านความหมาย เพื่อสืบค้นและสรุปความหมายของคำเหล่านี้ ผู้วิจัยจำเป็นต้องอาศัยเอกสารหนังสือที่เกี่ยวข้องมาศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้มีการศึกษาเออร์หย่า พจนานุกรมคำอธิบายชั่วเหวิน (说文解字注) (เรียกโดยย่อว่า “ตัวนัจ”) พจนานุกรมฉือหยวน (辞渊) (เรียกโดยย่อว่า “ฉือหยวน”) พจนานุกรมภาษาจีนโบราณของ Wang Li (王力古汉语字典) (เรียกโดยย่อว่า “หวางลี่”) และพจนานุกรมคังซี (康熙字典)⁸ (เรียกโดยย่อว่า “คังซี”) โดยคำเรียกชื่อสัตว์ที่มีความหมายคลุมเครือในสองลักษณะดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

⁸ การวิเคราะห์ความหมายของคำเรียกชื่อสัตว์ในส่วนนี้จำเป็นต้องทำการศึกษาค้นคว้าเป็นจำนวนมาก เนื่องจากหนังสือบางเล่มไม่ปรากฏคำอธิบายของตัวอักษรนั้น ๆ หรือคำอธิบายยังมีความคลุมเครืออยู่ เพื่อลดความผิดพลาดในการระบุและจำแนกประเภทของสัตว์ นอกจากนี้ หนังสือเหล่านี้ยังเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการสืบค้นความหมายภาษาจีนโบราณด้านศัพทมูลวิทยาอีก

5.1.1 คำเรียกชื่อสัตว์ที่ใช้คำอธิบายว่า “虫也” หรือ “蟲也”

5.1.1.1 “𧈧” (ชู่) : ตามคำอธิบายในชั่วเหวิน (Xu, 2013, p. 279) และคังซี (Zhang & Chen, 2008, p. 1097) ต่างระบุเพียงว่า “‘ชู่’ คือชื่อสัตว์” ในตัวนจู้ก็อธิบายในลักษณะเดียวกัน ส่วนฉือหยวน หวงลี่และเอ๋อร์หย่าไม่ปรากฏคำดังกล่าว

5.1.1.2 “蚩” (ชือ) : ตามคำอธิบายในชั่วเหวิน (Xu, 2013, p. 281) พจนานุกรมฉือหยวน (Xu, 1978, p. 1597) และหวางลี่ (Wang, 2000, p. 1142) ต่างระบุเพียงว่า “‘ชือ’ คือชื่อสัตว์”

5.1.1.3 “蜺” (เจี๋ย) : “‘เจี๋ย’ คือสัตว์” (Xu Shen, 2013, p. 280) ตัวนจู้ขยายความว่า เนื่องจากคำนี้ปรากฏอยู่ระหว่างคำว่า “ฮั่น” (蜃) และ “ชือ” (蜚) ซึ่งทั้งสองคำต่างหมายถึงหอนบั้ง ดังนั้น “เจี๋ย” จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นหอนประเภทเดียวกัน (Duan, 2013, p. 671) นอกจากนี้ หวงลี่อธิบายว่า “‘เจี๋ย’ เป็นสัตว์ที่มีขนเป็นพิษ” (Wang, 2000, p. 1181) จึงสรุปได้ว่า “เจี๋ย” อาจเป็นหอนบั้งที่มีพิษชนิดหนึ่ง

5.1.1.4 “蝮” (ฟู่) : “‘ฟู่’ คือสัตว์” (Xu Shen, 2013, pp. 279) เอ๋อร์หย่า (Hu & Fang, 2016, pp. 491, 517) และหวางลี่ (Wang, 2000, p. 1166) ให้คำอธิบายว่า “ฟู่” มีสองความหมายคือ งูพิษ และตัวอ่อนของตั๊กแตน สิ่งที่น่าสนใจคือ ตัวนจู้ตั้งข้อสังเกตว่าความหมายงูพิษที่เอ๋อร์หย่าพูดถึงปรากฏอยู่ในคำอธิบายของหมวดปลา ส่วนความหมายตัวอ่อนของตั๊กแตนกลับปรากฏอยู่ในคำอธิบายของแมลง ทั้งนี้ ฉือหยวนให้คำอธิบายว่า “หนึ่งในงูพิษที่มีความยาวของลำตัวกว่าสองฟุต หัวขนาดใหญ่รูปร่างสามเหลี่ยม สีเทาดำ มีพิษร้ายแรง” (Xu, 1978, p. 1606) ซึ่งคำอธิบายนี้สอดคล้องกับที่ตัวนจู้และเอ๋อร์หย่าได้ขยายความไว้ นอกจากนี้ จากการเรียงลำดับคำที่ปรากฏในชั่วเหวินเป็นสิ่งที่สามารถนำมาพิจารณาประกอบได้ว่า “ฟู่” อาจหมายถึง งูพิษฟู่หุ่ย (蝮虺) หรือฟู่เสอ (蝮蛇) สัตว์เลื้อยคลานชนิดหนึ่ง

5.1.1.5 “蜺” (เตี๋ย) : “‘เตี๋ย’ คือสัตว์” (Xu, 2013, p. 279) หวงลี่อธิบายว่า “เตี๋ย” เป็นคำพยางค์คู่พ้องเสียง (联绵词) ของคำว่า “蜺蜺” (เตี๋ยเหลียว) หมายถึง จักจั่นชนิดหนึ่ง (Wang Li, 2000, p. 1144) คังซียกคำอธิบายจากพจนานุกรมอ้วเพียน (玉篇) ที่พูดถึง “เตี๋ย” ว่าเป็นจักจั่นชนิดหนึ่ง ซึ่งหมายถึง “ฮู่กู่” (蜺蛄) หรือ “เตี๋ยเหลียว” (Zhang & Chen, 2008, p. 1080) แต่ตัวนจู้กลับมองว่าการนำ “เตี๋ย” มาระบุว่าเป็น “เตี๋ยเหลียว” นั้นไม่ถูกต้อง คำนี้อาจหมายถึงแมลงเสอเจี๋ย (蜺蛄 จักจั่นชนิดหนึ่ง)⁹ ก็ได้ (Duan, 2013, p. 670) อย่างไรก็ตาม ไม่ว่า “เตี๋ย” จะเป็นจักจั่นประเภทไหน สุดท้ายก็ถือเป็น สัตว์ขาข้อชนิดหนึ่ง

5.1.1.6 “蠃” (เฉวียน) : “‘เฉวียน’ คือสัตว์ ปล่อยพิษผ่านโดยการกัดหรือต่อย” (Xu, 2013, p. 280) เอ๋อร์หย่าอธิบายว่า “เฉวียน” เป็นแมลงปีกแข็งสีเหลืองในแดง เรียกอีกอย่างว่า “โส่วกวา” (守瓜) (Hu & Fang, 2016, pp. 491-492) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายในหวางลี่ (Wang, 2000, p. 1191) และคังซี (Zhang & Chen, 2008, p. 1104)

⁹ คำว่า “蜺蛄” (อิเจี๋ย) คือจักจั่น “เตี๋ยเหลียว” ชนิดหนึ่ง ซึ่งในชั่วเหวินใช้คำว่า “蜺蛄” มาอธิบายคำว่า “蛄” (Xu, 2013, p. 282) ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่า “เตี๋ย” และ “เจี๋ย” ต่างหมายถึงจักจั่นชนิดหนึ่ง

5.1.1.7 “𪚩” (เจ้อ) : “‘เจ้อ’ คือสัตว์” (Xu, 2013, p. 281) หวางลี่ให้คำอธิบายไว้สองความหมายคือ แมงเม็ด (*Armadillidium vulgare*) และตั๊กแตนชนิดหนึ่ง (Wang, 2000, p. 1172) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของคังซี (Zhang & Chen, 2008, p. 1096)

5.1.1.8 “𪚪” (เลิ่ง) : “‘เลิ่ง’ คือสัตว์” (Xu, 2013, p. 282) ต้วนจู่ (Duan, 2013, p. 675) และคังซี (Zhang & Chen, 2008, p. 1089) ระบุเพียงวิธีการออกเสียงตามหลักสัท-วิทยา (音韵学) ไม่ได้ชี้แจงความหมายแต่อย่างใด ส่วนฉือหยวน หวางลี่และเอ๋อร์หย่าไม่ปรากฏคำดังกล่าว

จากการวิเคราะห์เบื้องต้นจะเห็นได้ว่า “蟲也” ที่ Xu Shen ใช้อธิบายความหมาย ส่วนใหญ่มีแนวโน้มด้านความหมายเป็นสัตว์ขาข้อ นอกจากนี้ ยังมีบางคำ เช่น “ซู่” “ซื่อ” และ “เลิ่ง” ที่ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นสัตว์อะไร เนื่องจากไม่มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่าสัตว์ชนิดนั้นมีลักษณะฐานเช่นไร เมื่อหลักฐานไม่เป็นที่ประจักษ์จึงทำให้ยากแก่การสรุปว่าคำดังกล่าวจัดเป็นสัตว์ประเภทใดได้

5.1.2 คำอธิบายที่มีลักษณะคลุมเครือทางด้านความหมาย

5.1.2.1 “𪚫” (เถิง) : “‘เถิง’ เป็นงูเทพ” (Xu, 2013, p. 279) เอ๋อร์หย่าอธิบายว่า “‘เถิง’ หมายถึงงูเถิง” (Hu & Fang, 2016, p. 517) หวางลี่มีการอ้างอิงถึงคำอธิบายของ Xun Qing ว่า “งูเถิงเป็นงูที่บินได้และไม่มีขา” และคำอธิบายของ Guo Pu ว่า “‘เถิง’ คือมังกรชนิดหนึ่ง สามารถแหวกว่ายบนท้องฟ้าได้” (Wang, 2000, p. 1171) ฉือหยวนอธิบายว่า “งูเถิงเป็นงูเทพในตำนานโบราณของจีน” (Xu, 1978, p. 1608) จากคำอธิบายข้างต้นสรุปได้ว่า “เถิง” จัดอยู่ในกลุ่มสัตว์เทพประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่สัตว์ประเภทงู

5.1.2.2 “𪚬” (เลี่ย) : “‘เลี่ย’ คือชาวเหอ (商何)” (Xu, 2013, p. 282) เอ๋อร์หย่าให้คำอธิบาย “เลี่ย” ไว้สองความหมาย คือ “สัตว์เลื้อยคลานจำพวกกิ้งก่าและแมลงสีดำในข้าว” (Hu & Fang, 2016, p. 496) คังซีอธิบายว่าคำนี้ปัจจุบันใช้อักษร “𪚬” แทน หมายถึง มดขนาดใหญ่ชนิดหนึ่งหรือ “ผีเสื้อ” (𪚬𪚬) (Zhang & Chen, 2008, p. 1084) และเนื่องจากคำนี้ปรากฏอยู่ระหว่างคำว่า “𪚪” (เลิ่ง) และ “𪚭” (เซีว) ซึ่งทั้งสองคำมีความหมายเกี่ยวกับแมลงหรือตัวอ่อนของแมลงขนาดเล็ก ตามหลักการจัดเรียงคำในชั่วเหวินที่ยึดหลัก “จัดเรียงตามกลุ่มความหมาย” (以义相贯) ทำให้สามารถสรุปได้ว่า “เลี่ย” อาจหมายถึง มอดที่อยู่ในข้าวสารมากกว่าที่จะเป็นสัตว์เลื้อยคลาน

5.1.2.3 “𪚭” (ฉือ) : “‘ฉือ’ คือไข่มด ในคัมภีร์ ‘โจวหลี่’ (周礼) ได้บันทึกไว้ว่ามีการนำไข่มดมาทำเป็นของสำหรับกิน เรียกว่า ‘ฉือไห่’ (𪚭醢)” (Xu, 2013, p. 281) เอ๋อร์หย่าให้คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับ “ฉือ” ไว้ว่า “‘𪚭’ (เว่ย) คือปลวก เป็นมดที่บินได้ชนิดหนึ่ง ไข่ของมันเรียกว่า ‘ฉือ’” (Hu & Fang, 2016, pp. 497-498) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของหวางลี่ (Wang, 2000, p. 1145) จึงสรุปได้ว่า “ฉือ” คือไข่ของมดด้วยเหตุนี้ จึงไม่สามารถนำคำนี้มาระบุประเภทของสัตว์ได้

5.1.2.4 “𪚮” (เซีว) : “‘เซีว’ คือก้อนไข่ของตั๊กแตนหรือ ‘ผีเซีว’ (𪚮𪚮)” (Xu, 2013, p. 281) เอ๋อร์หย่าอธิบายว่า “‘ปู้กั๋ว’ (不过) ก็คือตั๊กแตน ไข่ของมันเรียกว่า ‘ผีเซีว’ (𪚮𪚮)” (Hu & Fang, 2016, p. 491) ฉือหยวนอธิบายว่า “‘เซีว’ คือรังที่ไว้วางไข่ของตั๊กแตนที่เกาะติดอยู่บนต้นไม้ หรือ ‘เพียวเซีว’ (𪚮𪚮)” (Xu, 1978, p. 1601) ทั้งนี้ หวางลี่ได้ขยายความไว้ว่า “‘ผีเซีว’ (𪚮𪚮) ก็คือ ‘เพียวเซีว’ (𪚮𪚮)”

หมายถึง ก้อนไข่ของตั๊กแตน” (Wang, 2000, pp. 1161, 1174) ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ภาษาจีนคำว่า “蟲蛸” “蛸” และ “螬” จึงถือเป็นคำเดียวกัน กล่าวคือ จากข้อมูลข้างต้น “เซียว” กับ “ฉือ” มีลักษณะคล้ายกัน ด้วยเหตุนี้ “เซียว” จึงไม่ใช่สัตว์

5.1.2.5 “蠶” (เลี้ยง) : “‘เลี้ยง’ เป็นสัตว์ที่ได้ยินเสียงแล้วรู้ทันทีหรือ ‘จื่อเซิงฉง’ (知声虫)” (Xu, 2013, p. 279) “จื่อเซิงฉง” สามารถเรียกได้อีกอย่างว่า “ถูหย่ง” (土蛹) หรือ “ตี้หย่ง” (地蛹) (Wang, 2000, p. 1181) ซึ่งก็คือดักแด้ดินนั่นเอง

5.1.2.6 “蜃” (เขียน) : “‘เขียน’ คือหนอนผีเสื้อ” (Xu, 2013, p. 281) เออร์หย่าขยายความไว้ว่า “‘อู่หนี่ว’ (縕女) เป็นตัวอ่อนของผีเสื้อ มักจะใช้ใยห่อหุ้มแขนตัวเองไว้ตามกิ่งไม้หรือมุมห้อง จึงใช้อักษร ‘อู่’ (縕) ที่มีความหมายว่าแขนคอบหรือใช้เชือกรัดคอตาย มาเป็นชื่อของสัตว์ชนิดนี้ Guo Pu ได้ขยายความไว้ว่า สัตว์ชนิดนี้มีหัวสีแดงตัวสีดำ มักจะห้อยตัวเองไว้เสมือนตายแล้ว” (Hu & Fang, 2016, p. 497) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายคำว่า “อู่” (縕) ในคังซี (Zhang & Chen, 2008, p. 1093)

5.1.2.7 “蛭” (หลิง) : “‘หลิง’ คือหนอนไหมหรือไหมหม่อน” (Xu, 2013, p. 281) ตัวนจู้ขยายความว่า “เป็นตัวไหมที่อยู่ในต้นหม่อน คอยกัดกินใบหม่อน การเคลื่อนที่ของมันคล้ายกับตัวห้ำ (蝶) ลำตัวเป็นสีเขียว อาศัยอยู่ตามใบไม้.....ฟักเป็นตัวในเจ็ดวัน” (Duan, 2013, p. 674) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายคำว่า “หลิง” (蛭) ในคังซี (Zhang & Chen, 2008, p. 1080) ทั้งนี้ ในคังซีให้คำอธิบาย “หลิง” ไว้สองความหมาย คือ แมลงปอชนิดหนึ่งหรือ “ชิงหลิง” (蜻蛉) และไหมหม่อนหรือ “หมิงหลิง” (螟蛉) เมื่อพิจารณาข้อมูลเบื้องต้นจึงอาจสรุปได้ว่า “หลิง” ที่ Xu Shen กล่าวถึงน่าจะเป็น “หมิงหลิง” หรือหนอนไหมมากกว่า “ชิงหลิง”

5.1.2.8 “蜡” (ชีว์) : “‘ชีว์’ คือตัวอ่อนแมลงวัน ในคัมภีร์ ‘โจวหลี่’ บันทึกไว้ว่ามีตำแหน่งขุนนาง ‘ชีว์ซือ’ (蜡氏) ที่ทำหน้าที่กำจัดอาหารเน่าเสียโดยเฉพาะ” (Xu, 2013, p. 282) ตัวนจู้ขยายความว่า อักษร “胆” (ชีว์) ที่ Xu Shen ใช้อธิบายนั้น จริง ๆ แล้วในสมัยโบราณถือเป็นคำเดียวกัน โดย “胆” เป็นอักษรมาตรฐานที่ทางการใช้ และ “蛆” (ชีว์) เป็นอักษรสามัญที่ชาวบ้านใช้ ส่วน “蜡” เป็นอักษรโบราณ (Duan, 2013, p. 675) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายในฉือหยวนที่ขยายความไว้ว่า “‘ชีว์’ เป็นตัวอ่อนของแมลงวัน มีสีขาว มักพบในมูลหรือซากสัตว์” (Xu, 1978, p. 1598) จึงสรุปได้ว่า “ชีว์” จัดเป็นสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อน

5.1.2.9 “蛭” (หยวน) : “‘หยวน’ คือหรงหยวน เรียกอีกอย่างว่า ‘เสออี’ สามารถใช้ปากกรึงได้” (Xu, 2013, p. 280) ตัวนจู้ขยายความไว้ว่า “ในภาษาถิ่น ถ้าสัตว์ชนิดนี้อยู่ในหนองน้ำจะเรียกว่า ‘อู่อี’ (易蛭) ทางใต้ของแคว้นฉู่เรียกมันว่า ‘เสออี’ (蛇医) หรือ ‘หรงหยวน’ (蜃蜃) ทางตะวันออกของแคว้นฉีแถบไห่ใต้ (海岱) เรียกมันว่า ‘ซือโหว’ (蛭蝮)” (Duan, 2013, p. 671) ซึ่งหวังลืออธิบายว่า “‘หยวน’ เป็นสัตว์พวกกิ้งก่า คำว่า ‘榮蜃’ ปัจจุบันใช้คำว่า ‘蜃蜃’” (Wang, 2000, p. 1139) แต่หวังลือกลับอธิบาย “หรง” (蜃) ว่า “เป็นชื่อสัตว์ที่มีลักษณะคล้ายกิ้งก่า เป็นสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก” (Wang, 2000, p. 1185) และให้คำอธิบายเกี่ยวกับ “ซือโหว” ว่าเป็นสัตว์เลื้อยคลานพวกกิ้งก่าประเภทหนึ่ง เรียกอีกอย่างว่า “โส่วกง” (守宫) (Wang, 2000, p. 1171) ทั้งนี้ ในเออร์หย่าอธิบายว่า “ชาวจีนโบราณมักจะบอกว่า ‘หรงหยวน’ เป็น ‘ชีอี’

จากการวิเคราะห์เบื้องต้นจะเห็นได้ว่า “เถิง” จัดเป็นสัตว์เทพประเภทหนึ่งที่ไม่ใช่สัตว์เลื้อยคลาน เช่น งู นอกจากนี้ “ฉือ” และ “เซียว” จัดเป็นไข่ที่ยังเจริญพันธุ์ไม่เต็มที่ จึงไม่สามารถนำมาจัดประเภทของสัตว์ได้ เหนกเช่นไข่ไก่ที่ไม่สามารถจัดอยู่ในกลุ่มสัตว์ปีกได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงไม่นำคำในลักษณะนี้มาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ทั้งนี้ ตัวอ่อนของแมลงต่าง ๆ เช่น “เสียง” “เซียน” “หลิง” และ “ซีว” จัดเป็นสัตว์จำพวกหนอน หรือตัวอ่อน มิใช่สัตว์ขาข้อแต่อย่างใดเนื่องจากยังไม่ได้อยู่ในระยะตัวเต็มวัย และชื่อเรียกของตัวอ่อนเหล่านี้ ยังแสดงให้เห็นว่า ชาวจีนสมัยโบราณมีความช่างสังเกตอย่างมาก ซึ่งการสร้างอักษรเพื่อใช้เรียกสัตว์ในแต่ละช่วงวัยแสดงถึงมุมมอง การรับรู้และความคิดที่พวกเขามีต่อสิ่งที่สังเกตเห็น ตลอดจนการเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้เข้าด้วยกันบนพื้นฐานของความรู้เดิม

หลังจากศึกษาคำอธิบายในชั่วเหวินและวิเคราะห์คำเรียกชื่อสัตว์ที่มีความหมายคลุมเครือเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เนื้อหาในส่วนนี้ผู้วิจัยได้นำคำเรียกชื่อสัตว์ทั้งหมดที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัยในครั้งนี้จำนวน 114 คำ มาจำแนกและจัดกลุ่มตามหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยา แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มสัตว์ประเภท (ความหมายเดิมของ “ฉง”) และกลุ่มสัตว์ที่ไม่ใช่ประเภท โดยกลุ่มที่สองจะจำแนกตามชื่อเรียกทางสัตววิทยา 2 ประเภทใหญ่ 6 ประเภทย่อย ได้แก่ สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง ประกอบด้วย กลุ่มสัตว์ขาข้อ กลุ่มสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อน และกลุ่มสัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม ส่วนสัตว์มีกระดูกสันหลัง จะประกอบด้วย กลุ่มสัตว์เลื้อยคลาน กลุ่มสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และกลุ่มสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม

[illegible]

กลุ่มสัตว์	ประเภทสัตว์		คำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 虫 บนข้าวเหนียว	จำนวน	ร้อยละ
		สัตว์จำพวกหนอน หรือ ตัวอ่อน	蠅、螭、蟹、蛹、蠋、蚱、螯、蟻、蛭、蝶、蛸、蠕、哉、蜀、螻、蚱、蛄、蠕、蜡	19	16.67
		สัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม	蜗、螭、蟻、蜃、虫、塵、蚌、蠕	8	7.02
	สัตว์มีกระดูก สันหลัง	สัตว์เลื้อยคลาน	蜥、蝦、蜓、蚺、蟻、蜥	6	5.26
		สัตว์สะเทินน้ำ สะเทินบก	蛙、鼃、蝾、蝦、蟾、蛇	6	5.26
		สัตว์เลี้ยงลูก ด้วยนม	蝦、蟻、蛙、蝙、蝠	5	4.39
รวม				114	100

จากข้อมูลในตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าความหมายเดิมของ “ฉง” จะหมายถึง “งู” แต่ในชั่วเหวิน มีบันทึกคำเรียกชื่องูไว้เพียง 4 คำ ซึ่งมีสัดส่วนน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 3.51 ของจำนวนคำทั้งหมด ส่วนจำนวนคำที่มีสัดส่วนมากที่สุดกลับเป็นคำเรียกชื่อสัตว์ขาข้อ คิดเป็นร้อยละ 57.89 ซึ่งในสัดส่วนดังกล่าว คำเรียกชื่อสัตว์ประเภทแมลงมีจำนวนมากที่สุด จึงไม่น่าแปลกใจที่คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจผิดว่า ความหมายเดิมของ “ฉง” คือแมลง และร่องรอยของการสร้างคำเหล่านี้ยังคงมีให้เห็นอยู่ในภาษาจีนปัจจุบัน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ตารางจำแนกคำเรียกชื่อสัตว์ในพจนานุกรมจีน-ไทยตามกลุ่มประเภท

[illegible]

กลุ่ม สัตว์	ประเภทสัตว์		คำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 虫 บนพจนานุกรมจีน-ไทย*	จำนวน**	ร้อยละ	เพิ่มขึ้น ร้อยละ***
สัตว์มี กระดูกสัน หลัง	สัตว์สะเทินน้ำ สะเทินบก		蛙 (蜃)、蟾、蜃 (蜃)、蟾、蜃、 (蜃)、蛤	7	5.34	0.88
	สัตว์เลื้อยคลาน ด้วยนม		蛇、蜥 (蜥)、蟒、蝠、 蛇	4.5	3.44	-0.44
รวม				131	100	

หมายเหตุ : *ตัวอักษรในวงเล็บคืออักษรต่างรูปของตัวอักษรด้านหน้า

**จำนวนนับในที่นี้ไม่นับรวมอักษรต่างรูป ส่วนคำเรียกชื่อสัตว์แต่ละคำจะนับเป็น 1 ยกเว้น “ตัวอักษรเอียง” ในตารางจะนับเป็น 0.5 เนื่องจากคำเรียกชื่อสัตว์ดังกล่าวสามารถนำไปจำแนกอยู่ในกลุ่มสัตว์ได้สองประเภท

***ร้อยละของตัวอักษรที่เพิ่มขึ้นในพจนานุกรมจีน-ไทย เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนตัวอักษรในชั่วเหวิน นอกจากนี้ รูปแบบตัวอักษรในตารางมีความหมายดังนี้ “ตัวอักษรธรรมดา” หมายถึงตัวอักษรที่ไม่ปรากฏในชั่วเหวิน “ตัวอักษรหนา” หมายถึงตัวอักษรที่ปรากฏในชั่วเหวิน และมีความหมายเหมือนกันหรือถูกจำแนกเป็นสัตว์ประเภทเดียวกัน “ตัวอักษรหนาและขีดเส้นใต้” หมายถึงตัวอักษรที่ปรากฏในชั่วเหวินแต่มีความหมายแตกต่างออกไปหรือถูกจำแนกเป็นสัตว์ต่างประเภทกัน

พจนานุกรมจีน - ไทย (ฉบับใหม่) พ.ศ. 2552 รวบรวมคำที่มีความหมายเกี่ยวกับสัตว์เข้าไว้มากถึง 76 คำ ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทอื่น ๆ สิ่งที่น่าสนใจคือ สัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม โดยเฉพาะคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทหอยมีสัดส่วนมากเป็นอันดับสองรองจากสัตว์ขาข้อ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับจำนวนคำที่ปรากฏในชั่วเหวินพบว่า มีจำนวนคำเพิ่มขึ้นเป็นอันดับหนึ่ง คิดเป็นร้อยละ 10.97 ซึ่งสัดส่วนที่มากขึ้นนี้มีนัยสำคัญทางด้านภาษาและนิรุกติศาสตร์ กล่าวคือ คำเรียกชื่อสัตว์ที่เพิ่มขึ้นเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นคำสร้างใหม่ โดยเป็นการสร้างบนพื้นฐานของส่วนประกอบแสดงความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะการสร้างอักษรจีนในยุคหลังที่ใช้วิธีการสร้างแบบเสียงควบความหมาย (形声造字法) เป็นหลัก (ถาวร สิกขโกศล, 2560, น. 69) นอกจากนี้ยังพบว่าชาวจีนไม่นิยมนำหมวดนำอักษร 貝 มาสร้างอักษรจีนที่สื่อความหมายถึงสัตว์ประเภทหอย แต่กลับใช้หมวดนำอักษร 虫 แทน Kamphangkaew (2023) กล่าวว่า Xu Shen ใช้หมวดนำอักษร 貝 มาเพื่อสร้างและบรรจุคำเกี่ยวกับเงินโบราณของจีน (เบี้ย) หรือคำที่แสดงความหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทอง สิ่งที่มีค่า หรือแม้แต่คำที่แสดงถึงชนชั้นสูง เป็นต้น ซึ่งในหมวดนำอักษร 貝 ปรากฏคำเรียกชื่อสัตว์ “เบี้ย” (貝) ที่หมายถึง สัตว์ประเภทหอยเพียงคำเดียว สำหรับคำเรียกชื่อสัตว์ที่มีสัดส่วนมากเป็นอันดับสามคือ กลุ่มสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อน รวม 14 คำ ทั้งนี้ คำเรียกชื่อในพจนานุกรมจีน-ไทยมีจำนวนใกล้เคียงกับจำนวนคำในชั่วเหวิน และมีจำนวน 2 ใน 5 คำที่เป็นคำเดิมและสืบทอดความหมายต่อมาจากชั่วเหวิน ได้แก่ งูเหลือม (虺) และงูพิษ (虺) นอกจากนี้ การเพิ่มจำนวนของคำเรียกชื่อสัตว์ที่ปรากฏในตารางที่ 2 ทั้งสัตว์เลื้อยคลานประเภทงู สัตว์ขาข้อ สัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ยังแสดงให้เห็นทิศทางและความสามารถในการสร้างคำของหมวดนำอักษร 虫 ในฐานะส่วนประกอบแสดงความหมายได้เป็นอย่างดี

กล่าวโดยสรุป การใช้หมวดนำอักษร 虫 สร้างคำเรียกชื่อสัตว์ขาข้อของจีน ถือเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางการรับรู้ (Cognitive ability) ของชาวจีนสมัยโบราณที่มีต่อสัตว์ขาข้อ โดยเฉพาะสัตว์จำพวกแมลง ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาเป็นที่ทราบกันดีว่า ก่อนที่สัตว์จำพวกแมลงจะ

เจริญเติบโตเป็นตัวเต็มวัยนั้น มักจะมีสภาพเป็นตัวหนอน ดักแด้ หรือตัวอ่อน ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่จำนวนคำเรียกชื่อสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อนในชีวเวินจะมีสัดส่วนรองลงมาจากสัตว์ขาข้อ และถึงแม้ว่าจำนวนรวมของคำเรียกชื่อสัตว์จำพวกหนอนและตัวอ่อนในพจนานุกรมจีน-ไทยจะมีสัดส่วนอยู่ในอันดับที่สาม แต่ความสามารถในการสืบทอดคำเรียกชื่อสัตว์ที่คงรูปเดิมและความหมายเดิมในกลุ่มนี้ ยังคงมีสัดส่วนมากเป็นอันดับสองรองจากสัตว์ขาข้อ และด้วยมูลเหตุด้านจำนวนและความสามารถในการดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของคำเรียกชื่อสัตว์ขาข้อและสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อนนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของหมวดนำอักษร 虫 จาก “งู” สู่ “แมลงหรือตัวหนอน” ในเวลาต่อมา

จากการจำแนกคำเรียกชื่อสัตว์ตามประเภทต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า นับตั้งแต่ก่อนสมัยราชวงศ์ฮั่น ตะวันออก ชาวจีนมีการใช้หมวดนำอักษร 虫 มาสร้างคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ดังข้อมูลในตารางที่ 1 แต่สัตว์ประเภทต่าง ๆ เหล่านี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างไรกับ “งู” เหตุใดชาวจีนจึงสร้างคำเรียกชื่อสัตว์เหล่านี้จากหมวดนำอักษร 虫 ในขณะที่สัตว์บางประเภทกลับมีการสร้างหมวดนำอักษรขึ้นมาใช้โดยเฉพาะ เช่น หมวดนำอักษร 马 มีการรวบรวมคำที่เกี่ยวกับม้าเอาไว้ ทั้งชื่อเรียกของม้าในแต่ละช่วงวัย หรือเพศและลักษณะของม้าที่มีความแตกต่างกัน หรือแม้แต่ท่าทาง พาหนะหรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวกับม้า เป็นต้น (Xu, 2013, pp. 198-201) ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้จะขอกล่าวในหัวข้อถัดไป

5.3 เจื่อนไขและปัจจัยคำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 虫 จากสัตว์ประเภทงูสู่สัตว์ประเภทอื่น

เนื้อหาในส่วนนี้มุ่งศึกษาเจื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลให้ชาวจีนในสมัยโบราณใช้หมวดนำอักษร 虫 สร้างและรวบรวมคำเรียกชื่อสัตว์จากสัตว์เลื้อยคลานประเภทงู (ความหมายเดิมของ “งู”) สู่สัตว์ประเภทอื่น ๆ ว่า สัตว์เหล่านี้มีความเชื่อมโยงระหว่างกันอย่างไร ภายใต้หลักฐานและหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาตามแนวคิดปฏิธานนิยม ซึ่งขอบเขตที่จะทำการศึกษาประกอบด้วย ข้อมูลด้านลักษณะสัณฐาน พันธุศาสตร์และวิวัฒนาการ การเจริญเติบโต ตลอดจนพฤติกรรมและการเคลื่อนที่ของสัตว์ที่ปรากฏสู่สายตาของชาวจีนในสมัยโบราณ ทั้งนี้ เนื่องจากการเจริญเติบโตในแต่ละช่วงวัยของสัตว์มีความแตกต่างกันออกไป ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อน จะวิเคราะห์เฉพาะช่วงระยะตัวอ่อนหรือระยะก่อนตัวเต็มวัยเท่านั้น

5.3.1 จุดเด่นทางชีวภาพของสัตว์ประเภทงู

5.3.1.1 ด้านลักษณะสัณฐาน - งูมีลักษณะลำตัวเรียวยาวและมีเกล็ดปกคลุมทั่วทั้งลำตัว ไม่มีขา (บัวกันต์ วิลามาต, 2545, น. 43)

5.3.1.2 ด้านพันธุศาสตร์และวิวัฒนาการ - หนังสือสารานุกรมสัตว์โลก (2546) ระบุว่า โลกของเรามีสัตว์เลื้อยคลานมากกว่า 6,000 ประเภท แบ่งออกเป็น 4 อันดับ ได้แก่ อันดับเต่า-ตะพาบ (Testudines) อันดับจระเข้ (Crocodylia) อันดับหัวทारा (Rhynchocephalia) และอันดับกิ้งก่า-งู (Squamata) ซึ่งอันดับกิ้งก่า-งูสามารถจำแนกได้อีก 3 อันดับย่อย คือ อันดับย่อยของกิ้งก่า (Lacertilia) อันดับย่อยของกิ้งก่าไร้ขา (Amphisbaenia) และอันดับย่อยของงู (Serpentes) กล่าวคือ งูมีวิวัฒนาการมาจากกิ้งก่า อันดับย่อยของงูอยู่กลุ่มสุดท้ายของอันดับสัตว์เลื้อยคลานทั้งหมด มีบันทึกว่ามีสัตว์ประเภทงูบนโลกตั้งแต่ 135 ล้านปีก่อน (Ji, 2003, เล่ม 2: 26, pp. 54-55)

5.3.1.3 การเจริญเติบโต - สัญลักษณ์แห่งการเจริญเติบโตของงูคือ การลอกคราบ ซึ่งงูสามารถลอกคราบได้ตลอดช่วงชีวิตของมัน และหลังจากที่ลอกคราบงูจะมีขนาดตัวที่โตขึ้น (Ji, 2003, เล่ม 2: 26, pp. 56-57)

5.3.1.4 การเจริญพันธุ์ - งูเป็นสัตว์ที่ออกลูกเป็นตัวหรือเป็นไข่ขึ้นอยู่กับชนิดของงู (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2544, น. 22) แต่ส่วนใหญ่มักจะออกลูกเป็นไข่ ลักษณะไข่ของงูเป็นรูปวงรี สีขาวเปลือกนิ่มเหนียวและติดกันเป็นแพ (Ji, 2003, เล่ม 2: p. 56)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า นอกจากข้อมูลด้านพันธุศาสตร์และวิวัฒนาการแล้ว ข้อมูลด้านอื่น ๆ เป็นลักษณะเด่นของงูที่สามารถสังเกตเห็นได้ด้วยตาเปล่า เนื่องจากในสมัยโบราณยังไม่มีวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเช่นปัจจุบัน ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์ประเภทต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องอาศัยสิ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้และเชื่อมโยงสิ่งเหล่านั้นเข้าด้วยกัน

5.3.2 ความสัมพันธ์ทางชีวภาพระหว่างสัตว์ประเภทงูกับสัตว์ประเภทอื่น

5.3.2.1 สัตว์เลื้อยคลานที่ไม่ใช่งู

สัตว์ประเภทงูกับสัตว์จำพวกเต่า-ตะพาบ จระเข้ และกิ้งก่ามีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นเมื่อเทียบกับสัตว์ประเภทอื่น ๆ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกันทางด้านพันธุศาสตร์มาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ (ดูรายละเอียดใน 5.3.1.2) สัตว์เลื้อยคลานเป็นสัตว์มีกระดูกสันหลังประเภทแรกบนโลก (Ji, 2003, เล่ม 2: 26, pp. 24-25) โดยทั่วไป สัตว์เลื้อยคลานจัดเป็นสัตว์เลือดเย็น มีผิวหนังที่ค่อนข้างแห้ง มีเกล็ดหุ้มลำตัว (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2544, น. 22) จากตารางที่ 1 มี “虺” (ซี) และ “蜥” (เจียน) ที่เป็นสัตว์จำพวกเต่า-ตะพาบ และมี “𪚩” (เอ้อ) เป็นสัตว์จำพวกจระเข้ ส่วนสัตว์จำพวกกิ้งก่า-จิ้งจก ได้แก่ “蜥” (ซี) “蜥” (เจียน) และ “蜥” (อิง)

5.3.2.2 สัตว์ขาข้อ

สุรางค์ เจริญศิริ และคณะ (2553) และกลุ่มงานความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้ กรมป่าไม้ (2559) กล่าวว่า สัตว์ประเภทนี้มีลักษณะพื้นฐานที่สามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน 2 ลักษณะคือ ข้อมามีลักษณะเป็นปล้อง ๆ ยาวต่อกัน และมีการแบ่งลำตัวออกเป็นส่วนหัว ออก และท้องอย่างชัดเจนในกลุ่มที่เป็นแมลง สำหรับกลุ่มที่เป็นแมง ลำตัวมักจะแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนหัวกับอกและส่วนท้อง สัตว์ขาข้อบางประเภทมีเปลือกแข็งห่อหุ้มร่างกาย เช่น กุ้ง ปู ตะขาบหรือด้วง เป็นต้น

ด้านการเจริญเติบโตของสัตว์ขาข้อ โดยทั่วไปมักจะมีการลอกคราบเช่นเดียวกับสัตว์ประเภทงู ทั้งนี้ วงจรการลอกคราบของสัตว์ขาข้อมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละประเภท (สุรางค์ เจริญศิริ และคณะ, 2553, น. 3) นอกจากนี้ สัตว์ขาข้อส่วนใหญ่จะออกลูกเป็นไข่ และลักษณะของไข่อยูในสภาพเหนียวหนืดและติดกันเป็นแพ (Ji, 2003, เล่ม 1: pp. 26-27) คล้ายกับไข่ของงู แต่ไข่ของสัตว์ขาข้อมีขนาดเล็กกว่ามาก

แมลงจัดเป็นสัตว์ที่มีปริมาณและสายพันธุ์มากที่สุดในโลกชนิดหนึ่งและมีวิวัฒนาการความเป็นมาอย่างยาวนาน แมลงปรากฏขึ้นเมื่อ 410 ล้านปีก่อนและมีหลากหลายชนิด (Ji, 2003, เล่ม 1: pp. 26-54) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2563) รายงานว่า แมลงมีปริมาณมากถึงร้อยละ 50.8 ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด และมีมากถึง 1,500-3,000 ล้านสายพันธุ์ อย่างไรก็ตาม จำนวนของแมลงที่ได้รับการบันทึกและตั้งชื่อ

ไว้กลับมีเพียงร้อยละ 10 ของจำนวนแมลงทั้งหมด และด้วยเหตุผลนี้ชื่อของแมลงจึงมีจำนวนมากที่สุดในกลุ่มสัตว์ขาข้อ และมีจำนวนมากกว่าสัตว์ประเภทงูหรือสัตว์ประเภทอื่น ๆ ในช่วงเหวิน

5.3.2.3 สัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อน

สมชัย สุวงศ์ศักดิ์ศรี (2548) กล่าวว่า สัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อนเป็นสัตว์ที่ยังเจริญเติบโตไม่เต็มที่ เป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพออกเป็นระยะต่าง ๆ จากระยะไข่ไปจนกระทั่งระยะตัวเต็มวัย ซึ่งระยะตัวอ่อนจะเป็นช่วงระยะเวลาตรงกลางหลังระยะไข่จนกระทั่งก่อนระยะตัวเต็มวัย ทั้งนี้ ลักษณะของตัวอ่อนจะมีความแตกต่างจากตัวเต็มวัยอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะด้านลักษณะสัณฐาน เช่น หนอนผีเสื้อ (ตัวอ่อน) ⇨ ผีเสื้อ (ตัวเต็มวัย) สัญลักษณ์แห่งการเจริญเติบโตของหนอนหรือตัวอ่อนนั้นจะลอกคราบเหมือนกับสัตว์ประเภทงูเช่นกัน นอกจากนี้ ลักษณะสัณฐานเป็นทรงเรียวยาวและเคลื่อนที่คืบคลานไปข้างหน้าคล้ายกับสัตว์ประเภทงู

5.3.2.4 สัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม

จากการศึกษาข้อมูล NGThai (National Geographic ฉบับภาษาไทย) สัตว์ที่มีลำตัวนิ่มหรือมอลลัสกามีลักษณะเด่นที่ไม่เหมือนกับสัตว์กลุ่มอื่นคือ ลำตัวที่อ่อนนิ่มและเมื่อกาง ๆ ที่คอยทำให้ผิวชุ่มชื้นตลอดเวลา ซึ่งสัตว์ที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้คือ สัตว์จำพวกหาคและหอย ทั้งนี้ สัตว์จำพวกหาคหมายรวมถึงหาคดูดเลือด ปลิงดูดเลือดและหอยหาค สำหรับสัตว์จำพวกหอยหมายรวมถึง หอยกาบเดี่ยว (Gastropods) และหอยกาบคู่ (Bivalves) ส่วนลักษณะสัณฐานของสัตว์จำพวกหาคและหอยที่สำคัญคือ ไม่มีขาและเคลื่อนที่ด้วยการคืบคลานเหมือนกับสัตว์ประเภทงู นอกจากนี้ ลำตัวของหาคและปลิงหรือแม้กระทั่งหอยบางชนิดยังมีลักษณะเป็นทรงยาวเรียวคล้ายกับลำตัวของงู

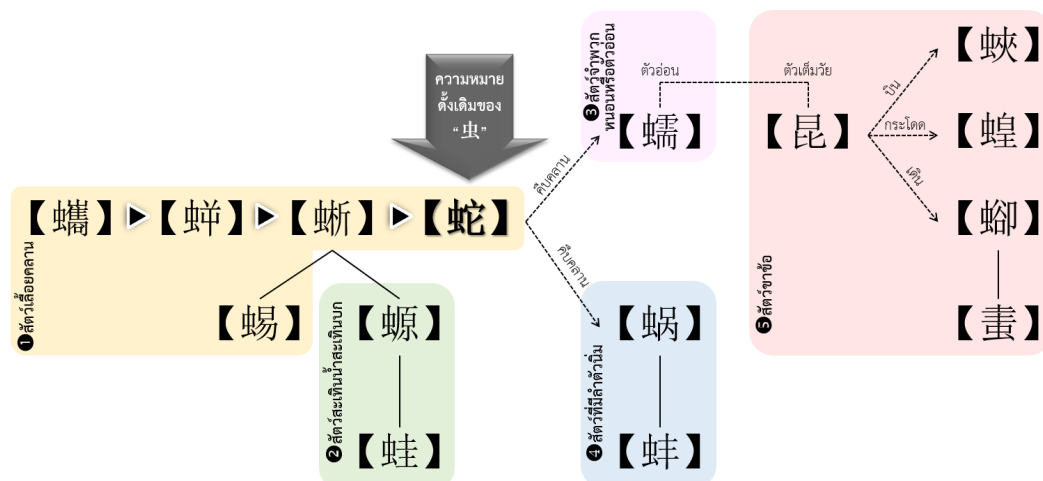
5.3.2.5 สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก

บรรพบุรุษของสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกคือสัตว์จำพวกปลา ซึ่งปรากฏขึ้นราว 300-600 ล้านปีก่อน สัตว์กลุ่มนี้แบ่งออกเป็น 3 อันดับ ได้แก่ อันดับกบ (รวมถึงคางคก อึ่งและเขียด) (Anura) อันดับซาลาแมนเดอร์และนิ่ว (Caudata) และอันดับเขียดงู (Gymnophiona) (Ji, 2003, เล่ม 2: pp. 6-7) เนื่องจากในช่วงเหวินไม่ปรากฏชื่อสัตว์ในอันดับเขียดงู ดังนั้น ข้อมูลในส่วนนี้จะกล่าวถึงเพียงสองอันดับแรก

สัตว์ทั้งสองอันดับมีลักษณะสัณฐานเหมือนกันคือ บริเวณผิวหนังไม่มีเกล็ดแต่มีต่อมเมือกที่ทำให้ผิวหนังมีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ส่วนใหญ่จะออกลูกเป็นไข่อยู่ในน้ำ และไข่จะเกาะติดกันเป็นแพหรือเป็นกลุ่มก้อน (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2544, น. 19-20) ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับก้อนไข่ของสัตว์ขาข้อบางชนิดมากกว่าสัตว์ประเภทงู แต่ระยะตัวอ่อน (ลูกอ๊อด) ของสัตว์ประเภทนี้กลับมีลักษณะสัณฐานคล้ายกับอักษรจารึกกระดูกกระดูกสัตว์ “虫” นอกจากนี้ สัตว์จำพวกซาลาแมนเดอร์บางชนิดยังสามารถลอกคราบเพื่อขยายขนาดของร่างกายหรือเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ด้วย (Ji, 2003, เล่ม 2: pp. 8-22)

5.3.2.6 สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม

มอร์แกน (2553) กล่าวว่า สัตว์เลื้อยลูกด้วยนมเป็นสัตว์เลือดอุ่น ลักษณะพิเศษคือ สัตว์ตัวเมียจะใช้น้ำนมเลี้ยงลูกจนกระทั่งลูก ๆ สามารถกินอาหารได้ด้วยตัวเอง ในช่วงเวลาดังกล่าว สัตว์ประเภทนี้ทั้งสองอันดับได้แก่ คำว่า “หยวน” (蜃) “จั่ว” (蜎) “เว่ย” (蜃) ในอันดับสัตว์วานร และคำว่า “เปียน” (蜃) “ฝู” (蝠) ในอันดับสัตว์ค้างคาว (Chiroptera) ทั้งนี้ จากการศึกษาหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาของสัตว์ประเภทนี้ ไม่พบความเชื่อมโยงหรือความสัมพันธ์กับสัตว์ประเภทอื่น มีเพียงลักษณะสัณฐานส่วนหัวของสัตว์จำพวกลิงกับค้างคาวที่เป็นรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายกับส่วนหัวของงูดังที่ Xu Shen ให้คำอธิบายเอาไว้ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าไม่สามารถนำสิ่งนี้มาเป็นหลักฐานเชื่อมโยงสัตว์ประเภทนี้กับสัตว์ประเภทอื่นได้ เนื่องจากสัตว์ที่มีลักษณะสัณฐานส่วนหัวที่เป็นรูปทรงสามเหลี่ยมนั้น ไม่ได้มีเพียงสัตว์ 5 คำนี้ แต่ยังมีอันดับสัตว์กลุ่มอื่น ๆ อีก เช่น สัตว์ฟันแทะ (Rodent) และสัตว์กีบคู่ (Artiodactyla) นอกจากนี้ หากพิจารณา “อู๋ฉง” ที่ Xu Shen จำแนกไว้ “สิง-หมา-อิง-เจี้ย-หลิน” (行毛羸介鳞) ถึงจะสามารถเห็นความเชื่อมโยงของการสร้างชื่อเรียกสัตว์ทั้ง 5 คำนี้ แต่การจำแนกประเภทสัตว์โดยหลัก “อู๋ฉง” เป็นการจำแนกที่ไม่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มารองรับ อีกทั้งการให้คำนิยาม “อู๋ฉง” ในสมัยโบราณกับในยุคปัจจุบันย่อมมีความแตกต่างกันออกไปดังเช่นงานวิจัยของ Cao (2007) ที่วิเคราะห์และจำแนกคำว่า “ซี” (蜃) เป็นสัตว์จำพวกปลา เนื่องจาก “ซี” ใช้ชีวิตอยู่ในน้ำเนกเช่นปลา แต่จากคำอธิบายของ Xu Shen บอกว่า “ซี” คือเต่าขนาดใหญ่ (Xu, 2013, p. 283) Guo Pu อธิบายว่า “‘ซี’ เป็นเต่าขนาดใหญ่ ปรากฏที่เขตการปกครองฝูหลิง (涪陵郡) กระดองสามารถนำมาทำนายได้ ชาวบ้านเรียกว่าเต่าเทพหรือหลิงกุย (灵龟) ส่งเสียงร้องได้” (Wang, 2000, p. 1191) ซึ่งจากคำอธิบายของ Xu Shen และ Guo Pu จะเห็นได้ว่า “ซี” จัดเป็นสัตว์กลุ่มที่มีกระดองหรือ “เจี้ยฉง” (介虫) ไม่ใช่สัตว์น้ำแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าไม่ควรนำความคิดของคนปัจจุบันมาตัดสินว่าสัตว์ชนิดใดมีลักษณะตาม “อู๋ฉง” ของจีนในสมัยโบราณ ด้วยเหตุนี้ สัตว์เลื้อยลูกด้วยนมจึงเป็นสัตว์เพียงประเภทเดียวที่ไม่สามารถหาความเชื่อมโยงทางสัตววิทยากับสัตว์ประเภทอื่นได้

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์อักษรจีนระหว่างสัตว์ประเภทงูกับสัตว์ประเภทอื่น

ภาพด้านบนเป็นการสรุปความสัมพันธ์ของสัตว์ประเภทต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกันตามหลักฐานทางสัตววิทยาทางด้านลักษณะสัณฐาน ด้านพันธุศาสตร์และวิวัฒนาการ ด้านการเจริญเติบโต ด้านการเจริญพันธุ์ และด้านพฤติกรรมและการเคลื่อนที่

จากภาพจะเห็นได้ว่า **【蛇】** หรือ “งู” เป็นความหมายดั้งเดิมของคำว่า “虫” แต่รูปแบบการเรียงลำดับในกรอบ **①** สัตว์เลื้อยคลาน เป็นการเรียงลำดับตามวิวัฒนาการของสัตว์เลื้อยคลาน **【蠕】** → **【蚺】** → **【蜥】** → **【蛇】** ซึ่งอันดับแรกของสัตว์เลื้อยคลานคือ อันดับเต่า-ตะพาบ ตามด้วยอันดับจระเข้ และอันดับสุดท้ายคือ อันดับกิ้งก่า-งู กล่าวคือ งูมีวิวัฒนาการมาจากกิ้งก่า ดังนั้น จึงมีการนำ **【蛇】** มาไว้ด้านหลังของ **【蜥】** ทั้งนี้ **【蜥】** และ **【蜴】** จัดเป็นสัตว์เลื้อยคลานชั้นเดียวกัน สำหรับ **【蜥】** นั้น มีลักษณะสัณฐานคล้ายกับ **【蜥】** แต่ผิวหนังนอกไม่มีเกล็ดปกคลุมลำตัว มีแต่ต่อมเมือกบริเวณผิวหนัง ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก และจากกรอบ **②** สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก จะเห็นได้ว่า **【蜥】** และ **【蛙】** ต่างจัดเป็นสัตว์ประเภทเดียวกัน ทั้งนี้ ลักษณะสัณฐานส่วนหัวของสัตว์เลื้อยคลานในกรอบ **①** และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกในกรอบ **②** ทั้งส่วนหัวของเต่า-ตะพาบ กิ้งก่า งู ซาลาแมนเดอร์และกบต่างมีรูปทรงสามเหลี่ยมในลักษณะคล้ายคลึงกัน สิ่งนี้ไม่เพียงแต่สามารถยืนยันความสัมพันธ์ทางลักษณะสัณฐานของสัตว์ทั้งสองกลุ่ม แต่ยังสามารถสะท้อนความคิดในการประดิษฐ์อักษรจีนโบราณของชาวจีนที่มาจากการสังเกตและการรับรู้ลักษณะเด่นทางกายภาพของสัตว์ลักษณะนี้ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย โดยมีอักษรจารึกกระดูกกระตองสัตว์และอักษรจารึกบนโลหะ (金文) เป็นหลักฐานสำคัญ¹⁰ อย่างไรก็ตาม กลุ่มคำที่ปรากฏในชั่วเหวินและมีความสัมพันธ์กับสัตว์สองกรอบนี้ ได้แก่ กลุ่ม **【蠕】** มี “ซี” (蠕) “เจี้ยน” (蜥); กลุ่ม **【蚺】** มี “เอ้อ” (蚺); กลุ่ม **【蜥】** และ **【蜴】** มี “เยียน” (蜴) “เถิง” (蜴); กลุ่ม **【蛇】** มี “ฉง” (虫) “ฟู” (虺) “หราน” (虺) “เอ้อ” (罍); กลุ่ม **【蜥】** มี “สุย” (蜥) “หุ่ย” (虺) “หยวน” (蜥); กลุ่ม **【蛙】** มี “จีว” (蜥) “หา” (蜥) “หมา” (蜥)

ความสัมพันธ์จาก **【蛇】** สู่ **【蠕】** และ **【蜥】** นอกจากมีลักษณะสัณฐานลำตัวเป็นทรงเรียวยาวคล้ายกับงูแล้ว ลักษณะความสัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดจากภาพที่ 2 คือ การเคลื่อนที่ของสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อนและสัตว์ที่มีลำตัวนิ่มเช่นหอยทากมีวิธีการเคลื่อนที่โดยการคืบคลานไปข้างหน้าเช่นเดียวกับงู โดยเฉพาะสัตว์ในกลุ่ม **【蠕】** ต่างเป็นสัตว์ที่ไม่มีขาเหมือนกับสัตว์ประเภทงู สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง **【蠕】** กับ **【蚺】** ไม่เพียงเป็นสัตว์ที่มีลำตัวนิ่มเหมือนกัน แต่ยังสามารถผลิตกาบหอยเองได้ (NGThai, 2020) ซึ่งหอยกาบคู่บางประเภทสามารถยื่นลำตัวยาว ๆ ออกมานอกกาบหอย เพื่อเคลื่อนที่หรือหาอาหารเหมือนกับหอยทากได้ด้วย ทั้งนี้ กลุ่มคำที่ปรากฏในชั่วเหวินและมีความสัมพันธ์กับสัตว์สองกรอบนี้ ได้แก่ กลุ่ม **【蠕】** มี “ฉิน” (蠕) “อิน” (蠕) “เสียง” (蠕) “หย่ง” (蠕) “ก๊วย” (蠕) “ฉี” (蠕) “จื่อ” (蠕) “โหวว” (蠕) “อัน” (蠕) “เจียว” (蠕) “ชือ” (蠕) “สือ” (蠕) “ฮัว” (蠕) “จาน” (蠕) “เชียน” (蠕) “หลิง” (蠕) และ “ซีว” (蠕); กลุ่ม **【蜥】** มี “วู” (蜥) “อูว” (蜥); กลุ่ม **【蛙】** มี “เหลียน” (蜥) “เชิน” (蜥) “เกอ” (蜥) “ผิ” (蜥) “ปิง” (蜥) “ลี่” (蜥)

สำหรับความสัมพันธ์จาก **【蠕】** สู่ **【昆】** ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ด้านการเจริญเติบโตจากระยะตัวอ่อนสู่ระยะตัวเต็มวัยของสัตว์ขาข้อ ทั้งนี้ ในกรอบ **⑤** สัตว์ขาข้อนั้น ได้ทำการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง

¹⁰ อักษร “虫” ของอักษรจารึกบนโลหะ ได้แก่ 𧈧 𧈨 𧈩

คำต่าง ๆ ผ่านทางวิธีการเคลื่อนที่ในลักษณะต่าง ๆ ของสัตว์ประเภทนี้ แบ่งออกเป็นการเคลื่อนที่โดยการบิน การกระโดดและการเดิน สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง【虫】และ【畫】เป็นความสัมพันธ์ของสัตว์จำพวกแมลงสู่สัตว์จำพวกแมงหรือสัตว์ขาข้อตั้งแต่ 8 ขาขึ้นไป สิ่งที่น่าสนใจคือ นอกจากสัตว์เลื้อยคลานจำพวกกิ้งก่า และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกจำพวกซาลาแมนเดอร์บางชนิดแล้ว กลุ่มสัตว์ในกรอบ③และ⑤ยังมีสัญลักษณ์การเจริญเติบโตที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การลอกคราบ ซึ่งเป็นหลักฐานและร่องรอยชิ้นสำคัญในการเชื่อมโยงสัตว์เหล่านี้เข้ากับสัตว์ประเภทงู อย่างไรก็ตาม กลุ่มคำที่ปรากฏในช่วงเหวินเกี่ยวกับสัตว์จำพวกแมลงนั้นมีจำนวนมากที่สุด (ดังตารางที่ 1) ส่วนสัตว์จำพวกแมงหรือสัตว์ขาข้อตั้งแต่ 8 ขาขึ้นไป ประกอบด้วย “ชู่” (畫) “ฉี” (蚩) “เซียว” (蠹) “ไซ่” (董) “กู่ย” (蝮) และ “เซี่ย” (蠹) ซึ่งสองคำหลังนี้หมายถึงสัตว์จำพวกปู

จากคำอธิบายข้างต้น นอกจากจะทำให้เห็นความสัมพันธ์ของอักษรจีนจากสัตว์เลื้อยคลานประเภทงูสู่สัตว์ประเภทอื่น ๆ ที่ถูกบันทึกในหมวดนำอักษร 虫 บนช่วงเหวิน ผ่านทางหลักฐานและหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาตามแนวคิดปฏิฐานนิยม อันสะท้อนให้เห็นถึงการตกผลึกทางปัญญาในการสร้างอักษรจีนตามหลักอักษรสันฐานวิทยาแล้ว ยังสามารถแสดงให้เห็นถึงการสังเกตและการรับรู้การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ตลอดจนระบบความคิดในการวิเคราะห์ แยกแยะ และแบ่งกลุ่มสัตว์ประเภทต่าง ๆ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ของชาวจีนในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี จากผลการศึกษาของ Cao (2007) พบว่า วิธีการคิดของชาวจีนสมัยโบราณกับสมัยปัจจุบันมีความแตกต่างกันคือ ชาวจีนสมัยโบราณมักจะเก็บรายละเอียดจากสิ่งที่สังเกตเห็นและนิยามหรือจำกัดความหรือใช้ชื่อเฉพาะบันทึกถึงสิ่ง ๆ นั้น เพื่อเตือนความจำของตนที่มีต่อสิ่งนั้นเอาไว้ วิธีการคิดลักษณะนี้มักจะให้ความสำคัญกับลักษณะเด่นทางกายภาพ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงแนวความคิดที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือ ชาวจีนในสมัยโบราณประดิษฐ์อักษรจีนจากสิ่งที่พวกเขาสังเกตเห็น และด้วยปณิธานดั้งเดิมที่มีต่อการสร้างอักษรจีนในช่วงแรกเริ่มของจีน ทำให้การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์เหล่านี้เกิดขึ้นจากมุมมองในการสังเกตลักษณะสันฐานหรือร่องรอยหลักฐานที่มีความคล้ายคลึงกัน รวมถึงมูลเหตุของการใช้หมวดนำอักษร 虫 จัดกลุ่มคำเหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน

6. สรุปผลการวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลัก โดยการวิจัยจากการศึกษาเอกสารชั้นรอง จากการศึกษาพบว่า (1) ลักษณะสันฐานด้านลำตัวที่เรียวยาวและหัวรูปทรงสามเหลี่ยม พันธุศาสตร์และวิวัฒนาการของงูในอดีตกาล สัญลักษณ์การเจริญเติบโตที่สำคัญ เช่น การลอกคราบ ตลอดจนพฤติกรรมเคลื่อนที่ในการคืบคลานไปข้างหน้าของสัตว์เลื้อยคลานประเภทงู ต่างเป็นเงื่อนไขและปัจจัยที่ใช้สำหรับรวบรวมและสร้างคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทต่าง ๆ ไว้ในหมวดนำอักษร 虫 บนช่วงเหวินของชาวจีนอย่างมีนัยสำคัญ (2) จากเหตุผลด้านจำนวนและความสามารถในการดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของคำเรียกชื่อสัตว์ขาข้อและสัตว์จำพวกหนอนหรือตัวอ่อนที่ปรากฏในช่วงเหวินและพจนานุกรมจีน-ไทย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของหมวดนำอักษร 虫 จากสัตว์เลื้อยคลานประเภทงูสู่ “แมลงหรือตัวหนอน” ในเวลาต่อมา ทั้งนี้ ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่า การสร้างอักษรจีนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังคงยึดหลัก

“การสร้างจากความหมาย” (据义构形) และบทบาทของหมวดนำอักษรจีน โดยเฉพาะส่วนประกอบแสดงความหมายยังคงเป็นการจำแนกกลุ่มอักษรตามกลุ่มความหมายเช่นเดิม

นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออกจวบจนปัจจุบันนี้ วิวัฒนาการของสัตว์เลื้อยคลานจากหลักฐานทางสัตววิทยาที่ไม่เปลี่ยนแปลงหลายล้านปี เป็นเครื่องมือยืนยันว่าวิธีการคิดประดิษฐ์อักษรจีนของชาวจีนโบราณเป็นไปอย่างมีระบบและเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถหาข้อพิสูจน์ได้ การเรียนรู้และพัฒนาความรู้ใหม่บนพื้นฐานความรู้เก่า การสร้างและพัฒนาคำจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม จากชื่อเรียกสัตว์สู่ท่าทางและลักษณะของสัตว์ สดุดย่นำท่าทางหรือลักษณะของสัตว์มาใช้เป็นคำอุปมาอุปไมยเพื่อสื่อถึงพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น คำว่า “กาฝาก” (寄生虫) เป็นต้น รูปแบบทางความคิดลักษณะนี้สามารถแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางด้านภาษาและอักษรจีนได้เป็นอย่างดี และยังสามารถช่วยอธิบายได้ว่าการที่อักษรภาพ เช่น อักษรจีนยัง “มีชีวิตอยู่ (รอด)” มาถึงทุกวันนี้มิใช่เรื่องบังเอิญแต่อย่างใด ในขณะที่อักษรภาพอย่างอักษรเฮียโรกลิฟฟิค (Hieroglyphic) ของอารยธรรมอียิปต์โบราณ อักษรลิ่ม (Cuneiform) ของอารยธรรมบาบิโลเนีย และอักษรฮารัปพาหรืออักษรสินธุของอารยธรรมอินเดียโบราณต่างเป็นภาษาที่ตายแล้ว (Dead Language) (คณะบรรณาธิการหนังสือห้าสหัสวรรษแห่งอักษรจีน, 2552, น. 11-12)

ผลการศึกษาในครั้งนี้มีประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านภาษาและนิรุกติศาสตร์ เนื่องจากงานวิจัยและการศึกษาด้านหมวดนำอักษร 虫 บนชั่วเหวนที่ผ่านมาเป็นเพียงการนำคำเรียกชื่อสัตว์มาวิเคราะห์และจำแนกออกเป็นสัตว์ประเภทต่าง ๆ ตามการศึกษาทางนิรุกติศาสตร์ แต่ไม่ได้มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคำเรียกชื่อสัตว์แต่ละประเภทที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างไร รวมถึงการเปรียบเทียบการคงอยู่และการยกเลิกใช้คำในหมวดนำอักษร 虫 จากอดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นทางด้านการกลายความหมายของคำหรือแนวโน้มการสร้างอักษรแบบเสียงควบความหมายในภาษาจีนปัจจุบัน หรือนัยสำคัญจากการสร้างคำเรียกชื่อสัตว์ใหม่ที่ปรากฏในพจนานุกรมจีน-ไทย เป็นต้น อีกทั้งยังมีประโยชน์ต่อการศึกษาภาษาและอักษรจีนในประเทศไทยด้านรูปแบบการจำแนกกลุ่มอักษรตามกลุ่มความหมายหรือส่วนประกอบแสดงความหมาย “ฉง” ที่มีความคลุมเครือในภาษาจีนปัจจุบัน การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างอักษรจีนในช่วงแรกเริ่มโดยอาศัยหลัก “สร้างจากความหมาย” เป็นสำคัญ และการพัฒนาความรู้ในการทำความเข้าใจวิธีสร้างคำใหม่ (孳乳分化字) ของอักษรจีน เช่น การสร้างคำว่างูจาก “虫” → “它” → “蛇” เป็นต้น นอกจากนี้ การศึกษาอักษรจีนตามหลักอักษรสันฐานวิทยาผ่านมุมมองภาษาและนิรุกติศาสตร์จีน ยังถือเป็นการศึกษารากของภาษาและอักษรที่มีเรื่องราวอยู่ในโครงสร้างส่วนประกอบอักษรจีน จึงสามารถช่วยเพิ่มความสามารถในการแยกแยะและจดจำอักษรจีนได้

7. อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

7.1 อภิปรายผล

7.1.1 ปรากฏการณ์คำเรียกชื่อสัตว์ที่มีความหลากหลายด้านประเภทของสัตว์ ไม่ได้พบแค่ในหมวดนำอักษร 虫 เท่านั้น แต่ยังปรากฏในหมวดนำอักษร 鱼 และหมวดนำอักษร 犴 ด้วย เช่น ในหมวดนำอักษร 鱼

นอกจากคำเรียกชื่อสัตว์ประเภทปลาแล้ว ยังปรากฏสัตว์เลื้อยลูกด้วยนม เช่น ปลาวาฬ (鲸) สัตว์ที่มีลำตัวนิ่ม เช่น ปลาหมึก (鱿) หรือสัตว์เลื้อยคลาน เช่น จระเข้ (鳄) เป็นต้น ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์เบื้องต้นอาจนำไปสู่การสรุปอย่างง่ายได้ว่า เนื่องจากสัตว์เหล่านี้ใช้ชีวิตอยู่ในน้ำเหมือนปลา ดังนั้น ภาษาจีนปัจจุบันจึงปรากฏคำเหล่านี้ในหมวดนำอักษร 鱼 ส่วนคำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดนำอักษร 豸 อาจมีความซับซ้อนด้านส่วนประกอบแสดงความหมายมากกว่า กล่าวคือ หลังจากประเทศจีนประกาศใช้อักษรจีนตัวย่อ ในหมวดนำอักษร 豸 นอกจากปรากฏคำเรียกชื่อสัตว์ในหมวดเดิมแล้ว ยังปรากฏคำเรียกชื่อสัตว์ที่ถูกย่อมาจากหมวดนำอักษรอื่นด้วย เช่น สุกรหรือ 猪 (猪) จากหมวดนำอักษร 豕 และแมวหรือ 猫 (猫) จากหมวดนำอักษร 犭 เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาถึงประเภทสัตว์ของทั้งสองคำนี้พบว่า 猪 (จู) และ 猫 (เมา) ต่างเป็นสัตว์เลื้อยลูกด้วยนมเช่นเดียวกับสุนัข

7.1.2 เมื่อพิจารณาพลวัตของภาษาและอักษรจีนพบว่า ภาษาและอักษรจีนมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย กล่าวคือ ในด้านความหมายของภาษาจีน คำอธิบายหลายคำในพจนานุกรมจีน-ไทยกับชั่วเหวินมีความแตกต่างกัน เช่น คำว่า “虫” ในชั่วเหวินหมายถึง “งูพิษ” แต่ในพจนานุกรมจีน-ไทยหมายถึง “แมลงและตัวหนอน”; คำว่า “虺” หมายถึงเหาในภาษาจีนปัจจุบัน แต่ในความหมายเดิมคำนี้หมายถึงไซเหา และในแคว้นฉียังมีการนำคำนี้มาใช้เรียกปลิงอีกด้วย (Xu, 2013, p. 280); คำว่า “虺” หมายถึงงูพิษ ซึ่ง Xu Shen ยืมเสียงคำนี้มาอธิบายความหมายดั้งเดิมของคำว่า “虫” ว่าเป็น “ฟู่หุย” (虺虺) แต่ในคำอธิบาย “虺” Xu Shen กลับพูดถึง “ฮุยซี” (虺蜥) (Xu, 2013, p. 280) ทั้งนี้ หวางลืออธิบายว่า “ฮุยซี” ก็คือ “ทรงหยวน” (Wang, 2000, p. 1137) ดังนั้นในตารางที่ 1 จึงปรากฏคำว่า “虺” ในช่องสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับ “ทรงหยวน” ในหัวข้อ 5.2.9) สำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านอักษรจีน มีการใช้อักษรที่เขียนง่ายขึ้นหรือลดจำนวนเส้นขีดให้น้อยลงตามทิศทางการพัฒนาการของอักษรจีน (ภูมรินทร์ ภิรมย์เลิศอมร, 2565) เช่น 蟻→𧈧、蜥→蜥、𧈧→𧈧、𧈧→𧈧、𧈧→𧈧 หรือการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอักษรจีนจากโครงสร้างบน-ล่างเป็นโครงสร้างซ้าย-ขวาแทน เช่น 塵→、𧈧、𧈧→蛙 เป็นต้น

7.1.3 จากการทบทวนวรรณกรรมจะเห็นได้ว่า ในหมวดนำอักษร 虫 นอกจากจะประกอบด้วยคำเรียกชื่อสัตว์แล้ว ยังมีคำที่มีความหมายเกี่ยวกับท่าทางและลักษณะของสัตว์ด้วย ซึ่งคำในกลุ่มนี้มีคำที่เกี่ยวข้องกับงูที่น่าสนใจและสามารถนำมาเป็นหนึ่งในหลักฐานประกอบการพิจารณาความสัมพันธ์ด้านเงื่อนไขระหว่างงูกับสัตว์ประเภทอื่น ๆ เช่น นอนจำศีล (蛰) ลอกคราบ (蛻) เลื้อย (蠕) และคดหรืองอ(ตัว) (蜷) เป็นต้น โดยสามคำหลังต่างเป็นพฤติกรรมและการเจริญเติบโตของงูที่พบว่าเป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงมีความเป็นไปได้ที่ชาวจีนอาจจะอาศัยการนอนจำศีลของงูที่พวกเขาสังเกตเห็นมาเชื่อมโยงถึงค้างคาวที่มีการจำศีลในช่วงเลื้อยลูกอ่อนเช่นกัน (Angels Julivert Zamarreno, 2012, pp. 81-82)

7.2 ข้อเสนอแนะ

7.2.1 การอภิปรายผลในข้อ 7.1.3 เป็นเพียงสมมติฐานเบื้องต้นของผู้วิจัย ทั้งนี้ ปัจจัยการจำศีลของงูที่ใช้เชื่อมโยงถึงค้างคาวหรือสัตว์เลื้อยลูกด้วยนมชนิดอื่นยังคงเป็นประเด็นที่ควรศึกษาต่อไป

7.2.2 การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาในลักษณะสหวิทยาการ (Multidisciplinary)¹¹ ระหว่างความรู้ด้านภาษาและนิรุกติศาสตร์กับสัตววิทยา ซึ่งผู้วิจัยพยายามพิจารณาความเป็นไปได้ตามหลักฐานและหลักเกณฑ์ทางสัตววิทยาที่ปรากฏและมีอยู่จริงภายใต้แนวคิดปฏิฐานนิยม แต่ด้วยข้อจำกัดทางด้านเวลาและข้อมูลที่อธิบายถึงสัตว์ในเอกสารโบราณ ทำให้มุมมองเกี่ยวกับการสังเกตลักษณะสัณฐานและพฤติกรรมของสัตว์ในบางประเด็น ยังคงเป็นเรื่องยากที่จะหลีกเลี่ยงความเป็นอัตวิสัยได้ ดังนั้น อาจทำการศึกษาเรื่องนี้ในลักษณะสหวิทยาการมากกว่า 2 สาขา เพื่อความเป็นภววิสัยมากขึ้น

¹¹ สหวิทยาการ เชื่อว่า บางสาขาวิชามีสมรรถนะขีดจำกัดด้านแนวคิดและวิธีวิทยา (approach/methodology) ในขณะที่สาขาใกล้เคียงสามารถให้คำอธิบายได้ ดังนั้น ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ หากพิจารณาและพินิจจากหลายมุมมองอาจจะทำให้เข้าใจได้ดีกว่า นอกจากนั้นยังส่งเสริมให้เกิดความก้าวหน้าในสาขาต่าง ๆ อีกด้วย (Cross-fertilization) (ธงชัย สมบูรณ์ (ม.ป.ป.). *การวิจัยข้ามพรมแดนและสหวิทยาการ*.)

รายการอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). *หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต วิทยาศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)*. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2563). *แมลง*. <http://www.dnp.go.th/>
- กลุ่มงานความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้ กรมป่าไม้. (2559). *คู่มือการเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพด้านแมลง*. สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้ กรมป่าไม้. สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- คณะบรรณาธิการหนังสือทำสัหสวรรษแห่งอักษรจีน. (2552). *ทำสัหสวรรษแห่งอักษรจีน*. Foreign Language Teaching and Research Press.
- จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ. (2552). อรรถศาสตร์เชิงเปรียบเทียบความคลุมเครือระหว่างภาษาไทยกับภาษาจีน. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 16(1), 15-25.
- จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ. (2560). การศึกษาที่มาของความหมายและวิธีการสร้างคำ “ลายสือ” ในเอกสารจีน. *วารสารอักษรศาสตร์*, 46(2), 217-246.
- จินดารัตน์ โพธิ์นอก. (2553). *ปฏิธานนิยม*. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. <http://legacy.orst.go.th/>
- ณัฐเสกข์ นาคสิทธิ์ และ จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ. (2564). การศึกษากลวิธีอ่านตารางเสียงในเอกสารโบราณเต็งอ้วนสมัยซ่ง. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 40(2), 33-52.
- ถาวร สิกขโกศล. (2560). *ภาษา อักษร และคำคมสุภาษิตจีน*. แสงดาว.
- ธงชัย สมบูรณ์. (ม.ป.ป.). *การวิจัยข้ามพรมแดนและสหวิทยาการ*. http://www.edu.ru.ac.th/images/edu_files/Cross-boundary_and_Interdisciplinary_Research.pdf
- เจียรชัย เอี่ยมวรเมธ. (2552). *พจนานุกรมจีน-ไทย ฉบับใหม่ (ฉบับพิมพ์หนังสือด้วย)*. บริษัท รวมสาส์น (1977) จำกัด.
- นริศ วศินานนท์. (2565). ปัญหาการเรียนการสอนอักษรจีนในประเทศไทย. *วารสารวิชาการภาษาและวัฒนธรรมจีน*, 9(1), 53-66.
- บัวกนต์ วิลามาต. (2545). *นามานุกรมสัตว์*. สุวีริยาสาส์น.
- ปรางทิพย์ คงฤทธิศึกษากร. (2564). จงยงกับความเจริญรุ่งเรืองรอบด้านและพอเพียง : สังคมและเศรษฐกิจคุณธรรมของมนุษยชาติ. ใน สุรสิทธิ์ อมรนิชศักดิ์ (บ.ก.), *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ จินตนิพนธ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ 6* (น. 116-133). สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ภูมรินทร์ ภิรมย์เลิศอมร. (2565). การเปลี่ยนแปลงทางความหมายและการปรับตัวของอักษรจีนที่เกี่ยวข้องกับการ
เช่นไห้ในหมวด 示 (SHì) และ 示 (SHì). *พินเนศวร์สาร*, 18(1), 31-46.
- ภูมรินทร์ ภิรมย์เลิศอมร. (2567). การศึกษาความหมายของอักษรและคำศัพท์จากอักษรหมวดน้ำ 鬼 ใน
พจนานุกรมภาษาจีนปัจจุบัน. *วารสารวิชาการภาษาและวัฒนธรรมจีน*, 11(1), 439-450.
- มอร์แกน, เบน. (2553). *นานมีบุ๊คส์ พาไปบุกโลกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม* (สายนต์ รัมย์อุดม, ผู้แปล). นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่นส์.
- สมชัย สุวงศ์ศักดิ์ศรี. (2548). *แมลงและพิพิธภัณฑ์แมลง*. กลุ่มงานอนุกรมวิธานแมลง กลุ่มกีฏและสัตววิทยา
สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช กรมวิชาการเกษตร.
- สุรางค์ เจริญศิริ, ธาณี พันแสง, นพพร ตั้งจิตต์งาม, วีรณา สมพิรวงศ์, นิรดา เป้นนางรอง และ อัจฉราภรณ์
ประเสริฐผล. (2553). *คู่มือการเรียนรู้ด้วยตนเองของชุมชน ด้านความหลากหลายทางชีวภาพ “ด้าน
แมลง”*. สำนักงานความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่ง
ประเทศไทย.
- ฮวางเยียนปิง 黄燕冰. (2557). การศึกษาความแตกต่างของคำว่า “犬” และ “狗”. *วารสารจีนศึกษา
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 7(2), 106-117.
- Angels Julivert Zamarreno. (2012). *อาณาจักรสัตว์ Grand Atlas de los Animals* (อรพิน ยงวัฒนา, ผู้แปล).
บริษัท สุวีริยาสาส์น จำกัด.
- Baidu Baïke. (2025). 五虫.
https://baike.baidu.com/item/%E4%BA%94%E8%99%AB/8570146?fromModule=search-result_lemma
- Cao Yan 曹燕. (2007). *《尔雅》动物专名研究*. 内蒙古大学硕士学位论文.
- Duan Yucai 段玉裁. (2013). *说文解字注*. 北京: 中华书局.
- Feng Lifang 冯丽芳 Li Jie et al. 李捷等. (2007). “虫”旁汉字中非昆虫动物的文化信息. *山西农业大学学
报(社会科学版)*, (1), 76-79.
- Hu Qiguang 胡奇光 & Fang Huanhai 方环海. (2016). *尔雅译注*上海: 上海古籍出版社.
- Ji Jianghong 纪江红. (2003). *动物世界百科全书* (上卷、中卷、下卷). 北京: 北京出版社.
- Jin Mengge 金梦鸽. (2019). *《说文解字》“虫部”的认知考察*. 名作欣赏, (3), 151-152.
- Kamphangkaew Siriphen (泰) 姚倩儒. (2023). *基于《说文解字》的对泰汉字字理教学研究——以常用
动物类构件为例*. 北京师范大学博士学位论文.
- Li Haixia 李海霞. (2005). *汉语动物命名考释*. 成都: 巴蜀书社.
- Lu Zongda 陆宗达 & Wang Ning 王宁. (1994). *训诂与训诂学*. 太原: 山西教育.
- Lu Zongda 陆宗达 & Wang Ning 王宁. (1981). *古汉语词义研究——关于古代书面汉语词义引申的规律
辞书研究*, (02), 31-42.

- NGThai (National Geographic ฉบับภาษาไทย). (2020). *มอลลัสกา (Mollusca)*.
<https://ngthai.com/wildlife/29696/mollusca/>
- Wang Li 王力. (2000). *王力古汉语字典*. 北京: 中华书局.
- Wang Ning 王宁. (2013). *古代汉语*. 北京: 高等教育出版社.
- Xu Qingti 许清梯. (1978). *辞渊*. 台北: 大新书局.
- Xu Shen 许慎. (2013). *说文解字 附音序、笔画检字*. 北京: 中华书局.
- Yi Zhiwen 易志文. (2007). 《说文解字虫部》字的意义体系一. 萍乡高等专科学校学报, (4), 92-96, 100.
- Yi Zhiwen 易志文. (2007). 《说文解字虫部》字的意义体系(二). 萍乡高等专科学校学报, (5), 93-97.
- Yi Zhiwen 易志文. (2009). 《说文解字虫部》中的同物异名和同名异物. 农业考古, (1), 258-260.
- Yi Zhiwen 易志文. (2009). 《说文解字》虫部字的宗教文化意蕴. 农业考古, (4), 281-283.
- Yi Zhiwen 易志文. (2010). 《说文解字虫部》字中的农林害虫考释. 农业考古, (4), 268-270.
- Yi Zhiwen 易志文. (2012). 《说文解字虫部》名物词语音理据探微. 农业考古, (1), 257-258, 262.
- Zhang Jingjing 张晶静. (2014). 《说文解字》虫部文化的阐释. 长安学刊, (5), 21-23.
- Zhang Yushu 张玉书 & Chen Tingjing 陈廷敬. (2008). *康熙字典*. 北京: 大众文艺出版社.

การศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน :
กรณีศึกษาอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน
A Study of the Role of Salt on the Southern Silk Road from
Chinese Historical Documents: A Case Study of the Salt Industry
in Sichuan and Yunnan Provinces

สุภาชา ศรีรัตนบัลล์

Suphacha Sriratanaban

เมิ่งอู่ กู่

Mengyu Gu

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Humanities, Chiang Mai University

Corresponding Author:

Suphacha Sriratanaban

Faculty of Humanities, Chiang Mai University

239, Huay Kaew Road, Mueang District, Chiang Mai Province 50200, Thailand

Email: suphacha.sr@cmu.ac.th

Received: March 25, 2025

Revised: June 1, 2025

Accepted: June 5, 2025

การศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน : กรณีศึกษาอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ ผ่านการวิเคราะห์พัฒนาการของอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน โดยอาศัยเอกสารจีนโบราณเป็นแหล่งข้อมูลหลัก ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเกลือมีบทบาทสำคัญดังต่อไปนี้

ประการแรก เกลือทำหน้าที่เป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ในระบบเศรษฐกิจของรัฐจักรวรรดิจีน มณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นแหล่งผลิตเกลือสำคัญมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น โดยมีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้อุตสาหกรรมเกลือในสองมณฑลนี้ขยายตัวจนกลายเป็นศูนย์กลางการกระจายเกลือที่สำคัญ รัฐจีนโบราณได้ใช้นโยบายผูกขาดและการจัดเก็บภาษีเกลืออย่างเข้มงวด มีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะเพื่อควบคุมการผลิต การค้า และการจัดเก็บภาษีเกลืออย่างเป็นระบบ ทั้งยังมีการออกมาตรการควบคุมตลาด เช่น การออกใบอนุญาตค้าเกลือ ระบบผูกขาดเกลือของจักรวรรดิจีนไม่เพียงเป็นแหล่งรายได้สำคัญของราชสำนัก แต่ยังมีบทบาทในการควบคุมเศรษฐกิจท้องถิ่น สนับสนุนกองทัพ และเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมือง กล่าวได้ว่าเกลือเป็นทรัพยากรยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงระหว่างความเป็นอยู่ของประชาชนกับโครงสร้างเศรษฐกิจและความมั่นคงของรัฐอย่างแนบแน่น

ประการที่สอง เกลือมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะสินค้าและเงินตราในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ในบริบทของพื้นที่ชายขอบ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนมณฑลยูนนานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของเส้นทางสายไหมตอนใต้ที่เชื่อมโยงกับเมียนมา ไทย และลาว นอกจากเกลือจะเป็นสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันแล้ว ยังถูกนำมาใช้เป็นหน่วยคำนวณมูลค่าสินค้าในบางพื้นที่ โดยเฉพาะการค้าระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และในตลาดระดับชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของระบบเศรษฐกิจในภูมิภาคที่ระบบเงินตรายังไม่มั่นคง

คำสำคัญ : เส้นทางสายไหมตอนใต้, เอกสารจีนโบราณ, การค้าเกลือ, มณฑลเสฉวน, มณฑลยูนนาน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการค้าบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน” ได้รับการสนับสนุนการทำการวิจัยส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ 2566 จากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยวิทยสถานสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์แห่งประเทศไทย (อัสชา) สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) โดยการทำงานของสถาบันสุวรรณภูมิศึกษาภายในอัสชา และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

A Study of the Role of Salt on the Southern Silk Road from Chinese Historical Documents: A Case Study of the Salt Industry in Sichuan and Yunnan Provinces

Abstract

This article examines the role of salt on the Southern Silk Road by analyzing the development of the salt industry in Sichuan and Yunnan provinces, using ancient Chinese documents as primary sources. Results are that sodium chloride has two key significant aspects:

First, salt functioned as a strategic resource in the economic structure of the imperial Chinese state. Sichuan and Yunnan were major centers of salt production starting from the Qin and Han dynasties. Continuous technological advances expanded the salt industry, making the two provinces into key distribution centers. The imperial state strictly monopolized and taxed salt, establishing specialized administrative agencies to oversee its production, trade, and taxation. The market was regulated by issuing salt trade licenses. The state monopoly on salt generated vital royal court revenue and controlled local economies, supported military logistics, and reinforced political stability. Therefore, salt was a strategic resource linked to the public livelihood, economic structure, and state security.

Secondly, salt was an essential commodity and currency in local economies, particularly in frontier areas. In Yunnan province borderlands, part of the Southern Silk Road network connecting to Myanmar, Thailand, and Laos, salt was a basic daily product and in certain areas, used as a trade value unit. This was especially so in ethnic group exchanges and at community markets, reflecting the flexibility of regional economies where formal currency systems were inchoate.

Keywords: Southern Silk Road, ancient Chinese documents, salt trade, Sichuan province, Yunnan province

1. บทนำ

เส้นทางสายไหมตอนใต้ (南方丝绸之路) หรือที่รู้จักกันในชื่อ เส้นทางสายไหมตะวันตกเฉียงใต้ (西南丝绸之路) เป็นเครือข่ายเส้นทางการค้าทางบกในยุคโบราณ ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏอย่างน้อยตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตกหรือซีฮั่น (西汉, 202 ปีก่อนคริสตศักราช - ค.ศ. 8) โดยเป็นเครือข่ายเส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้ อันได้แก่ มณฑลเสฉวน (四川) และมณฑลยูนนาน (云南) เข้ากับภูมิภาคเอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะดินแดนสุวรรณภูมิตอนเหนือได้แก่ ภาคเหนือตอนบนของไทย เมียนมา ลาว และภาคเหนือและภาคกลางของเวียดนาม เส้นทางสายไหมตอนใต้ไม่เพียงเป็นช่องทางการค้าสำคัญ แต่ยังเป็นสะพานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางการทูตและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากการศึกษาของ Qu (2011, pp. 176-177) พบว่าเส้นทางสายไหมตะวันตกเฉียงใต้ประกอบด้วยเส้นทางหลัก 3 สาย ได้แก่ 1) เส้นทางบกที่เชื่อมโยงจีนกับเมียนมาและอินเดีย 2) เส้นทางบกและเส้นทางน้ำที่เชื่อมโยงจีนกับเวียดนาม และ 3) เส้นทางขาม้าโบราณหรือฉาหม่ากู่เต๋ (茶马古道) ซึ่งเชื่อมโยงจีนกับเนปาลและอินเดีย นอกจากนี้ Sun (1993, p. 47) ยังชี้ให้เห็นว่ามีเส้นทางย่อยสำคัญอีกสายหนึ่ง ได้แก่ เส้นทางเตียนเหล่านูเก๋เต๋ (滇老暹古道) ซึ่งเริ่มต้นจากเมืองอันหนิง (安宁) ในมณฑลยูนนาน ผ่านเขตจิ่งตง (景东) เจิ้นหยวน (镇沅) และซือเหมา (思茅) ในเมืองผู่เอ๋อร์ (普洱) มุ่งหน้าสู่เชียงใหม่ หลวงพระบาง และเชื่อมโยงต่อไปยังเมียนมาและเวียดนาม

เส้นทางสายไหมตอนใต้มีบทบาทสำคัญในฐานะเครือข่ายการค้าที่เชื่อมโยงภูมิภาคต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้าหลากหลายชนิด อาทิ เกลือ ชา ผ้าไหม ทองคำ เงิน ทองแดง ภาชนะเหล็ก ของป่า ไม้หอม และสมุนไพร โดยเฉพาะเกลือ ซึ่งเป็นสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันและมีแหล่งผลิตเกลือกระจายอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ตลอดแนวเส้นทางสายไหมตอนใต้ ตั้งแต่มณฑลเสฉวนและยูนนานในจีน ไปจนถึงอาณาจักรล้านนาและล้านช้างในดินแดนสุวรรณภูมิตอนเหนือ งานของวิชา มาแก้ว (2559) ที่ศึกษาระบบเศรษฐกิจในยุคทองของอาณาจักรล้านนา (ค.ศ. 1355-1525) ชี้ให้เห็นว่า เกลือเป็นสินค้าพื้นฐานที่มีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจ โดยมีแหล่งผลิตอยู่ที่เมืองน่าน หัวเมืองลื้อในสิบสองปันนา และอาณาจักรล้านช้าง ทั้งนี้ ตลาดล้านนาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการกระจายสินค้าเกลือ โดยพ่อค้าเงี้ยวและพ่อค้าจากยูนนานเดินทางเข้ามาซื้อเกลือเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นตลอดเส้นทางการค้า ลักษณะการค้าเกลือดังกล่าวเป็นการค้าระดับย่อยและกระจายเป็นทอด ๆ สะท้อนให้เห็นว่าการค้าเกลือเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างจีนตอนใต้กับสุวรรณภูมิตอนเหนือ ผ่านเครือข่ายของเส้นทางสายไหมตอนใต้

อย่างไรก็ดี จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังขาดการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนานในฐานะศูนย์กลางสำคัญของการผลิตและการค้าเกลือบนเครือข่ายเส้นทางสายไหมตอนใต้ แม้ว่าทั้งสองพื้นที่จะเป็นแหล่งทรัพยากรเกลือที่สำคัญของจีนมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ ยังขาดการศึกษาที่วิเคราะห์จากเอกสารจีนโบราณอย่างเป็นระบบ การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาบทบาทของเกลือในฐานะทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเน้นการวิเคราะห์พัฒนาการของ

อุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน รวมถึงบทบาทของรัฐในการควบคุมการผลิต การค้า และการจัดเก็บภาษีผ่านการวิเคราะห์เอกสารจีนโบราณตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นถึงราชวงศ์ชิง การศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของเกลือในฐานะกลไกเชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างภูมิภาค และต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการพัฒนาของเส้นทางสายไหมตอนใต้ในมิติใหม่ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ผ่านการวิเคราะห์พัฒนาการของอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน โดยอาศัยเอกสารจีนโบราณเป็นแหล่งข้อมูลหลัก

3. ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเส้นทางสายไหมตอนใต้ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากนักวิชาการจีนตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 โดยอาศัยหลักฐานจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีในการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้งานวิจัยที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับประเด็นหลัก เช่น เส้นทางการค้า สินค้าที่มีการแลกเปลี่ยน และระบบเงินตราที่ใช้บนเส้นทางสายไหมตอนใต้

3.1 เส้นทางการค้า

งานวิจัยที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่าเส้นทางสายไหมตอนใต้ไม่ได้เป็นเส้นทางเดียว แต่เป็นเครือข่ายเส้นทางการค้าซึ่งเชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีบันทึกปรากฏตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นจนถึงราชวงศ์ชิง โดยมีจุดเริ่มต้นที่เมืองเฉิงตู (成都) ในมณฑลเสฉวน จากการวิเคราะห์ของนักวิชาการสามารถสรุปเส้นทางสายไหมตอนใต้ได้ดังต่อไปนี้ (Sun, 1993; Qu, 2011, pp. 176-177; Zou, 2017, pp. 120-121; Zou, 2018, pp. 2-5)

เส้นทางสายไหมตอนใต้ส่วนที่อยู่ภายในจีนแบ่งได้เป็น 3 สาย ได้แก่ เส้นทางสายตะวันตก เรียกว่า “หลิงกวนเต้า” (灵关道/零关道) เส้นทางสายกลาง เรียกว่า “อู๋ฉื่อเต้า” (五尺道) และเส้นทางสายตะวันออก เรียกว่า “จิงเคอเต้า” (牂牁道) หรือ “เยี่ยหลังเต้า” (夜郎道) โดยเส้นทางสายตะวันตกและสายกลางจะเริ่มต้นจากเมืองเฉิงตู ผ่านเมืองต่าง ๆ ก่อนมาบรรจบกันที่เมืองต้าหลี่ (大理) ในมณฑลยูนนาน จากนั้นสามารถเดินทางต่อไปยังเมืองเป่าซาน (保山) และเถิงชง (腾冲) ซึ่งอยู่ชายแดนเมียนมา ในส่วนของเส้นทางสายตะวันออก เริ่มต้นจากเฉิงตู ผ่านมณฑลกุ้ยโจว (贵州) กวางสี (广西) กวางตุ้ง (广东) ไปจนถึงทะเลจีนใต้

นอกจากเส้นทางภายในจีนแล้ว ยังมีเส้นทางสำคัญที่เชื่อมโยงจีนตอนใต้กับดินแดนอื่น ๆ เช่น เส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับอินเดียนผ่านทางเมียนมา เรียกว่า “สือเซินตุ่เต้า” (蜀身毒道) เส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับเวียดนาม เรียกว่า เส้นทาง “บู๊โถวเต้า” (步头道) หรือ “จิ้นซังเต้า” (进桑道) เส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับลาว ไทย และเมียนมา เรียกว่า เตียนเหล้าเซียนกู่เต้า (滇老暹古道) เป็นเส้นทางจากมณฑลยูนนานเข้าสู่ภาคเหนือตอนบนของไทย และแยกไปทางตะวันตกสู่ลาว หรือแยกไปทางตะวันออกสู่เมียนมา จึงเห็นได้ว่าเส้นทางทั้งหมดล้วนเป็นเครือข่ายของเส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างจีนตอนใต้กับสุวรรณภูมิตอนเหนือ

3.2 สินค้าบนเส้นทางสายไหมตอนใต้

Zou (2016, p. 23) ได้สรุปสินค้าที่จีนส่งออกสู่ต่างแดนผ่านทางเส้นทางสายไหมตอนใต้ เช่น ผ้าไหม ผ้าป่าน ผ้าปัก สมุนไพร ข้าว เหล้า น้ำตาล ใบชา สุรา เครื่องเหล็ก เครื่องทองแดง เครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องเคลือบ กระดาษ ส่วนสินค้าที่นำเข้าจากต่างแดนสู่จีน เช่น หอยเบี้ย งาช้าง นอแรด สมุนไพร ไม้หอม อัญมณี ฝ้าย ข้าว อัมพัน ปะการัง ทั้งนี้ เหล้าเป็นหนึ่งในสินค้าพื้นฐานที่มีการค้าขายบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยพบว่าเส้นทางการขนส่งเกลือซึ่งใช้มาต่าง มักมีศูนย์กลางอยู่ที่แหล่งผลิตเกลือและแผ่ขยายออกไปในทิศทางต่าง ๆ เช่น จากบ่อเกลือในมณฑลยูนนาน มีเส้นทางการค้าเชื่อมโยงไปยังมณฑลเสฉวนและทิเบต หรือเชื่อมโยงไปยังเมียนมาและอินเดีย (Zhao, 2002) ในสมัยราชวงศ์หมิง พบว่าเกลือเป็นสินค้าสำคัญที่สุดที่มณฑลยูนนานส่งออกไปยังเมียนมา ในขณะที่ฝ้ายเป็นสินค้าหลักที่จีนนำเข้าจากเมียนมา (Lu, 2003, p. 222)

3.3 ระบบเงินตราบนเส้นทางสายไหมตอนใต้

ผลการศึกษาที่ผ่านมาพบมีการใช้เงินตราหลากหลายชนิดบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ามีการใช้หอยเบี้ยเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน Lin (2013) กล่าวว่าหอยเบี้ยเป็นทั้งสินค้าและเงินตราหลักที่เชื่อมโยงการค้าระหว่างยูนนานกับเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลานาน จนอาจกล่าวได้ว่าเส้นทางสายไหมตอนใต้นั้นแท้จริงแล้วควรจะเรียกว่าเป็น “เส้นทางแห่งเงินเบี้ย” (贝币之路) นอกเหนือจากหอยเบี้ยแล้ว ยังพบหลักฐานการใช้เงินเหรียญโลหะ เงินธนบัตร และทองคำเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะเหรียญทองแดงและเงินธนบัตรของจีนมีการแพร่กระจายตามเส้นทางสายไหมตอนใต้ไปถึงเมียนมา ลาว และไทย (Sun, 1993; Zou, 2018, p. 97)

นอกจากนี้ ยังพบว่ามียุทธวิธีการแลกเปลี่ยนโดยใช้สิ่งของแทนเงินตราบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ เช่น ในพื้นที่ชายแดนของมณฑลยูนนานซึ่งอยู่ห่างไกลและระบบเศรษฐกิจยังไม่พัฒนา เกลือเป็นหนึ่งในสินค้าที่ถูกใช้เป็นหน่วยแลกเปลี่ยนหลัก โดยมีการกำหนดรูปแบบและน้ำหนักของเกลือที่ใช้แทนเงินตรา และในบางกรณีมูลค่าของเกลืออาจถูกนำไปเปรียบเทียบกับทองคำ เพื่อใช้เป็นมาตรฐานการค้าขาย (Zhao, 2002)

4. วิธีการดำเนินงาน

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนสำคัญในการดำเนินงานดังต่อไปนี้

4.1 การสำรวจและรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารจีนชั้นต้นผ่านฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ และทำการสอบทานข้อมูลกับเอกสารต้นฉบับ โดยเดินทางไปสืบค้นเพิ่มเติม ณ หอสมุดแห่งชาติจีน (National Library of China 中国国家图书馆) กรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมุ่งเน้นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางสายไหมตอนใต้ ในบริบทของมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน ครอบคลุมเอกสารที่ประพันธ์ขึ้นระหว่างสมัยราชวงศ์ฮั่น (汉, 202 ปีก่อนคริสต์ศักราช - ค.ศ. 220) จนถึงสมัยราชวงศ์ชิง (清, ค.ศ. 1636-1912)

สำหรับการคัดเลือกเอกสาร มุ่งเน้นเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัย โดยเน้นเอกสารประเภทพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ราชวงศ์ จดหมายเหตุประจำรัชกาล และจดหมายเหตุท้องถิ่น ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการผลิตและการค้าเกลือในพื้นที่มณฑลเสฉวนและยูนนาน เอกสารเหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์บทบาทของเกลือในเครือข่ายเศรษฐกิจบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ได้อย่างครอบคลุม

4.2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นประเด็นสำคัญ ได้แก่ แหล่งผลิตเกลือ การค้าเกลือ การจัดการเกลือในฐานะสินค้า ตลอดจนบทบาทของเกลือในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ทั้งนี้ การถอดเสียงจากภาษาจีนเป็นภาษาไทยในงานวิจัยนี้ ยึดตามเกณฑ์การถอดเสียงภาษาจีนแมนดารินด้วยอักขรวิธีไทยของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน (2543)

5. ผลการวิจัย

5.1 เอกสารจีนโบราณที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ได้รวบรวมและคัดเลือกเอกสารจีนโบราณที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการค้าเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเฉพาะในบริบทของมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน ประกอบด้วยเอกสารดังต่อไปนี้

《汉书》(ฮั่นชู : พงศาวดารราชวงศ์ฮั่น)

ฮั่นชู เป็นเอกสารประเภทพงศาวดารฉบับหอหลวง ประพันธ์โดยบานกุ๋ (班固, ค.ศ. 32-92) ซึ่งเป็นขุนนางในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นหมิงตี้ (汉明帝, ครองราชย์ ค.ศ. 57-75) แห่งราชวงศ์ฮั่นตะวันออก (东汉, ค.ศ. 25-220) เนื้อหาของฮั่นชูบันทึกประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก รวมระยะเวลา 229 ปี ฮั่นชูมีเนื้อหาทั้งหมด 100 บรรพ และถือเป็นต้นแบบของพงศาวดารประเภทตัวหนังสือ (断代史) หรือประวัติศาสตร์เฉพาะยุคสมัย ซึ่งเน้นบันทึกเหตุการณ์ของราชวงศ์เดียวแทนที่จะครอบคลุมหลายยุค

ฮั่นชูได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเกลือของมณฑลเสฉวนและยูนนานในสมัยราชวงศ์ฮั่น โดยกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือและการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อกำกับดูแลการผลิตและการค้าเกลือ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมเกลือในรัฐจีนโบราณ เนื้อหาในฮั่นชูชี้ให้เห็นถึงบทบาทของเกลือในฐานะทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและการปกครอง โดยรัฐเข้ามาควบคุมการผลิตและการจำหน่าย เพื่อใช้เป็นแหล่งรายได้สำคัญของราชสำนัก

《华阳国志》(หวาหยกั๋วจื่อ : พงศาวดารหวาหยกั๋ว)

หวาหยกั๋วจื่อ เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุท้องถิ่นหรือตีฟงจื่อ (地方志) ที่เก่าแก่และสมบูรณ์ที่สุดฉบับหนึ่งในประวัติศาสตร์จีน ประพันธ์โดย ฉิงฉีวี่ (常璩, ราว ค.ศ. 291-361) ชาวอำเภอเจียงหยวน (江源县) จังหวัดสวู่ (蜀郡) ซึ่งอยู่ในเขตเมืองเฉิงตู มณฑลเสฉวนในปัจจุบัน ฉิงฉีวี่รับราชการในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก (东晋, ค.ศ. 317-420) และได้เรียบเรียงเอกสารหวาหยกั๋วจื่อระหว่าง ค.ศ. 348-354 เนื้อหาของเอกสารนี้มีทั้งหมด 12 บรรพ บรรยายถึงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากร เศรษฐกิจ และขนบธรรมเนียม

ประเพณีของภูมิภาคหว่าหยัง (华阳) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของมณฑลเสฉวน ยูนนาน และก๊วยโจวทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนในปัจจุบัน

หว่าหยังกั๋วจื้อให้ข้อมูลที่ครอบคลุมเกี่ยวกับแหล่งบ่อเกลือในพื้นที่มณฑลเสฉวนและยูนนาน รวมถึงกระบวนการผลิตและเทคโนโลยีการต้มเกลือในยุคโบราณ โดยบรรยายถึงวิธีการผลิตเกลือแบบดั้งเดิมของชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงการตั้งหน่วยงานควบคุมกิจการเกลือ ซึ่งสะท้อนถึงพัฒนาการสำคัญของอุตสาหกรรมเกลือในภูมิภาคดังกล่าว

《蛮书》 (หมานซู : พงศาวดารหมาน)

หมานซู เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุท้องถิ่นส่วนเอกชน ประพันธ์โดยฝานซั่ว (樊绰, ปีกเกิดและเสียชีวิตไม่ทราบแน่ชัด) ซึ่งเป็นขุนนางในสมัยราชวงศ์ถัง (唐, ค.ศ. 618-907) ฝานซั่วเคยดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาของผู้บัญชาการทหารประจำเขตการปกครองอานหนาน (安南) ซึ่งอยู่ในเขตประเทศเวียดนามในปัจจุบัน จึงได้รับมอบหมายให้สำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอาณาจักรน่านเจ้าหรือหนานเจ้า (南诏) และได้เรียบเรียงเป็นเอกสารหมานซู ซึ่งมีเนื้อหาทั้งหมด 10 บรรพ บรรยายถึงเหตุการณ์สำคัญ สภาพภูมิประเทศ เมืองสำคัญ เส้นทางคมนาคม ทรัพยากร สินค้า และขนบธรรมเนียมประเพณีของอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์ถังของจีน

หมานซูบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งบ่อเกลือและวิธีการผลิตเกลือของกลุ่มชนในอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองต้าหลี่ มณฑลยูนนานในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเกลือทั้งในฐานะทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และสินค้าเศรษฐกิจที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนภายในเครือข่ายการค้าท้องถิ่น

《宋史》 (ซ่งลื่อ : พงศาวดารราชวงศ์ซ่ง)

ซ่งลื่อ เป็นพงศาวดารฉบับหอหลวงที่บันทึกเหตุการณ์ในสมัยราชวงศ์ซ่ง (宋) ระหว่าง ค.ศ. 960-1279 โดยมีเนื้อหาครอบคลุมเหตุการณ์สำคัญทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ได้รับการเรียบเรียงขึ้นตามพระราชบัญชาของจักรพรรดิหยวนซุ่นตี้ (元顺帝, ครองราชย์ ค.ศ. 1333-1370) โดยมีอัครมหาเสนาบดีหัวท้าว (脱脱, ค.ศ. 1314-1356) และอาหลู่ตู (阿鲁图, ? - ค.ศ. 1351) เป็นผู้กำกับดูแล และมีคณะผู้เรียบเรียงมากกว่า 20 คน ซ่งลื่อถือเป็นพงศาวดารฉบับหอหลวงที่มีเนื้อหามากที่สุด โดยมีทั้งหมด 496 บรรพ

ซ่งลื่อบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเกลือในจักรวรรดิจีน โดยกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือ การขนส่งเกลือ และการค้าเกลือที่ดำเนินการโดยทั้งรัฐและภาคเอกชน รวมถึงการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อควบคุมการผลิตและจัดจำหน่ายเกลือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของอุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์ซ่ง

《元史》 (หยวนลื่อ : พงศาวดารราชวงศ์หยวน)

หยวนลื่อ เป็นพงศาวดารฉบับหอหลวงที่บันทึกเหตุการณ์ในสมัยราชวงศ์หยวน (元) ระหว่าง ค.ศ. 1271-1368 โดยมีเนื้อหาทั้งหมด 210 บรรพ ได้รับการเรียบเรียงขึ้นตามพระราชบัญชาของจักรพรรดิหมิงไท่จู (明太祖, ครองราชย์ ค.ศ. 1368-1398) โดยดำเนินการภายใต้การกำกับของอัครมหาเสนาบดีหลี่ซันฉาง (李善长, ค.ศ. 1314-1390) และมีคณะผู้เรียบเรียงมากกว่า 30 คน

เนื้อหาในหยวนสือให้รายละเอียดเกี่ยวกับการผลิต การจัดการ และการค้าขายเกลือในมณฑลเสฉวน และยูนนาน โดยกล่าวถึงโครงสร้างและนโยบายการบริหารอุตสาหกรรมเกลือของรัฐ นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับปริมาณการผลิต การขยายตัวของแหล่งผลิตและตลาดเกลือ และการจัดเก็บภาษีจากการค้าเกลือในสมัยราชวงศ์หยวน

《明实录》 (หมิงสือลู่ : บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิง)

หมิงสือลู่ เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุประจำรัชกาล คำว่า สือลู่ (实录) หมายถึง บันทึกเรื่องจริง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากพงศาวดารฉบับหอหลวง กล่าวคือ พงศาวดารฉบับหอหลวงจัดทำขึ้นภายหลังการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ โดยเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ก่อนหน้า ซึ่งเรียบเรียงตามรูปแบบบันทึกชีวประวัติ (纪传体) และแบ่งหมวดหมู่ตามเนื้อหา ในขณะที่สือลู่จัดทำขึ้นโดยส่วนราชการของราชวงศ์นั้น ๆ เป็นบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละรัชสมัยตามลำดับเวลา ซึ่งรูปแบบการบันทึกประวัติศาสตร์ดังกล่าวเรียกว่า เปียนเหนียนเถี (编年体) การเรียบเรียงสือลู่จะอ้างอิงจากเอกสารต่าง ๆ เช่น บันทึกรายวัน บันทึกพระราชกิจและพระราชดำรัสของจักรพรรดิ เอกสารราชการ ด้วยเหตุนี้ สือลู่จึงเป็นแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีความละเอียดและแม่นยำ หมิงสือลู่มีเนื้อหาทั้งหมด 2,964 บรรพ บันทึกเหตุการณ์สำคัญใน 13 รัชสมัยของราชวงศ์หมิง ถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง (明, ค.ศ. 1368-1644) ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

หมิงสือลู่บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการผลิต การควบคุมแหล่งผลิต การจัดเก็บภาษีเกลือ และการปฏิรูปนโยบายด้านอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตามแต่ละรัชสมัยของราชวงศ์หมิง

万历《云南通志》 (วันลื่อวินหนานทงจื่อ : สารานุกรมยูนนานในรัชศกวันลี่)

วันลื่อวินหนานทงจื่อ เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุท้องถิ่นของส่วนราชการ ผู้เรียบเรียงคือ ชุนนางโจวอิงหลง (邹应龙, ค.ศ. 1525-?) และหลี่หยวนหยัง (李元阳, ค.ศ. 1497-1580) มีเนื้อหาทั้งหมด 17 บรรพ ครอบคลุมข้อมูลเกี่ยวกับมณฑลยูนนานในหลายด้านได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภูมิประเทศ การแบ่งเขต การปกครอง ประชากร การเกณฑ์แรงงาน การทหาร การศึกษา บุคคลสำคัญ สถานที่สำคัญ พิธีกรรมและวรรณกรรมสำคัญ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับเขตชายแดนของจีนซึ่งครอบคลุมพื้นที่ภาคเหนือของไทย เมียนมา และลาว และข้อมูลเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชนกลุ่มน้อยในยูนนานในสมัยราชวงศ์หมิง

วันลื่อวินหนานทงจื่อบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลยูนนาน โดยกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญ หน่วยงานที่รัฐจัดตั้งขึ้นเพื่อควบคุมการผลิต และบทบาทของเกลือในฐานะสินค้าและเงินตราในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นของมณฑลยูนนานในสมัยราชวงศ์หมิง

《清实录》 (ชิงสือลู่ : บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์ชิง)

ชิงสือลู่เป็นเอกสารประเภทจดหมายเหตุประจำรัชกาลที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญในแต่ละรัชสมัยของราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1636-1912) โดยมีรูปแบบเดียวกับหมิงสือลู่ ชิงสือลู่จึงถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์และความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมภายใต้การปกครองของราชวงศ์ชิง

จึงสื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีเกลือ การเปลี่ยนแปลงนโยบาย และการบริหารจัดการอุตสาหกรรมผลิตเกลือของมณฑลเสฉวนและยูนนานในสมัยราชวงศ์ชิง สะท้อนถึงบทบาทของรัฐในการควบคุมการผลิตและจำหน่ายเกลือ รวมถึงผลกระทบของนโยบายภาษีเกลือต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นและระดับภูมิภาค

5.2 การสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารจีนโบราณที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้

งานวิจัยนี้ได้ทำการวิเคราะห์เอกสารจีนโบราณที่ผ่านการคัดเลือกอย่างเป็นระบบ และสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการกระจายตัวของแหล่งเกลือและการผลิตเกลือ การค้าเกลือและการจัดการเกลือในฐานะสินค้า ตลอดจนการใช้เกลือในฐานะเงินตรา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.2.1 แหล่งทรัพยากรเกลือและการผลิตเกลือ

จากการวิเคราะห์บันทึกเอกสารจีนโบราณพบว่า มณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นแหล่งทรัพยากรเกลือที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉิน (秦, 221-206 ปีก่อนคริสตศักราช) และราชวงศ์ฮั่น เอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ บรรพที่ 3 บันทึกจังหวัดสู่ (卷三 蜀志) ได้กล่าวถึงเขตการปกครองสู่จวิน (蜀郡) ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณเมืองเฉิงตู มณฑลเสฉวนในปัจจุบัน โดยบรรยายว่า “สรรพได้ประทานผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่นี้ ทุกครัวเรือนได้รับผลประโยชน์จากเกลือและทองแดง ทุกบ้านต่างครอบครองทรัพยากรจากภูเขาและแม่น้ำ ราษฎรอยู่ดีกินดี แข่งขันกันในด้านความมั่งคั่งร่ำรวย ด้านเศรษฐกิจและการค้าในสมัยราชวงศ์ฮั่น พื้นที่นั้นนับว่าเป็นอันดับหนึ่ง ” (资我丰土，家有盐铜之利，户专山川之材，居给人足，以富相尚。..... 汉家食货，以为称首。.....) ข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเกลือในฐานะทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่สร้างความมั่งคั่งให้แก่มณฑลเสฉวน โดยเกลือไม่เพียงเป็นสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต แต่ยังเป็นปัจจัยที่ขับเคลื่อนการค้าและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่

ในส่วนของมณฑลยูนนานนั้น เอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ บรรพที่ 4 บันทึกหนานจง (卷四 南中志) ได้บรรยายว่า “อำเภอเหลียนหฺรานมีบ่อเกลือ พื้นที่หนานจงล้วนพึ่งพิงเกลือจากที่นี่” (连然县有盐泉，南中共仰之。) บ่งชี้ว่าอำเภอเหลียนหฺราน (连然县) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเมืองอานหนิง (安宁) ทางตอนกลางของมณฑลยูนนานในปัจจุบัน เป็นแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญ โดยสามารถจัดหาเกลือให้กับพื้นที่หนานจง (南中) ซึ่งครอบคลุมมณฑลยูนนาน กุ้ยโจว และทางตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลเสฉวน นอกจากอำเภอเหลียนหฺรานแล้ว เอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ บรรพที่ 4 ยังได้กล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือในพื้นที่ตอนกลางและตะวันตกของมณฑลยูนนาน เช่น อำเภอปี้ซู่ (比苏县) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอำเภอวินหลง (云龙县) ในเขตปกครองตนเองชนชาติป๋ายแห่งต้าหลี่ (大理白族自治州) ในปัจจุบัน

ในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง การผลิตและการค้าเกลือของมณฑลเสฉวนมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก โดยเฉพาะการพัฒนาวิธีการผลิตเกลือจากแหล่งน้ำเกลือใต้ดิน หรือที่เรียกว่า “จิ้งเหยียน” (井盐) ซึ่งอาศัยการขุดเจาะลงสู่ใต้ดินลึกเพื่อนำน้ำเกลือขึ้นมา จากนั้นจึงทำการระเหยน้ำเพื่อให้ตกผลึกเป็นเกลือ ในช่วงราชวงศ์ซ่ง ได้มีการคิดค้นและพัฒนาเทคนิคการขุดบ่อเกลือรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “บ่อจั่วถ้ง” (卓筒井) ซึ่งมี

ลักษณะเฉพาะคือปากบ่อแคบและลึกในแนวตั้ง พร้อมทั้งใช้กระบอกไม้ไผ่เป็นท่อสำหรับดูดน้ำเกลือขึ้นมา วิธีการดังกล่าวมีประสิทธิภาพสูงกว่าวิธีการเดิมที่ใช้การขุดบ่อปากกว้าง (大口井) จึงส่งผลให้ทั้งจำนวนบ่อเกลือและปริมาณการผลิตเกลือเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก จากข้อมูลที่ Jia (1982, p. 64) ได้รวบรวมไว้ พบว่า ในช่วงต้นราชวงศ์ซ่งเหนือ (北宋, ค.ศ. 960-1127) มณฑลเสฉวนมีบ่อเกลือประมาณ 600 บ่อ และสามารถผลิตเกลือได้ประมาณ 16 ล้านจินต่อปี² แต่เมื่อถึงสมัยราชวงศ์ซ่งใต้ (南宋, ค.ศ. 1127-1279) จำนวนบ่อเกลือเพิ่มขึ้นเป็นมากกว่า 4,900 บ่อ และมียอดการผลิตเกลือสูงกว่า 60 ล้านจินต่อปี เอกสารซ่งสี่อ บรรพที่ 89 บันทึกลำดับที่ 42 ภูมิศาสตร์ลำดับที่ 5 (卷八十九 志第四十二 地理五) ยังได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งบ่อเกลือจำนวนมากที่กระจายอยู่ในเขตการปกครองถงชวณฝู่ลู่ (潼川府路) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกของมณฑลเสฉวนในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของพื้นที่นี้ในฐานะศูนย์กลางการผลิตเกลือของมณฑลเสฉวนในยุคราชวงศ์ซ่ง

ในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง มณฑลยูนนานอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรน่านเจ้า (ค.ศ. 738-902) และอาณาจักรต้าหลี่ (ค.ศ. 937-1254) ซึ่งมีอาณาเขตครอบคลุมทั่วทั้งมณฑลยูนนาน รวมถึงบางส่วนของมณฑลเสฉวน กุ้ยโจว ทิเบต อีกทั้งยังขยายอิทธิพลไปถึงพื้นที่ตอนเหนือของเมียนมา ไทย ลาว และเวียดนามในปัจจุบัน โดยมีเมืองหลวงและศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองต้าหลี่ หลักฐานเกี่ยวกับทรัพยากรเกลือในช่วงเวลาดังกล่าวปรากฏในเอกสารหมานซู โดยเฉพาะในบรรพที่ 7 ทรัพยากรและผลผลิตในเขตปกครองของยูนนาน (卷七 云南管内物产) ซึ่งบรรยายว่า “บ่อเกลือในเมืองอานหนิงเป็นบ่อเกลือหินทั้งหมด ลึกแปดสิบฉี³ นอกกำแพงเมืองก็ยังมีบ่อเกลืออีกสี่แห่ง ส่งเสริมให้ราษฎรต้มเกลือเอง” (安宁城中皆石盐井，深八十尺。城外又有四井，劝百姓自煎。) บันทึกดังกล่าวบ่งชี้ว่าเมืองอานหนิงและพื้นที่โดยรอบเป็นแหล่งผลิตเกลือสำคัญของยูนนาน โดยมีการใช้ประโยชน์จากเกลืออย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินและอันจนถึงสมัยราชวงศ์ถัง อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทโดยตรงของประชาชนในกระบวนการผลิตเกลือเพื่อการบริโภค นอกจากนี้ เอกสารหมานซูยังได้บันทึกถึงแหล่งบ่อเกลือในพื้นที่อื่น ๆ เช่น เมืองเจี้ยนสวิน (剑寻) และเจี้ยนชวณ (剑川) ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลยูนนานในปัจจุบัน รวมถึงบ่อเกลือในเมืองลี่สุ่ย (丽水) และฉิงปี้ (长傍) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณรัฐฉินทางตอนเหนือของเมียนมาในปัจจุบัน

ในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง การผลิตเกลือในมณฑลเสฉวนยังคงมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มณฑลเสฉวนกลายเป็นศูนย์กลางสำคัญของจักรวรรดิทั้งในด้านการผลิต การจำหน่าย และการกระจายเกลือ เอกสารหยวนสี่อ บรรพที่ 94 บันทึกลำดับที่ 43 อาหารและการค้าลำดับที่ 2 (卷九十四 志第四十三 食货二) ได้กล่าวถึงกระบวนการผลิตเกลือในมณฑลเสฉวน โดยระบุว่ายังคงมีการสืบทอดเทคนิคการขุดบ่อน้ำเกลือใต้ดิน เทคนิคดังกล่าวถือเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากวิธีการผลิตเกลือในภูมิภาคอื่นของจีน ซึ่งโดยมากนิยมใช้วิธีเก็บเกลือที่ตกผลึกตามธรรมชาติจากบ่อ หรือสกัดจากน้ำทะเลผ่านการต้มระเหย

² จิน (斤) เป็นหน่วยวัดน้ำหนักแบบดั้งเดิมของจีน โดยมีค่าความหนักแตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย ในสมัยราชวงศ์ซ่ง 1 จินมีน้ำหนักประมาณ 640-661 กรัม (Qiu, 2006)

³ ฉี (尺) เป็นหน่วยวัดความยาวในสมัยโบราณของจีน ความยาวจะแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย โดยในสมัยราชวงศ์ถัง 1 ฉีมีความยาวประมาณ 30.6 เซนติเมตร (Qiu, 2006)

เอกสารระบุว่า “มีเพียงเกลือจากเสฉวนเท่านั้นที่ได้จากบ่อซึ่งมีความลึกหลายร้อยฉี⁴ ต้องดึงน้ำเกลือขึ้นมาต้ม
เกลือได้ว่ายากลำบากกว่าทุกแห่ง” (惟四川之盐出于井，深者数百尺，汲水煮之，视他处为最难。) เอกสาร
ยังบรรยายต่อมาว่า “เกลือแห่งเสฉวน : มีแหล่งนาเกลือทั้งหมดสิบสองแห่ง และมีบ่อเกลือรวมทั้งหมดเก้าสิบห้า
แห่ง ตั้งอยู่ท่ามกลางภูเขานับหมื่นลูกในเขตเฉิงตู ขุยฝู ฉงชิ่ง ชีวหนาน จยาดิง ชุ่นชิ่ง ก่วงหยวน ฉงชวน และ
เส้าชิ่ง” (四川之盐：为场凡一十有二，为井凡九十有五，在成都、夔府、重庆、叙南、嘉定、顺庆、潼川、
绍庆等路万山之间。) ข้อความข้างต้นสะท้อนถึงการกระจายตัวอย่างกว้างขวางของแหล่งผลิตเกลือในมณฑล
เสฉวน โดยเฉพาะในพื้นที่ตอนกลางและตะวันออกของมณฑล ซึ่งได้พัฒนาเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรม
เกลือในช่วงสมัยราชวงศ์หยวน และยังคงมีบทบาทอย่างต่อเนื่องในช่วงราชวงศ์หมิงและชิง

ในมณฑลยูนนาน มีการพัฒนาและขยายแหล่งผลิตเกลืออย่างต่อเนื่องตลอดสมัยราชวงศ์หมิงและชิง
โดยเอกสารสำคัญหลายฉบับ เช่น วนลื้อวันหนานทงจื้อ หมิงสือลู่ และชิงสือลู่ ได้กล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือในฐานะ
ที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐจากการจัดเก็บภาษีเกลือ นอกเหนือจากบ่อเกลืออานหนิง (安宁井) ซึ่งมีการกล่าวถึง
ในเอกสารยุคก่อนหน้านี้อีกแล้ว ยังมีบ่อเกลือ “เฮยจิ่ง” (黑井) หรือ “บ่อดำ” และบ่อเกลือ “ไปจิ่ง” (白井) หรือ
“บ่อขาว” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตการปกครองตนเองชนชาติอี๋แห่งฉู่ยง (楚雄彝族自治州) บริเวณตอนกลางของมณฑล
ยูนนานในปัจจุบัน บ่อเกลือเหล่านี้สามารถผลิตเกลือได้ปริมาณมากในแต่ละปี ไม่เพียงหล่อเลี้ยงชีวิตความเป็นอยู่
ของประชาชนในท้องถิ่นเท่านั้น หากยังเป็นสินค้าจำเป็นสำหรับการแลกเปลี่ยนกับพื้นที่อื่นที่ขาดแคลนเกลืออีกด้วย

5.2.2 บทบาทของเกลือในฐานะสินค้า

การสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารโบราณที่คัดสรรสำหรับงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของ
การจัดการและการค้าเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน ซึ่งเปลี่ยนแปลงจากระบบกระจายตัวไปสู่ระบบที่มี
การบริหารจัดการที่เป็นระเบียบและมีขนาดใหญ่ขึ้นในแต่ละยุคสมัย เอกสารเหล่านี้ไม่เพียงแสดงถึงบทบาท
สำคัญของเกลือในฐานะสินค้าเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากนโยบายเกี่ยวกับ
เกลือในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ตามยุคสมัยที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

5.2.2.1 อุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

บันทึกจากสมัยราชวงศ์ฮั่นชี้ให้เห็นว่า เกลือเป็นทั้งสินค้าและแหล่งรายได้ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับ
ผู้ครอบครองบ่อเกลือในมณฑลเสฉวน ตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนคือกรณีของ หลัวโฝเว (罗褒) พ่อค้าชาวเฉิงตูใน
สมัยจักรพรรดิฮั่นเฉิงตี้ (汉成帝, ครองราชย์ 33-7 ปีก่อนคริสตศักราช) และฮั่นไ่อตี้ (汉哀帝, ครองราชย์ 7-1 ปี
ก่อนคริสตศักราช) ซึ่งร่ำรวยจากการค้าขายระหว่างเมืองหลวงฉางอัน (长安) กับมณฑลเสฉวน เอกสารฮั่นชู
บรรพที่ 91 ประวัติลำดับที่ 61 ประวัติผู้ค้าขาย (卷九十一 列传第六十一 货值传) ได้บันทึกว่า “ในช่วงเวลาไม่กี่ปี
สะสมทรัพย์สินได้มากกว่าสิบล้าน ... ผูกขาดผลประโยชน์จากบ่อเกลือ รายได้ในหนึ่งปีเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า
ทำให้ทรัพย์สินเพิ่มพูนอย่างมหาศาล” (数年间致十余万。… 擅盐井之利，期年所得自倍，遂殖其货。)
แสดงให้เห็นว่าการค้าขายเกลือในมณฑลเสฉวนสร้างผลกำไรมหาศาลให้แก่พ่อค้าเอกชน และนำไปสู่การสะสม
ความมั่งคั่งอย่างรวดเร็ว

⁴ ในสมัยราชวงศ์หยวน 1 ฉีมีความยาวประมาณ 35 เซนติเมตร (Qiu, 2006)

เนื่องจากเกลือเป็นสินค้าจำเป็นที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง รัฐจึงเริ่มเข้ามาควบคุมกิจการเกลือ โดยมีหลักฐานชัดเจนตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินว่ามีการจัดตั้งหน่วยงานระดับท้องถิ่นที่เรียกว่า “เหียนกวน” (盐官) หรือ “ขุนนางเกลือ” แม้เอกสารโบราณจะไม่ได้บรรยายหน้าที่ของเหียนกวนในช่วงเวลาดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน แต่สามารถสันนิษฐานได้ว่ามีบทบาทในการควบคุมการผลิตและจัดเก็บภาษีเกลือเพื่อป้องกันการผูกขาด โดยพ่อค้าเอกชน เอกสารอันชู บรรพที่ 24 บันทึกอาหารและการค้าลำดับที่ 4 ตอนบน (卷二十四上 食货志 第四上) ได้บรรยายถึงสภาพเศรษฐกิจในราชวงศ์ฉิน โดยระบุว่า “ภาษีที่ดิน ภาษีรายหัว และผลประโยชน์ที่ได้จากเกลือและเหล็ก เพิ่มขึ้นจากในอดีตถึงยี่สิบเท่า” (田租口赋，盐铁之利，二十倍于古。) สะท้อนให้เห็นถึงการจัดเก็บภาษีรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐ โดยเฉพาะการควบคุมทรัพยากรสำคัญอย่างเกลือและเหล็ก ซึ่งไม่เพียงมีบทบาททางเศรษฐกิจ หากยังเกี่ยวข้องกับเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐอีกด้วย

การจัดการเกลือในสมัยราชวงศ์ฮั่นมีพัฒนาการสำคัญในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ (汉武帝, ครองราชย์ 147-87 ก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งได้ดำเนินนโยบายผูกขาดเกลือและเหล็กอย่างเข้มงวด โดยมีการจัดตั้ง “เหียนกวน” และ “เหลียนกวน” (铁官) ทำหน้าที่ควบคุมการผลิตและการจำหน่ายเกลือและเหล็กในระดับท้องถิ่น รวมทั้งออกกฎหมายห้ามมิให้ประชาชนผลิตเกลือหรือหล่อเหล็กโดยไม่ได้รับอนุญาต พร้อมกำหนดบทลงโทษที่รุนแรงต่อผู้ฝ่าฝืน เอกสารอันชู บรรพที่ 24 บันทึกอาหารและการค้าลำดับที่ 4 ตอนล่าง (卷二十四下 食货志 第四下) ระบุว่า “ผู้ใดลักลอบหล่อเหล็กหรือต้มเกลือโดยไม่ได้รับอนุญาต จะถูกลงโทษโดยการใส่โซ่ตรวนที่เท้าซ้าย และยึดของกลางทั้งหมดให้ตกเป็นของรัฐ” (敢私铸铁器，煮盐者，鈇左趾，没入其器物。)

ในกรณีของมณฑลเสฉวน เอกสารหาหยกั้วจื่อ ได้กล่าวถึงการจัดตั้งเหียนกวนในพื้นที่ที่มีแหล่งบ่อเกลือสำคัญ เช่น ในบรรพที่ 3 ได้กล่าวถึงอำเภอหลินฉง (临邛县) และอำเภอผู่เจียง (蒲江县) ซึ่งมีบ่อเกลือถึง 20 แห่ง จึงมีการจัดตั้งเหียนกวนขึ้นในสมัยจักรพรรดิฮั่นเซวียนตี้ (汉宣帝, ครองราชย์ 74-48 ปีก่อนคริสต์ศักราช) ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตเมืองฉงไห่ (邛崃) และเมืองเฉิงตูทางตอนกลางของมณฑลเสฉวน สำหรับมณฑลยูนนาน บรรพที่ 4 ของเอกสารฉบับเดียวกันยังกล่าวถึงการจัดตั้งเหียนกวนในพื้นที่แหล่งเกลือ เช่น อำเภอชิงหลิง (蜻蛉县) ซึ่งปัจจุบันอยู่บริเวณอำเภอต้าเหยา (大姚县) ในเขตปกครองตนเองชนชาติฮั่นแห่งฉู่ยง การจัดตั้งหน่วยงานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการควบคุมการผลิตเกลือในระดับท้องถิ่น ทั้งยังชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมทางการค้าเกี่ยวกับเกลือได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น

การควบคุมการค้าเกลือในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่นนับเป็นจุดเริ่มต้นของระบบผูกขาดเกลือหรือ “เหียนเจิ้ง” (盐政) ซึ่งได้รับการพัฒนาในราชวงศ์ถัดมาอย่างต่อเนื่อง นโยบายการผูกขาดดังกล่าวช่วยเพิ่มรายได้ให้กับรัฐ แต่ขณะเดียวกันก็จำกัดอำนาจของพ่อค้าเอกชนในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของรัฐรวมศูนย์ที่เข้ามามีบทบาทในการควบคุมสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน

5.2.2.2 อุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง

ในสมัยราชวงศ์ถังและซ่ง เกลือจากมณฑลเสฉวนซึ่งมีการผลิตในปริมาณมาก ถูกนำไปใช้ทั้งเพื่อการบริโภคและการค้า โดยลำเลียงผ่านเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของจีน

การค้าขายเกลือดังกล่าวอยู่ภายใต้การควบคุมของราชสำนัก ซึ่งได้เข้ามาผูกขาดกิจการเกลือภายในจักรวรรดิ ผ่านมาตรการต่าง ๆ อาทิ การควบคุมราคาเกลือเพื่อป้องกันการผูกขาดโดยพ่อค้าเอกชน และการจัดเก็บภาษีเกลือ หรือที่เรียกว่า “เหียนเค่อ” (盐课) ซึ่งครอบคลุมกระบวนการตั้งแต่การผลิต การขนส่ง ไปจนถึงการจำหน่ายเกลือ ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ยังได้ริเริ่มการใช้ระบบ “เหียนอิน” (盐引) หรือใบอนุญาตค้าเกลือ โดยกำหนดให้พ่อค้าชำระเงินล่วงหน้าให้แก่ทางการเพื่อแลกกับใบอนุญาตดังกล่าว ซึ่งใช้เป็นหลักฐานในการรับเกลือจากแหล่งผลิตที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ และสามารถนำไปจำหน่ายต่อได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ใบอนุญาตนี้จะระบุปริมาณเกลือที่พ่อค้ามีสิทธิ์รับ และพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้จำหน่าย มาตรการดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมตลาดเกลือ ป้องกันการลักลอบค้าเกลือและหลีกเลี่ยงภาษี ในกรณีของมณฑลเสฉวน ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีเกลือปรากฏอยู่ในเอกสารข่งสื่อ โดยเฉพาะในบรรพที่ 183 บันทึกลำดับที่ 136 อาหารและการค้าลำดับที่ 5 (卷一百八十三 志第一百三十六 食货下五) ซึ่งได้อธิบายถึงการควบคุมตลาดเกลือ และระบบการจัดเก็บภาษีที่มีความซับซ้อนและปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา เช่น การปรับราคาเกลือตามต้นทุนการผลิตและปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงอัตราภาษีตามความผันผวนของปริมาณการผลิต ตลอดจนความหลากหลายในรูปแบบการชำระภาษี ซึ่งอาจอยู่ในรูปเงินเหรียญ (银) ทองคำ (金) หรือสิ่งของที่มีมูลค่าสูง เช่น ผ้าไหมและผ้าแพร (绸、绢) นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงมาตรการที่รัฐนำมาใช้เพื่อรับมือกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การขูดรีดภาษีโดยขุนนางท้องถิ่น การลักลอบค้าเกลือในพื้นที่ห่างไกล และการจัดเก็บภาษีซ้ำซ้อน ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของมณฑลเสฉวนในฐานะแหล่งรายได้หลักของรัฐ ซึ่งราชสำนักซ่งให้ความสำคัญอย่างยิ่ง โดยพยายามควบคุมและผูกขาดกิจการเกลืออย่างเป็นระบบ

ในกรณีของมณฑลยูนนานซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรน่านเจ้า นั้น เอกสารหมานซู บรรพที่ 7 ได้กล่าวถึงกระบวนการผลิตเกลือ โดยเฉพาะการต้มเกลือที่ได้จากบ่อเกลือ โดยระบุว่า “วิธีการต้มเกลือของชนพื้นเมืองลั่วหมิงมีกฎระเบียบควบคุม” (蛮法煮盐，咸有法令。) เอกสารยังบรรยายว่า “ตั้งแต่เขตเจิงหมาและทงไห่เป็นต้นมา ชาวเผ่าช้วนหมานลั่วหมิงบริโภคเกลือจากบ่อในเมืองอานหนิง ... หลูหนานก็มีบ่อเกลือคุณภาพดี ซึ่งใช้ส่งไปยังเหอต่าน ไปหย่า และอวินหนานเพื่อการบริโภค” (升麻、通海已来，诸蛮蛮皆食安宁井盐，… 泸南有美井盐，河谿、白崖、云南已来供食。) แม้ว่าข้อความข้างต้นจะไม่ได้กล่าวถึงการค้าขายเกลือโดยตรง แต่จากเนื้อหาที่สะท้อนถึงความต้องการเกลือจากเมืองอานหนิง ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนกลางของยูนนาน และจากหลูหนาน (泸南) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอำเภอต้าเหยา เขตปกครองตนเองชนชาติอี๋แห่งฉุ่ยง จึงสันนิษฐานได้ว่าการลำเลียงและค้าขายเกลือระหว่างชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เนื่องจากแหล่งผลิตเกลือมีอยู่อย่างจำกัด ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของเกลือในฐานะสินค้าที่เชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนในอาณาจักรน่านเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ขาดแคลนแหล่งผลิตเกลือ การขนส่งเกลือจากแหล่งผลิตหลัก เช่น เมืองอานหนิงและหลูหนาน ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ จึงอาจถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบเศรษฐกิจภายในอาณาจักร

5.2.2.3 อุตสาหกรรมเกลือในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง

ในช่วงราชวงศ์หยวน หมิง และชิง จักรวรรดิจีนให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อทรัพยากรเกลือ

ดังปรากฏคำบรรยายในเอกสารหยวนสือ บรรพที่ 94 ซึ่งระบุว่า “ในบรรดาทรัพยากรทั้งปวงของรัฐ ไม่มีสิ่งใดให้ผลประโยชน์กว้างขวางเท่ากับเกลือ” (国之所资，其利最广者莫如盐。) ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงออกมาตรการควบคุมทั้งการผลิตและการจำหน่ายเกลืออย่างเข้มงวด หนึ่งในมาตรการสำคัญคือการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะทางที่เรียกว่า “เหียนเค่อเถีจี้วซือ” (盐课提举司) ซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลกิจการเกลือทั้งระบบ ครอบคลุมตั้งแต่การผลิต การจำหน่าย ตลอดจนการจัดเก็บภาษี โดยหน่วยงานดังกล่าวจะจัดตั้งขึ้นในพื้นที่แหล่งผลิตเกลือสำคัญ เช่น มณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน

เอกสารหยวนสือ บรรพที่ 94 ยังได้บรรยายถึงการจัดเก็บภาษีเกลือของรัฐตั้งแต่ช่วงต้นราชวงศ์หยวน โดยกำหนดให้ชำระเป็นเงินแท่ง (银锭) และมีการบังคับใช้กฎหมายเกลือหรือ “เหียนฝ่า” (盐法) อย่างเข้มงวด ทั้งในด้านการควบคุมราคาเกลือและการควบคุมการค้าขายเกลือ ผู้ค้าเกลือจำเป็นต้องได้รับใบอนุญาตค้าเกลือ และหากฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย โดยในเอกสารหยวนสือระบุว่า “ผู้ใดปลอมแปลงใบอนุญาตค้าเกลือ ให้ลงโทษประหารชีวิต และริบทรัพย์สินของผู้นั้นมอบเป็นรางวัลแก่ผู้แจ้ง ผู้ที่ลักลอบค้าขายเกลือ ให้ลงโทษจำคุกสองปี เชี่ยนเจ็ดสิบครั้ง และริบทรัพย์สินครึ่งหนึ่ง หากมีผู้แจ้งเบาะแส ให้แบ่งครึ่งหนึ่งของทรัพย์สินที่ริบได้มอบเป็นรางวัลแก่ผู้แจ้ง” (凡伪造盐引者皆斩，籍其家产，付告人充赏。犯私盐者徒二年，杖七十，止籍其财产之半；有首告者，于所籍之内以其半赏之。) นอกจากนี้ กฎหมายยังระบุให้การค้าเกลือดำเนินการภายในเขตพื้นที่ที่กำหนด โดยเอกสารระบุเพิ่มเติมว่า “การค้าขายเกลือจะต้องดำเนินการภายในขอบเขตของแต่ละจังหวัดและอำเภอ หากฝ่าฝืนโดยล้ำเขต จะได้รับโทษลดหย่อนจากโทษฐานลักลอบค้าขายเกลือหนึ่งระดับ โดยริบเกลือครึ่งหนึ่งเป็นของรัฐ และอีกครั้งหนึ่งมอบเป็นรางวัลแก่ผู้แจ้งเบาะแส” (行盐各有郡邑，犯界者减私盐罪一等，以其盐之半没官，半赏告者。)

การควบคุมอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนยังดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงสมัยราชวงศ์หมิงและชิง โดยตามบันทึกในเอกสารหมิงสือว่า ด้วยเหตุการณ์ในรัชกาลไท่จู บรรพที่ 180 (太祖实录 卷一百八十) ระบุว่า ในปีที่ 20 แห่งรัชศกหงอู่ (洪武) ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1387 ได้มีการจัดตั้ง “เหียนเค่อเถีจี้วซือแห่งเสฉวน” (四川盐课提举司) เพื่อทำหน้าที่ควบคุมการจัดเก็บภาษีเกลือประจำมณฑลเสฉวน นอกจากนี้ ในสมัยราชวงศ์หมิงยังได้ริเริ่มใช้นโยบาย “ไคจงฝ่า” (开中法) ซึ่งเป็นระบบที่เปิดโอกาสให้พ่อค้าเอกชนจัดส่งเสบียง เช่น ข้าว ผ้า หรือม้า ไปยังพื้นที่ชายแดน เพื่อแลกกับใบอนุญาตค้าเกลือ โดยปรากฏหลักฐานการดำเนินนโยบายดังกล่าวในมณฑลเสฉวน เช่น ในหมิงสือว่า ด้วยเหตุการณ์ในรัชกาลไท่จู บรรพที่ 224 (太祖实录 卷二百二十四) ซึ่งระบุว่าในปีที่ 26 แห่งรัชศกหงอู่ (ค.ศ. 1393) กรมคลังได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการแลกเปลี่ยนข้าวกับใบอนุญาตค้าเกลือในมณฑลเสฉวน โดยพิจารณาจากปริมาณข้าวที่พ่อค้าส่งมอบให้กับรัฐ ซึ่งเป็นตัวกำหนดประเภทเกลือที่พ่อค้ามีสิทธิได้รับและนำไปจำหน่าย ทั้งนี้ เกลือถูกจำแนกตามแหล่งผลิต เช่น เกลือเจ้อเจียง (浙盐) เกลือเสฉวน (川盐) หรือเกลือจากบ่ออานหนิงและเฮยจิงในยูนนาน โดยแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันทั้งในด้านต้นทุนการผลิต การขนส่ง และคุณภาพของเกลือ มาตรการผูกขาดเกลือผ่านระบบไคจงฝ่านี้ ไม่เพียงช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของรัฐในการขนส่งเสบียงไปยังแนวชายแดน แต่ยังเป็นการบรรเทาปัญหาขาดแคลนเสบียงของกองทัพอีกด้วย สะท้อนถึงความพยายามของรัฐในการเชื่อมโยงความมั่นคงทางทหารเข้ากับการจัดการเศรษฐกิจอย่างมีระบบ

ในกรณีของมณฑลยูนนาน ภายหลังจากล่มสลายของอาณาจักรต้าหลี่ ดินแดนยูนนานได้ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองแบบมณฑลของจักรวรรดิจีนอย่างสมบูรณ์ในสมัยราชวงศ์หยวนหมิง และชิง ซึ่งนำไปสู่การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและการคลัง รวมถึงการจัดเก็บภาษีเกลือซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของรายได้แผ่นดิน เอกสารวันลื้อวินหนานทงจื้อ บรรพที่ 3 บันทึกภูมิศาสตร์ (卷三 地理志) ได้กล่าวถึงเขตการปกครองฉู่ยงฝู (楚雄府) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเมืองฉู่ยงทางตอนกลางของมณฑลยูนนานในปัจจุบัน โดยระบุว่า “ผลประโยชน์ที่ได้จากบ่อเกลือ ใช้หล่อเลี้ยงจังหวัดต่าง ๆ” (盐井之利, 贍乎列郡) สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของรายได้จากบ่อเกลือในฐานะปัจจัยสำคัญที่ช่วยค้ำจุนเศรษฐกิจของเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาค นอกจากนี้ ในบรรพที่ 4 บันทึกภูมิศาสตร์ (卷四 地理志) ยังชี้ให้เห็นว่าเกลือเป็นหนึ่งในหมวดหมู่สินค้าสำคัญ (货之属) ที่มีแหล่งผลิตกระจายอยู่ตามเขตการปกครองต่าง ๆ ของมณฑลยูนนานในสมัยราชวงศ์หมิง บรรพที่ 6 บันทึกภาษีและแรงงาน (卷六 赋役志) ของเอกสารชุดเดียวกัน ยังได้กล่าวถึงการจัดตั้งหน่วยงานเหียนเค่อเถีจี้วซือในแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญของมณฑลยูนนาน เช่น เหียนเค่อเถีจี้วซือบ่อเกลืออานหนิง (安宁盐课提举司) โดยมีการระบุข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยงานซื้อบ่อเกลือในเขตความรับผิดชอบ ตลอดจนรายได้จากภาษีเกลือที่จัดเก็บได้ในแต่ละปี

ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีเกลือของมณฑลยูนนานยังปรากฏอยู่ในเอกสารหมิงสี่ลู่และชิงสี่ลู่ ซึ่งครอบคลุมทั้งการจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบ การดำเนินนโยบายด้านภาษีเกลือ ผลการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหาและแนวทางแก้ไข โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบ่อเกลือสำคัญ เช่น ชิงสี่ลู่ ว่าด้วยเหตุการณ์ในรัชกาลเซวียนจงเฉิง บรรพที่ 95 (宣宗成皇帝实录 卷九十五) ได้บันทึกว่าบ่อเกลืออานหนิงในมณฑลยูนนานได้รายงานผลการจัดเก็บภาษีประจำปี 4 แห่งรัชศกเต้ากวง (道光) ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1824 พบว่าจัดเก็บได้ไม่ครบตามเป้าหมาย โดยยังขาดอยู่ 17,775 ตำลึง เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทางมณฑลจึงได้จัดสรรเงินจำนวน 6,000 ตำลึงจากรายได้ส่วนเกินที่จัดเก็บได้จากบ่อย่อยของบ่อเกลือเฮยจิงมาชดเชย แต่ยังคงขาดอยู่อีก 11,175 ตำลึง สาเหตุหลักของการขาดรายได้ครั้งนี้สืบเนื่องจากความผันผวนของทรัพยากรเกลือในพื้นที่ กล่าวคือ “ปริมาณน้ำเกลือในแต่ละบ่อมีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน” (各井涵水盈缩靡常) ซึ่งส่งผลกระทบต่อปริมาณการผลิตและรายได้จากการเก็บภาษีโดยตรง กรณีดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนและความเข้มงวดของระบบของการจัดเก็บภาษีเกลือในช่วงปลายราชวงศ์ชิง ซึ่งมีการกำหนดอัตราภาษีอย่างแน่นอน ควบคู่กับการติดตามและประเมินผลการจัดเก็บอย่างใกล้ชิด

5.2.3 บทบาทของเกลือในฐานะเงินตรา

จากการศึกษาข้อมูลในเอกสารจีนโบราณ ผู้วิจัยได้รวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้เกลือในฐานะเงินตราหรือสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนดังต่อไปนี้

5.2.3.1 เกลือในฐานะเงินตราในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

เอกสารจากสมัยราชวงศ์ฮั่นชี้ให้เห็นว่ามณฑลเสฉวนเป็นแหล่งทรัพยากรเกลือที่อุดมสมบูรณ์มาแต่โบราณ และเกลือเป็นสินค้าที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อภูมิภาค ดังที่ปรากฏในคำบรรยายของเอกสารหวาหยังกั๋วจื้อ ซึ่งได้กล่าวถึงในหัวข้อ 5.2.1 แม้ว่าเอกสารจากยุคดังกล่าวจะไม่ได้ระบุถึงการใช้เกลือเป็น

เงินตราโดยตรง แต่ด้วยสถานะของเกลือซึ่งเป็นสินค้าจำเป็นที่มีอุปสงค์สูง จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่า เกลืออาจมีบทบาทที่ใกล้เคียงกับเงินตราในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตชายแดนและพื้นที่ห่างไกลซึ่งการเข้าถึงระบบเงินตรายังจำกัด

หลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซาง (商, ราว 1600-1046 ปีก่อนคริสต์ศักราช) ถึงราชวงศ์ฮั่น ซึ่งพบกระจายอยู่ตามเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเฉพาะในพื้นที่มณฑลเสฉวนและยูนนาน แสดงให้เห็นถึงการใช้วัตถุต่าง ๆ แทนเงินตรา อาทิ หอยเบี้ยและเหรียญโลหะ โดยหอยเบี้ยถือเป็นรูปแบบการใช้สิ่งของแทนเงินตราที่มีความเก่าแก่และแพร่หลายในสังคมโบราณ ในกรณีของมณฑลยูนนาน มีการค้นพบหอยเบี้ยจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดีบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ เช่น เมืองซีวี่จิ้ง (曲靖) เจาหลง (昭通) คุนหมิง (昆明) อี้วี่ซี (玉溪) และต้าหลี่ โดยหอยเบี้ยส่วนใหญ่ถูกฝังไว้ร่วมกับศพในลักษณะเดียวกับเงินเหรียญโลหะ ซึ่งให้เห็นถึงบทบาทของหอยเบี้ยในฐานะเงินตราและทรัพย์สินมีค่า หลักฐานสำคัญอีกประการหนึ่งคือการค้นพบภาชนะเครื่องสำริดสำหรับเก็บหอยเบี้ย ซึ่งเรียกว่า “จู่เป้ยซี” (贮贝器) ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมโดดเด่นของอาณาจักรเตียนหรือเตียนกั๋ว (滇国) ทางตอนกลางของมณฑลยูนนานในสมัยจั้นกั๋ว (战国, 475-221 ปีก่อนคริสต์ศักราช) ถึงฮั่นตะวันตก โดยมักพบภาชนะดังกล่าวในสุสานขนาดใหญ่ของชนชั้นสูงหรือผู้นำเผ่าเท่านั้น Li (2021, pp. 29-31) จึงวิเคราะห์ว่าหอยเบี้ยจากมหาสมุทรอินเดียไม่เพียงมีมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจแต่ยังเป็นสัญลักษณ์แสดงอำนาจและสถานะทางสังคม โดยผู้ปกครองมีการสะสมและแจกจ่ายหอยเบี้ยเป็นรางวัล เพื่อเสริมสร้างอำนาจและควบคุมความจงรักภักดีของผู้ใต้บังคับบัญชา

หลักฐานเกี่ยวกับการใช้หอยเบี้ยแทนเงินตรา สะท้อนให้เห็นลักษณะของระบบเศรษฐกิจในสมัยโบราณที่ยังคงพึ่งพาวัตถุซึ่งมีมูลค่าและเป็นที่ต้องการในชีวิตประจำวันเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า ภายใต้บริบทเช่นนี้ การใช้เกลือเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจึงอาจเป็นอีกกลไกหนึ่งที่ตอบสนองต่อความจำเป็นทางเศรษฐกิจในช่วงสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

5.2.3.2 เกลือในฐานะเงินตราในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น

ในสมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น มีหลักฐานบ่งชี้ถึงการใช้เกลือเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าในพื้นที่มณฑลยูนนาน ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรน่านเจ้า โดยปรากฏในเอกสารหมานซู บรรพที่ 7 กล่าวถึงการใช้ “เกลือก้อน” หรือที่เรียกว่า “เคอเหยียน” (颗盐) เป็นหน่วยวัดมูลค่าในการค้าขาย โดยมีข้อความว่า “เกลือก้อนแต่ละก้อนมีน้ำหนักประมาณหนึ่งถึงสองตำลึง เมื่อมีการซื้อขายก็จะใช้ก้อนเกลือในการคำนวณมูลค่า” (颗盐每颗约一两二两, 有交易即以颗计之。) เอกสารยังบรรยายเพิ่มเติมว่า “เซมดเซียะพบในหย่งซังและภูเขาหลายแห่งในอาณาจักรน่านเจ้า ชนพื้นเมืองต่างใช้แทนเงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า” (麝香出永昌及南诏诸山, 土人皆以交易货币。) ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การใช้เกลือก้อนในฐานะสื่อกลางแทนเงินตราเป็นที่แพร่หลายในหมู่ชนพื้นเมืองในอาณาจักรน่านเจ้า ความจำเป็นในการใช้เกลือไม่ได้เกิดจากบทบาทของเกลือในฐานะเครื่องปรุงรสหรือสารอาหารเพียงเท่านั้น หากยังเนื่องมาจากคุณสมบัติของเกลือในฐานะแหล่งแร่ธาตุและสารอาหารที่จำเป็นต่อร่างกายมนุษย์ ความจำเป็นพื้นฐานนี้ก่อให้เกิดความต้องการเกลืออย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกลือกลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าสูง และถูกนำมาใช้เป็นหน่วย

คำนวณมูลค่าในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากแหล่งผลิตเกลือ ความขาดแคลนดังกล่าวยิ่งส่งเสริมให้เกลือได้รับสถานะเป็นสินค้าหายาก เช่นเดียวกับของปามูลค่าสูงอื่น ๆ เช่น ชะมดเซียง (musk) ซึ่งเอกสารหมานซูก็ระบุว่าถูกใช้เป็นเงินตราในการค้าขายเช่นเดียวกัน

5.2.3.3 เกลือในฐานะเงินตราในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง

แม้ว่าระบบเงินตราของจีนจะมีความก้าวหน้าอย่างมากในสมัยราชวงศ์หยวน หมิง และชิง โดยมีการใช้ทั้งเงิน โลหะ และธนบัตรอย่างแพร่หลายในภูมิภาคต่าง ๆ ของจักรวรรดิ แต่อย่างไรก็ตาม เกลือยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ชายแดนของมณฑลยูนนาน ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบใช้เงินตรายังพัฒนาได้ไม่ทั่วถึง และประชาชนจำนวนมากยังคงพึ่งพาเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนสิ่งของ

หลักฐานจากเอกสารวันลือวินหนานทงจื้อ บรรพที่ 3 บันทึกภูมิศาสตร์ ได้บรรยายถึงขนบธรรมเนียมของชนเผ่าต่าง ๆ ในเขตการปกครองเหยาอานจวินหมินฝู (姚安军民府) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณอำเภอเหยาอาน (姚安县) ในเขตปกครองตนเองชนชาติฮั่นแห่งฉู่ยงในปัจจุบัน โดยระบุว่า “การแลกเปลี่ยนใช้เกลือและข้าว ตั้งตลาดเล็กทุกวัน และตลาดใหญ่ทุกห้าวัน” (交易用盐米，一日一小市，五日一大市) นอกจากนี้ บรรพที่ 16 บันทึกการปกครองระบบจีหมี่ (卷十六 羁縻志) ของเอกสารฉบับเดียวกันยังกล่าวถึงขนบธรรมเนียมของชาวปั๋วอี (爨夷) ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ไทในมณฑลยูนนาน โดยบรรยายว่า “การซื้อขายนั้นจะตั้งตลาดทุกวัน ในช่วงเช้าสตรีเป็นผู้ค้าขาย ส่วนช่วงเที่ยงบุรุษเป็นผู้ค้าขาย ใช้ผ้าสักหลาด ผ้าทอ เกลือ และชา แลกเปลี่ยนกัน” (交易五日一集，旦则妇人为市，日中男子为市，以毡、布、茶、盐互相贸易。) หลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ระบบเงินตราในจักรวรรดิจีนจะมีพัฒนาการก้าวหน้า แต่ในบริบทของพื้นที่ชายขอบและชนบทในยูนนาน เกลือยังคงมีสถานะเป็นสื่อกลางที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะในชุมชนที่ขาดแคลนทรัพยากรเกลือ การใช้เกลือควบคู่กับสินค้าจำเป็นอื่น เช่น ข้าว ผ้า และชา จึงกลายเป็นกลไกสำคัญที่ตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ

นอกจากเอกสารจีนแล้ว ยังมีบันทึกของชาวต่างชาติที่กล่าวถึงการใช้เกลือแทนเงินตราอีกด้วย โดยเฉพาะใน “บันทึกการเดินทางของมาร์โค โปโล” (The Travels of Marco Polo) ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์หยวน ได้บรรยายถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของจังหวัด Ciandu ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของจักรวรรดิจีน โดยระบุว่าเงินตราที่มีค่าที่สุดในพื้นที่ดังกล่าวคือทองคำแท่ง ขณะที่เกลือถือเป็นเงินตราที่มีมูลค่ารองลงมา และมีการแปรรูปเกลือเป็นก้อนเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยมาร์โค โปโลได้บันทึกไว้ว่า “... เงินตราชนิดนี้จะมีตราประทับของท่านข่าน ... โดยแปดลิบขึ้นมีค่าเท่ากับหนึ่งเหรียญทองคำแซ็กจิโอ แต่หากว่าพ่อค้านำขึ้นไปขายบนพื้นที่ที่เป็นเทือกเขา พวกเขาจะได้ในราคาสีลิป ห้าลิบ หรือหกสิบขึ้นต่อเหรียญทองคำหนึ่งแซ็กจิโอ พ่อค้ากลุ่มเดียวกันนี้เดินทางไปยังพื้นที่ที่เป็นภูเขาและทั่วทิเบต ที่ซึ่งเกลือถูกใช้เป็นเงินตราในการแลกเปลี่ยน ... ” (มานูเอล คอเมรอฟฟ์, 2556, น. 196) บันทึกข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่ามูลค่าของเกลือยิ่งเพิ่มสูงขึ้นในพื้นที่ห่างไกลหรือภูเขาสูง สำหรับตำแหน่งที่ตั้งของ Ciandu ซึ่งมาจากคำว่า เจียนตู (建都) นั้น ยังมีข้อสันนิษฐานแตกต่างกันออกไป บางแนวคิดเสนอว่าอยู่บริเวณเมืองซีซัง (西昌) ในมณฑลเสฉวน ขณะที่บางแนวคิดเชื่อว่าอยู่ในมณฑลยูนนาน (Zhao, 2002, pp. 5-6; Tan, 2024, p. 25) ไม่ว่าตำแหน่งที่แน่ชัดจะ

อยู่ในพื้นที่ใด ข้อมูลจากบันทึกของมาร์โค โปโลก็ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สนับสนุนว่า เกลือจากเสฉวนและยูนนานมีบทบาทในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตามแนวเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยเฉพาะในเขตชายแดนซึ่งอยู่ห่างไกลจากแหล่งผลิตเกลือหลัก

เมื่อเข้าสู่สมัยราชวงศ์ชิง แม้ว่าบทบาทของเกลือในฐานะเงินตราจะเริ่มลดลง แต่ในพื้นที่ชนบทห่างไกล ซึ่งยังคงขาดแคลนเงินตรา หรือไม่สามารถเข้าถึงสินค้าจากตลาดภายนอกได้อย่างทั่วถึง เกลือก็ยังคงถูกใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าในกิจกรรมเศรษฐกิจขนาดเล็กอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเส้นทางคมนาคม การรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบใช้เงินตราในช่วงปลายราชวงศ์ชิง ได้ส่งผลให้บทบาทของเกลือในฐานะเงินตราลดลงตามลำดับ และถูกแทนที่ด้วยสื่อกลางประเภทเงินโลหะ และธนบัตร

6. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ โดยวิเคราะห์พัฒนาการของอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและมณฑลยูนนาน ผ่านการศึกษาเอกสารจีนโบราณตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นถึงราชวงศ์ชิง ผลการศึกษาเผยให้เห็นถึงบทบาทที่หลากหลายของเกลือในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง ซึ่งสามารถสรุปได้ในสองประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) เกลือในฐานะทรัพยากรยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจและการปกครอง

จากการวิเคราะห์เอกสารจีนโบราณพบว่า มณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นแหล่งผลิตเกลือสำคัญของจีนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฉินและฮั่น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในพื้นที่ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมเกลือทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค จนทำให้สองมณฑลนี้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญการกระจายเกลือที่สำคัญ เนื่องจากเกลือเป็นทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและมีความต้องการสูงอย่างต่อเนื่องในทุกภูมิภาค ราชจักรวรรดิจึงเข้ามาควบคุมกิจการเกลืออย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในแหล่งผลิตขนาดใหญ่ เช่น เสฉวนและยูนนาน ผ่านนโยบายผูกขาดและการจัดเก็บภาษีเกลืออย่างเข้มงวด โดยมีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะทาง เช่น เหยียนกวนและเหยียนเค่อเถีจี้ว้อเพื่อกำกับดูแลการผลิต การจัดเก็บภาษี และการค้าขายเกลืออย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ราชยังใช้กลไกทางนโยบายในการควบคุมตลาดเกลือ เช่น การออกใบอนุญาตค้าเกลือ (เหยียนอิ่น) ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ซึ่งกำหนดพื้นที่และปริมาณเกลือในการค้าขายอย่างถูกกฎหมาย และนโยบายโคจงบ่าในสมัยหมิง ซึ่งเปิดโอกาสให้พ่อค้าเอกชนจัดส่งเสบียงให้กับกองทัพชายแดน เพื่อแลกกับสิทธิในการจำหน่ายเกลือ ระบบผูกขาดเกลือที่รัฐจัดตั้งขึ้นไม่เพียงเป็นกลไกในการสร้างรายได้เข้าสู่ราชสำนัก หากยังมีบทบาทในการควบคุมเศรษฐกิจท้องถิ่น สนับสนุนกำลังทหาร และเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองปกครอง กล่าวได้ว่า เกลือมิใช่เพียงสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ยังเป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงระหว่างความเป็นอยู่ของราษฎร โครงสร้างเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการเมืองของราชรัฐจีนโบราณอย่างแนบแน่น

2) เกลือในฐานะสินค้าและเงินตราในระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น

ในบริบทของพื้นที่ชายขอบ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนมณฑลยูนนานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของเส้นทางสายไหมตอนใต้ที่เชื่อมโยงกับเมียนมา ไทย และลาว บทบาทของเกลือได้ขยายจากสินค้าจำเป็นไปสู่การเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้าในช่วงราชวงศ์ถัง เอกสารจีนโบราณชี้ให้เห็นว่ามีการค้าขายเกลือระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาค โดยมีการขนส่งเกลือจากแหล่งผลิตในยูนนานไปยังพื้นที่ที่ขาดแคลน เนื่องจากข้อจำกัดด้านแหล่งผลิตและความต้องการเกลือที่มีอย่างต่อเนื่อง เกลือจึงมีมูลค่าสูงและถูกใช้เป็นหน่วยคำนวณในการแลกเปลี่ยนสินค้าในบางพื้นที่ โดยเฉพาะการค้าระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และในตลาดระดับชุมชน แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของระบบเศรษฐกิจในภูมิภาคที่ระบบเงินตรายังไม่มั่นคง

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การค้าเกลือจากแหล่งผลิตสำคัญในมณฑลเสฉวนและยูนนานเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการค้าบนเส้นทางสายไหมตอนใต้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Zhao (2002) ซึ่งระบุว่าเกลือจากยูนนานถูกลำเลียงไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งภายในจีนและนอกจักรวรรดิ เช่น ทิเบต เมียนมา และอินเดีย อันเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเส้นทางสายไหมตอนใต้ แม้ว่าเอกสารจีนโบราณจะมีได้อธิบายรายละเอียดของเส้นทางการขนส่งและลักษณะการค้าเกลือระหว่างจีนตอนใต้กับสุวรรณภูมิตอนเหนืออย่างชัดเจน แต่จากลักษณะภูมิประเทศและเครือข่ายการค้าโบราณที่มีอยู่ ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าเกลือมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนของมณฑลยูนนาน ซึ่งติดต่อกับเมียนมา ภาคเหนือตอนบนของไทย และลาว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวของผู้คนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านของการอพยพ การค้าขาย และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตลอดแนวเส้นทาง เกลือจึงมิใช่เพียงสินค้าเพื่อการบริโภค หากยังมีบทบาทในฐานะกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และทำหน้าที่เป็นเงินตราทางเลือกในพื้นที่ที่ระบบการเงินยังไม่เสถียร การใช้เกลือทั้งในฐานะสินค้าและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจึงมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมระหว่างจีนตอนใต้กับดินแดนสุวรรณภูมิตอนเหนือ

7. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการบูรณาการข้อมูลจากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น แหล่งผลิตเกลือโบราณ บ่อเกลือ เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตเกลือ และวัตถุโบราณอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงระหว่างหลักฐานทางกายภาพกับข้อมูลจากเอกสารประวัติศาสตร์

2) ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับบทบาทของเกลือในเส้นทางสายไหมตอนใต้กับเส้นทางการค้าอื่น เช่น เส้นทางสายไหมตอนเหนือ หรือเส้นทางสายไหมทางทะเล เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของรูปแบบการค้า บทบาทของเกลือในระบบเศรษฐกิจ และผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละภูมิภาค

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

- (Eastern Han) Ban Gu 班固撰, (Qing) Wang Xianqian 王先谦补注. (2008). *汉书补注*. 上海: 上海古籍出版社.
- (Eastern Jin) Chang Qu 常璩原著; Wang Qiming 汪启明, Zhao Jing 赵静译注. (2007). *华阳国志译注*. 成都: 四川大学出版社.
- (Tang) Fan Chuo 樊绰撰, Xiang Da 向达校注. (2023). *蛮书校注*. 二版. 北京: 中华书局.
- (Yuan) Tuotuo 脱脱等撰. (1977). *宋史*. 北京: 中华书局.
- (Ming) *Ming Shilu* 明实录. (1962). 台北: 中央研究院历史语言研究所.
- (Ming) Song Lian 宋濂等撰. (1976). *元史*. 北京: 中华书局.
- (Ming) Li Yuanyang 李元阳纂. (2007). *〔万历〕云南通志*. Guo Huiqing 郭惠青, Li Gong 李公主编. *大理丛书·方志篇·卷一*. 北京: 民族出版社.
- (Qing) *Qing Shilu* 清实录. (1986). 北京: 中华书局.

เอกสารชั้นรอง

- คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน. (2543). *เกณฑ์การถ่ายทอดเสียงภาษาจีนแมนดารินด้วยอักษรวิธีไทย*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มานูเอล, คอมรอฟฟ์. (2556). *การเดินทางของมาร์โค โปโล (รวิโรจน์ เตยต่อวงศ์กุล, ผู้แปล)*. ยิปซี.
- วิษญา มาแก้ว. (2559). *ระบบเศรษฐกิจและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคทองของอาณาจักรล้านนา (ค.ศ. 1355-1525) [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Jia Daquan 贾大泉. (1982). 宋代四川井盐产量剖析. *西南大学学报*, (4), 62-69.
- Li Jingheng 李竞恒. (2021). 古代南方丝绸之路沿线的西南夷远程贸易. *中华文化论坛*, (3), 26-33; 155-156.
- Lin Wenxun 林文勋. (2013). “贝币之路” 及其在云南边疆史研究中的意义. *中国边疆史研究*, 23(1), 1-9; 147.
- Lu Yixu 路义旭. (2003). 论西南丝绸之路的研究状况. *西南民族大学学报(人文社会科学版)*, (11), 221-224.
- Qiu Long 邱隆. (2006). 中国历代度量衡单位量值表及说明. *中国计量*, (10), 46-48; 76.
- Qu Xiaoling 屈小玲. (2011). 中国西南与境外古道: 南方丝绸之路及其研究述略. *西北民族研究*, (1), 172-179.
- Sun Zhongwen 孙仲文. (1993). “南方丝绸之路” 货币初探. *南洋问题研究*, (1), 46-52; 61.

- Tan Jia 谭佳. (2024). 明代南方丝绸之路沿线盐业概况——以杨慎诗文为中心的考述. *云南档案*, (1), 25-29.
- Zhao Xiaoping 赵小平. (2002). 试论滇盐在商品流通中的历史作用. *盐业史研究*, (1), 3-7.
- Zou Yiqing 邹一清. (2016). 南方丝绸之路对外贸易的研究及展望. *中国史研究动态*, (4), 22-28.
- Zou Yiqing 邹一清. (2017). 南方丝绸之路与道教在东南亚的传播. *中华文化论坛*, (10), 116-124; 192.
- Zou Yiqing 邹一清. (2018). *南方丝绸之路丛书: 贸易通天下*. 重庆: 重庆大学出版社.

Book Review

Spiritual Ends: Religion and the Heart of Dying in Japan

Benjamin Ivry

The Thammasat University Library

Corresponding Author:

Benjamin Ivry

The Thammasat University Library

2 Prachan Road, Phra Barom Maha Ratchawang, Phra Nakhon, Bangkok 10200, Thailand

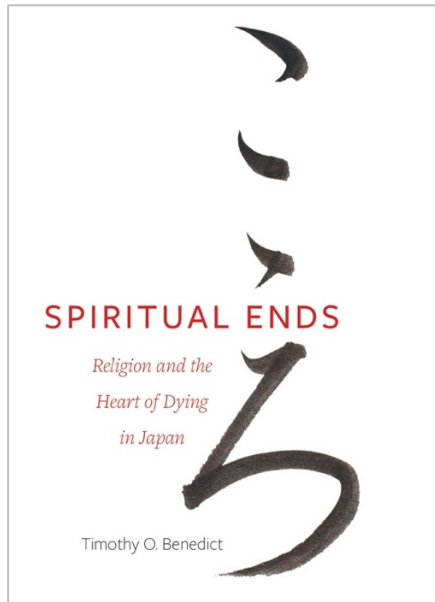
E-mail: ibenjamin@tu.ac.th

Received: August 23, 2024

Revised: March 14, 2025

Accepted: March 25, 2025

Book Review

Spiritual Ends:

Religion and the Heart of Dying in Japan

By Timothy O. Benedict

University of California Press, 2023

208 pages.

Open Access book for free download:

<https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/60475>

Abstract

This publication by Assistant Professor Timothy O. Benedict, who teaches in the School of Sociology at Kwansei Gakuin University, Japan, is an ethnographic case study and memoir. It is based on interviews with hospice patients and workers, compiled when the author served as a chaplain at a Presbyterian hospital in western Japan between 2009 and 2011.

These origins give an inescapably Christian outlook to a research work about a country, most of whose inhabitants adhere to Shintoism. Assistant Professor Benedict maintains an empathetic tone in his descriptions of the bafflement expressed by patients confronted with his essentially Christian approach to counseling. He stresses that Japan as a super-aging society where the birthrate is in decline will require caregivers to assist aged persons at the end of their lives. This role may be fulfilled by hospices, which try to preserve a sense of patient individuality and personhood, or *kokoro* (heart, spirit, mind, wisdom, aspiration, essence, attention, sincerity and sensibility). In addition, hospice chaplains may increasingly serve a population without many affinities to traditional organized religion, as usually defined in theistic societies.

Keywords: death in Japan, hospice, kokoro, chaplains

In Japan, the subject of death has been extensively studied as applying quintessentially Japanese philosophy to the concept of mortality.¹ In some ways, Western terminology and ideas about death may be lost in translation in Japan.

This is among the conclusions of this new Open Access research study by Assistant Professor Timothy O. Benedict, who teaches in the School of Sociology at Kwansei Gakuin University, Japan. To the author's credit, this is an intriguing and informative, rather than gloomy or morbid, ethnographic case history and memoir, based on interviews with hospice patients and workers. It was compiled when the author served as a chaplain at a Presbyterian hospital in western Japan between 2009 and 2011.

These origins give an inescapably Christian outlook to a book about a country, most of whose inhabitants adhere to Shintoism. Assistant Professor Benedict maintains an empathetic tone in his descriptions of the bafflement expressed by patients confronted with his essentially Christian approach to counseling. A fluent speaker of the Japanese language, when he used the unfamiliar term "chaplain" (*chapuren*), "many [Japanese] patients" mistakenly believed that he was referring to the silent film comedian Charlie Chaplin (Benedict, 2023).

Spiritual Ends comprises a preface and seven chapters.

The first chapter offers further background on how Japanese patients in hospices are scarcely preoccupied with what in the West are considered spiritual concerns. Almost none request any sort of prayers, as Christian patients may do for solace in Western hospitals.

Indeed, patients afflicted with terminal illnesses tend to dismiss philosophical questions about the meaning of life, suffering, the deity, guilt, forgiveness, or suchlike spiritual concerns that may preoccupy Westerners.

Instead, Japanese hospice patients are concerned with burdening their family members by their illness, focusing on practical matters of domestic life with less apparently lofty perspectives.

Chapter two investigates daily routines of care by doctors and nurses. Whereas Assistant Professor Benedict claims that spirituality in the Western sense of the term is a matter of little urgency to Japanese patients, he does admit that overall, the dying and caregivers alike are concerned with *kokoro*. This characteristic term in Japanese religion, philosophy and

¹For an overview, see Suzuki (2013). For more specific topics, see Omine et al. (1992); Nakagawa (1995); Kimura (1996); Kanayama (2017); Picken (2017) and Kim (2023), among others.

aesthetics defined by the author Lafcadio Hearn as pertaining to ‘mind, in the emotional sense; spirit; courage; resolve; sentiment; affection; and inner meaning, just as we say in English, “the heart of things”’ (Hearn, 1896).

Hospice staff were involved with caring for the *kokoro*, or wisdom, aspiration, essence, attention, sincerity, sensibility, and affection, of patients. Another typically Japanese formulation, of being oneself (*jibunrashiku*), was also often cited by patients and staff alike.

Chapter three examines how hospice chaplains care for patients in Japan, where recital of sutras and religious debates are usually not bedside rituals for terminally ill patients who have little overt interest in spiritual care. Instead, chaplains must focus on more immediately practical issues such as supporting the capacity of patients to retain personal identities while confronting severe ailments.

Perhaps because of its less pretentious and more pragmatic aims, Japanese patients and staff “offer less resistance” to this style of ministering than to more Western concepts of spiritual assistance, according to the author (Benedict, 2023, p. 3).

It is noted that as a largely secular developed nation with the most rapidly aging population in the world, Japan offers potential lessons on how effective spiritual care may be provided to ostensibly unreligious hospice patients.²

Chapter four discusses anxieties experienced by Japanese hospice patients, which do not conform to the definition of “spiritual pain” as expounded in the West (Illueca et al., 2023). Spiritual pain is supposedly cited by patients as a sense of personal discomfort, or ominousness caused by individual rapport with a higher power.

Despite the lack of such claims among Japanese patients, chaplains persist in asserting that although the mostly unreligious terminally ill do not speak about such emotions, they may just be “latent, repressed, or sometimes just poorly articulated” (Benedict, 2023, pp. 3-4).

This contention is an example of the otherwise compassionate author stretching the bounds of credibility by insisting on the presence of spiritual worries that are to all evidence absent among hospice residents.

Chapter five addresses the shifting meanings of spiritual care in Japanese hospices, which ultimately may be more accurately deemed a method of “care for the *kokoro*” (Benedict, 2023, pp. 4-5). Assistant Professor Benedict cites a trend towards rejection of religion by Japanese citizens, reportedly accelerated by the Tokyo subway sarin attack, an act of

² For Japanese demography, see Lipsy (2023) and Muramatsu and Akiyama (2011).

domestic terrorism perpetrated on 20 March 1995, in Tokyo by members of the cult movement Aum Shinrikyo (Sugiyama et al., 2020).

Adding to a negative view of ardent religion, even traditional Buddhist funerary rites are reportedly less popular than in previous decades. In this way, some Japanese Buddhists see hospice care as a venue for positively contributing to society that goes beyond the usual presence of religion at funerary and memorial rituals.

Other religious groups in Japan likewise see hospices as potential sites for resolving reticence and misapprehensions felt by many Japanese about spirituality. However, in the context of overall societal resistance to explicit religious proselytism, hospice chaplains tend to focus less on religious ritual and more on empathizing and respecting patients to help them feel valued at the end of life, according to the author.

Chapter 6 traces the history of religious engagement in Japanese medicine and the effort to promote spiritual care in hospices in Japan dating back to the late nineteenth century. Modern Japanese religious groups have long sought to portray worship as a health-promoting societal activity.

Chapter 7 contains a summary and conclusions.

Assistant Professor Benedict asserts with some reason that in addition to the super-aging population of Japan, the decline in birthrate makes the issue of who will care for the aged Japanese population of increasing urgency.

He points to hospices, describing anecdotal visits to patients and wards:

“[M]any patients and family describe the hospice as a place where they feel ‘safe’ (*anshin*), ‘relieved’ (*hotto*), ‘at ease’ (*raku*), and even ‘healed’ (*iyasareta*)” (Benedict, 2023, p. 17).

In caring for the *kokoro* of patients, hospices are said to preserve the individuality and personhood of patients, who might otherwise be seen as collections of symptoms in typical hospitals. With an eye for characteristic detail, the author mentions that hospice bathrooms in Japan have curtains that may be pulled over mirrors, in case patients find it distressing to see what they look like after prolonged illness (Benedict, 2023, p. 42).

A personal tone of narrative sometimes interrupts the helpful recital of statistics and citations from the literature. So to wonder about future developments, the author muses over the title of a painting by the nineteenth century French artist Paul Gauguin, ‘*Where Do We Come From? What Are We? Where Are We Going?*’ (1897–98) which is not strictly relevant to the subject at hand (Benedict, 2023, pp. 133-135). Given the explicitly Christian, pro-religion

attitude of this study, understandably enough given its origins, a more candid formulation of the same question about the future might have been the briefer devout phrase in Latin, '*Quo Vadis?*'³

Finally, an abundant but uncategorized bibliography includes Japanese language titles among its many valuable inclusions (Benedict, 2023, pp. 169-184). Yet because of its length, this reading list might have been more immediately useful for researchers if it were separated into categories according to subject.

³ According to legend, first found in the 'Acts of St Peter', one of the earliest of the apocryphal Acts of the Apostles in Christianity dating to the late second century CE, the words '*Domine quo vadis?*' ('Lord, where are you going?') were spoken by Saint Peter when, fleeing from Rome, he met Jesus.

References

- Akira, Ō., & Unno, T. (1992). The Genealogy of Sorrow: Japanese View of Life and Death. *The Eastern Buddhist*, 25(2), 14–29. <http://www.jstor.org/stable/44361962>
- Benedict, T. (2023). *Spiritual Ends: Religion and the Heart of Dying in Japan*. University of California Press.
- Hearn, L. (1896). *Kokoro: Hints and Echoes of Japanese Inner Life*. Houghton Mifflin/Riverside Press.
- Illueca, M., Bradshaw, Y., & Carr, D. B. (2023). Spiritual Pain: A Symptom in Search of a Clinical Definition. *The Journal of Religion and Health*, 62(3), 1920–1932. <https://doi.org/10.1007/s10943-022-01645-y>
- Kanayama, A. (2017). The Japanese views of death and life and human remains. *Journal of Forensic Research*, 8(6), 1–3. <https://doi.org/10.4172/2157-7145.1000404>
- Kim, H. (2023). Everyday rehearsal of death and the dilemmas of dying in super-ageing Japan. *Modern Asian Studies*, 57(1), 32–52.
- Kimura, R. (1996). Death and Dying in Japan. *Kennedy Institute of Ethics Journal*, 6(4), 374–378. <https://dx.doi.org/10.1353/ken.1996.0038>
- Lipscy, P. Y. (2023). Japan: the harbinger state. *Japanese Journal of Political Science*, 24(1), 80–97.
- Muramatsu, N., & Akiyama, H. (2011). Japan: Super-Aging Society Preparing for the Future. *The Gerontologist*, 51(4), 425–432.
- Nakagawa, Y. (1995). Death with dignity in the Japanese culture. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, May:49 Suppl 1: S161–3. PMID: 9179962.
- Picken, S. D. B. (2017). Shinto and death: From cultural roots to contemporary thought. In C. M. Moreman (Ed.), *The Routledge Companion to Death and Dying*. Routledge.
- Sugiyama, A., Matsuoka, T., Sakamune, K., Akita, T., Makita, R., Kimura, S., Kuroiwa, Y., Nagao, M., & Tanaka, J. (2020). The Tokyo subway sarin attack has long-term effects on survivors: A 10-year study started 5 years after the terrorist incident. *PLoS ONE*, 15(6). e0234967. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234967>
- Suzuki, H. (2013). *Death and Dying in Contemporary Japan*. Routledge.

Style and format

Submissions must be in the following form:

1. Format: Microsoft Word documents in TH Sarabun PSK 16-point font, single-spaced, paginated, in an A4 page layout with margins on all sides measuring one inch (2.54 centimeters). An article template may be downloaded [here](#) ➡ [Template](#)

2. Title: The title should be clear, concise, relevant and informative.

3. Author(s): Author name and affiliation should be included on the first page. In case of multiple authors, the corresponding author's name, affiliations, address and e-mail should be clearly indicated.

4. Abstract: An abstract with a maximum of 250 words is required.

5. Keywords: At the end of the abstract, up to five keywords should be provided.

6. Main text/Content:

TJEAS considers research submissions of 4,000 to 8,000 words including references. Book reviews should contain from 800 to 2,000 words.

- Following the research paradigm, original articles generally comprise an **Introduction; Purposes; Literature Review; Methods; Results; Discussion; Conclusions and Recommendations; and References.**

- TJEAS follows the Publication Manual of the American Psychological Association (APA), Seventh Edition. When preparing submissions, including in-text citations and references, please follow the APA style guidelines.

- Footnotes are not used for citation purposes, but for detailed comments. They should be identified by consecutive numbers in the text.

- Tables, charts and figures should be considered for appropriateness. Tables use APA style. Figures must be clear and captioned.

Pre-submission English-language Editing

Manuscripts should be competently written and argued in clear, concise idiomatic English. Contributors are advised to have any article checked before submission for grammar and style by a professional English language editor with expertise in the subject area; please submit the proof of editing certificate to the Journal. All editing costs must be borne by the author.

Plagiarism Policy

TJEAS follows a mandatory plagiarism policy; all submissions must undergo a comprehensive plagiarism check before the review process can begin.

ต้นฉบับภาษาไทย

1. ต้นฉบับ - ต้นฉบับพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word รูปแบบตัวอักษร TH Sarabun PSK ขนาดตัวอักษร ขนาด 16 ต้นฉบับมีความยาวไม่เกิน 20 หน้ากระดาษ A4 โดยประมาณ รวมเอกสารอ้างอิง ระยะห่างระหว่างบรรทัด = 1 (Single) จัดหน้ากระดาษขนาด A4 โดยตั้งค่าขอบกระดาษทุกด้าน ด้านละ 1 นิ้ว (2.54 เซนติเมตร)

โดยสามารถดาวน์โหลดรูปแบบต้นฉบับบทความที่นี่ ➡ [Template](#)

2. ชื่อเรื่อง - ควรกระชับและตรงกับเนื้อเรื่อง

3. ชื่อผู้เขียน - ระบุชื่อ-นามสกุลจริง (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) โดยไม่ต้องใส่ตำแหน่งหน้าชื่อ พร้อมทั้งระบุสังกัดผู้เขียน (ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ในกรณีที่ผู้เขียนมากกว่า 1 ให้ใส่ชื่อ-นามสกุล สังกัด และอีเมลติดต่อของผู้เขียนทุกท่าน

4. ผู้รับผิดชอบบทความ - ให้ระบุที่อยู่และอีเมลที่ติดต่อได้ของผู้เขียนหลัก จำนวน 1 ท่าน

5. บทคัดย่อ - ต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวนคำไม่เกิน 300 คำ

6. คำสำคัญ- ท้ายบทคัดย่อให้ผู้เขียนกำหนดคำสำคัญ (Keywords) จำนวน 3-5 คำ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

7. เนื้อหา

- ควรสอดคล้องกับกระบวนทัศน์การวิจัย และครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้ บทนำ วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา ผลการศึกษาอภิปรายผล สรุปผลและข้อเสนอแนะ และเอกสารอ้างอิง

- การอ้างอิงในตัวบท (in-text citation) และการเขียนเอกสารอ้างอิงท้ายบท (Reference) เป็นไปตามรูปแบบ APA (7th Edition)

- บทความควรมีตาราง แผนภูมิ และภาพประกอบในจำนวนที่เหมาะสม รูปภาพควรมีความคมชัดและละเอียด และต้องมีหมายเลขและคำบรรยายภาพกำกับใต้ภาพ โดยเรียงตามลำดับที่ปรากฏ จาก 1, 2, 3, รูปภาพจะต้องกำหนดให้อยู่ตรงกลางเอกสาร ให้เว้นช่องว่าง 1 บรรทัด ก่อนรูป และหลังคำบรรยายรูป ในกรณีที่เป็นการตารางจะต้องมีคำบรรยายกำกับตารางไว้เหนือตารางโดยให้เรียงตามลำดับที่ปรากฏ จาก 1, 2, 3, ตารางจะต้องกำหนดให้ชิดขอบซ้ายของเอกสาร ให้เว้นช่องว่าง 1 บรรทัด ก่อนคำบรรยายตาราง และหลังตาราง

นโยบายป้องกันการคัดลอก

TJEAS จะดำเนินการตามนโยบายป้องกันการคัดลอกโดยบังคับ โดยผลงานที่ส่งมาทั้งหมดวารสารจะตรวจสอบการคัดลอกก่อน จึงจะเริ่มกระบวนการส่งประเมินต่อไปได้

Research Articles

Pedagogical Implications for Coping with Reading Anxiety Among Korean as a Foreign Language University Students

Wattanasak Fuengbangluang

แนวทางอสมมาตรเชิงยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจเพื่อตอบโต้การทำสงครามเศรษฐกิจ :
กรณีศึกษาข้อพิพาทระบบป้องกันภัยทางอากาศ THAAD ของเกาหลีใต้
นภควัฒน์ วันชัย และ ทศสกา อุมะวิชนี

ศักยภาพการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ในเมืองลือสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน
ภัทรธิดา ผลงาม

ภาพอภิลักษณ์ของพระนางบูเช็กเทียน : การย้อนพินิจปฐมบทและการวิเคราะห์บริบท
น้ำทิพย์ อรรถบวรพิศาล

การศึกษาความสัมพันธ์ของอักษรจีนหมวดนำอักษร 虫 จากความหมายสัตว์เลื้อยคลาน
สู่สัตว์ขาข้อในอักษรอนุกรมชั่วเหวินเจี๋ยจื้อ
ศิริเพ็ญ กำแพงแก้ว

การศึกษาบทบาทของเกลือบนเส้นทางสายไหมตอนใต้จากเอกสารจีน :
กรณีศึกษาอุตสาหกรรมเกลือในมณฑลเสฉวนและยูนนาน
สุกษา ศรรัตนบัลล์ และ เมิ่งอวิ๋ กู่

Book Review

Spiritual Ends: Religion and the Heart of Dying in Japan

Benjamin Ivry